

TÜGİS

Türkiye Gıda Sanayii
İşverenleri Sendikası
1961

SALGIN YILLARINDA TÜRKİYE GIDA VE İÇECEK SANAYİİ

AĞUSTOS 2022

SALGIN YILLARINDA **TÜRKİYE** **GIDA VE İÇECEK** SANAYİİ

Prof. Dr. Nevzat ARTIK
Prof. Dr. Erdoğan GÜNEŞ
Dr. İsmail MERT

TÜGİS

Türkiye Gıda Sanayii
İşverenleri Sendikası
1961

AĞUSTOS 2022

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	07
YÖNETİCİ ÖZETİ	09
1. GİRİŞ.....	17
2. TÜRKİYE’DE GIDA VE İÇECEK SANAYİİNİN GENEL EKONOMİK YAPISI.....	21
2.1. Küresel Gelişmelerin Gıda ve İçecek Sektörüne Etkileri.....	21
2.2. Türkiye’de Gıda ve İçecek Sanayiinin Çeşitli Göstergelerle Görünümü.....	27
2.3. Gıda ve İçecek Sanayiinde İşyeri Sayısı ve Gelişimi.....	29
2.4. Gıda ve İçecek Sanayiinde Üretim Değeri ve Gelişimi	35
2.5. Gıda ve İçecek Sanayiinin Üretim, Ciro ve Katma Değer Gelişimi	37
2.6. Gıda ve İçecek Sanayiinin Maliyet Bileşenleri	39
2.7. Gıda ve İçecek Sanayiinde Kapasite Kullanımı ve Stok Değişimi.....	41
2.8. Gıda ve İçecek Sanayiinde Yabancı Sermaye ve Ar-Ge Faaliyetleri.....	43
2.9. Gıda ve İçecek Sanayii Dış Ticaretindeki Gelişmeler	45
3. COVID-19 SALGINININ GIDA VE İÇECEK SANAYİİNE ETKİSİ	47
4. KÜRESEL GELİŞMELERİN GIDA VE İÇECEK SANAYİİNE ETKİSİ	51
4.1. Coğrafi İşaretler Açısından Gıda ve İçecek Sanayii.....	51
4.1.1. Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Özellikleri	51
4.1.2. Türkiye’de Coğrafi İşaretlerin Gıda Sanayii açısından Değerlendirilmesi ..	52
4.1.3. Coğrafi İşaretlemenin Kalkınma ve Gıda Sanayiine Etkisi	54
4.2. İklim Değişiminin Gıda Sanayii ve Gıda Güvenliğine Etkisi.....	55
4.3. Gıda Kaybı ve İsrafı	57
4.4. Gıdada Bilgi Kirliliği ve Gıda Sanayiine Etkileri.....	60
4.5. Diğer Etkiler	63
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	65
KAYNAKLAR	71

TÜGİS

Türkiye Gıda Sanayii
İşverenleri Sendikası
1961

SUNUŞ

Gıda yaşamsal öneme sahip, tüm canlıların en doğal gereksinimi. İnsan için fiziksel ve mental gelişim için olmazsa olmazlarımızdan!

Yaşanan Covid-19 Salgını sürecinde sağlıklı beslenmenin önemi bir kez daha hatırlanır oldu. Sağlıklı beslenmenin sağlanması amacıyla bağışıklık sistemini güçlü kılacak gıdalar menülere dahil edilirken seçilen gıdalarda hijyenik kurallara tam uyum arandı.

Küresel ısınma ve çevresel sorunlar yanında Covid-19 Salgınının özgün şartları nedeniyle oluşan kırılmalıklar gıdaya ulaşımı oldukça zorlaştırdı. Gıdaya ulaşımın asgari düzeyde tüm sosyal kesimler için aynı kolaylıkta olduğunu söylemek mümkün olmadı.

Covid-19 Salgını, artan sayıda enfekte insan ve ölümlerle seyreden bir sağlık krizi olmak yanında ekonomik sonuçlarıyla da ülkeleri, sayısız sektörü ve çalışanları etkiledi. Ülkemizde “evde kal” temennileriyle başlayan önlemler dizisi giderek sertleşen karantinalar, işyeri kapatmalar, seyahat kısıtlamaları, eğitime ara verilmesi vb. ile devam etti.

Şüphesiz bu olağanüstü şartlardan gıda güvenliği, gıdaya ulaşım ve gıda tedarik zincirleri de önemli ölçüde etkilendi. Küresel ölçekte artan gıda emtia fiyatlarından kaçınmak mümkün olamadı. Salgının neden olduğu tedarik zincirindeki sorunlar yanında ilaveten ülkelerin kısıtlayıcı önlemlerle kendi halklarına öncelik tanıyan koruma stratejileri fiyat artışlarına zirve yaptırdı.

Gıda emtia fiyatlarındaki artışların bir başka önemli nedeni Rusya- Ukrayna savaşı, raporun kapsadığı yılların dışında kaldığından burada yer almadı (Rusya-Ukrayna savaşı 24 Şubat 2022 başlangıç)

“Salgın Yıllarında Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi” Raporu, salgının sektör üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Metod olarak 2019 ve 2020, 2021 yılları istatistiksel verilerin kıyaslanarak sonuçların değerlendirilmesi benimsenmiştir.

Ancak 2018 ve 2019 yıllarında yaşanan ekonomik krizin bu yıllara ait istatistik değerleri olumsuz etkilemesi, yapılacak kıyaslamaları sağlıklı olmaktan uzaklaştırdı. Bununla birlikte gelecek yıllarda bu rapor hazırlama geleneği sürdürülürse, Covid-19 salgının etkileri daha sağlıklı tartışılabilecektir.

Raporun içeriği, Türkiye İstatistik Kurumu’nun verileriyle çalışılmıştır. Azda olsa bazı verilere ulaşma güçlüğü yanında bazı bakanlıkların verileriyle çelişkiler teşkil etse de TÜİK verilerine sadık kalınmıştır. Örneğin 2020 yılı gıda ve içecek sanayinde çalışan sayısı TÜİK verisi olarak 537 bin 596 kişi iken Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın Ocak 2020 Resmi Gazetede yayınlanan çalışan sayısı 626 bin 346 kişi olarak verilmektedir.

Raporun kapsamına gelince, üç ana bölümden oluşmakta;

1. Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi’nin Covid-19 Salgını yıllarındaki genel ekonomik görünümü.
2. Covid-19 Salgınının Türkiye Gıda ve İçecek Sanayine etkileri
3. Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi için seçilmiş iklim krizi ve gıda israfı riskleriyle, özgün fırsatımız coğrafi işaretler.

Covid-19 Salgını yaşanan sağlık ve ekonomik sonuçlarıyla tarihi süreç içinde kayıtlara geçecek, yerini bulacaktır. Yapılan çalışma ve hazırlanan bu rapor ile salgının Türkiye Gıda ve İçecek Sanayii’ne etkileri de bilimsel bir yaklaşımla kayıtlarda yerini alsın istedik.

Gelecek yıllarda arşivlerde yer bulacak bu bilimsel çalışma ile umarım katkı verip başarılı olmuşuzdur. Raporun hazırlanmasında emeği geçen Prof. Dr. Nevzat Artık, Prof. Dr. Erdoğan Güneş ve Dr. İsmail Mert ile proje ekibi olarak katkı veren TÜGİS Genel Sekreteri Kaan Sıdar ve Asistanı Melisa Çarıkçıyan’a teşekkür ederim.

Necdet BUZBAŞ

TÜGİS Yönetim Kurulu Başkanı

YÖNETİCİ ÖZETİ

• Gıdanın insan için vazgeçilemez en temel ihtiyaç ürünü olması, toplum sağlığı ve gelişimi bakımından büyük önem taşıması, bu alanda çalışan işletme ve aracı faaliyetlerinde bulunanların artışı ve etkinliği, gıda güvenliği ve gıda güvenliğinin politika aracına dönüşmesi sonucu; gıda ve gıda güvenliği son yıllarda dünyada ve ülkemizde en önemli güncel konulardan biri haline gelmiştir. Bu nedenle, gıda üretimi ve gıda güvenliği ile birlikte gıda işletmelerine uygun ve sürdürülebilir hammadde temini daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

• Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde; büyük potansiyeli bulunan gıda sektörünün iç ve dış etkenlerle sürekli değişim halinde olduğu görülmektedir. Bu süreçte özellikle ihracatçı yapısı önemli olan sektörün dinamik olarak dışsal ve içsel etkilere olumsuz etkilenmemesi için sürekli piyasa takibi ve gereksinimler dikkate alınmaktadır.

• Gıda ve içecek sanayii sürekli değişim ve gelişim içindedir ve bu durum sadece Türkiye için değil, aynı zamanda tüm dünya için geçerlidir. Son dönemlerde çeşitli nedenlerle gıda hammadde kaynaklarındaki dalgalanmalar, gıda fiyatlarındaki değişimler, maliyet artışları, var olan hammadde kaynaklarının daha verimli ve etkili kullanılmasını zorunlu kılmış; iç talebin değişmesi ile sanayii daha yenilikçi olmaya ve ileri teknolojiler kullanmaya teşvik edilmiştir. Bu nedenle; gıda sanayiinin gıda güvenliği, çevre bilinci, tüketici talebi ve gıda ticareti ve gıda işletmelerinin rekabet edebilirliklerini de göz önünde bulundurması zorunludur.

• Covid-19 Salgını sürecinin gıda ürünlerine yönelik arz ve talebi etkilemesi son yılların önemli konusu olmuş, artan fiyatlar, tüketici talebindeki

değişimler, üretim ve pazarlama alanlarındaki değişimler ve nihayetinde uluslararası ticaretin değişimi güncel ve dinamik olarak sürekli araştırmalara konu olmuştur. Buna ilişkin politika ve önlemlerin sektöre etkileri analitik olarak sürecin yakından takibini zorunlu kılmıştır.

• Gıda, insanların en temel gereksinimi, biyolojik ve fiziksel gelişimi için temini zorunlu bir madde olduğundan; günümüzde küresel sosyo-ekonomik gelişmelerden sıklıkla etkilenmektedir. Bu durum sadece yurt içi piyasaların değil aynı zamanda yurt dışı pazarların da etkisiyle gıdaya yönelik yapısal gelişmelerin izlenmesini zorunlu kılmaktadır.

• Dünya gıda arzı ve talebi 2000'li yıllardan sonra sürekli ve hızlı bir değişim içindedir. Bu değişimin temel nedenlerini sosyal ve ekonomik koşullar yanında doğa olaylarında aramak gerekir. Küresel iklim değişikliği, enerji kaynakları ve girdi kaynaklarındaki fiyat artışları, nüfus artışı ve göç hareketliliği, gıda ürünlerinin alternatif kullanım alanlarının (biyo-yakıt gibi) gelişmesi gıda sektörünü çok yönlü etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

• Son yıllarda gıda alanında önemli olarak bir konu, küresel fiyat artışlarının devam ettiğidir. Bu süreçte artan maliyetler (petrol fiyatlarının etkisiyle üretim ve nakliye masraf artışları), iklim değişikliği ve çeşitli bölgesel sorunların ortaya çıkarttığı gıda arz ve talep dengesizliği sonucunda fiyat artışları tarihin en yüksek düzeyine çıkmıştır. Bu arada küresel gıda fiyatları, Covid-19 Salgınının etkisini gösterdiği 2020 yılından bu yana sürekli yükselerek, ekonomilerde enflasyonun artışını da hızlandırmıştır. Buna bağlı olarak yalnızca Türkiye'de değil aynı zamanda birçok gelişmiş ülkelerde de enflasyon son yılların en yüksek

oranlarına dayanarak artmaktadır (Gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkelerde 2022 yılı mart ayı değerlerine göre bu oran, ABD’de %7, Fransa’da %5,1, Brezilya’da %10, Avro alanında ortalama %5-7 arasındadır). Ancak bu oranın Türkiye’de %70’leri geçtiği görülmektedir.

- Küresel gıda fiyat artışlarına ilişkin olarak gelişen seyre bakıldığında, FAO fiyat indeksinin son yılların en büyük değerine ulaştığı görülmektedir. 2022 yılı şubat ayında bu değer % 138,0 olarak rekor düzeyinde artışla en yüksek rakama ulaşmıştır.
- Artan FAO gıda fiyat endeksinden özellikle az gelişmiş ülkelerin olumsuz etkilendiği, yapılan çeşitli çalışmalarda ifade edilmektedir. FAO kayıtlarına göre 850 milyona yakın açlıkla sorunu olan ve bu arada bir o kadar da yetersiz beslenen nüfusun bu olumsuz değişimden etkilenmesi, küresel beslenme düzenini sağlamada adaletsizlikler ortaya çıkarmaktadır. Bu olgunun son dönemlerde uygulanan politikalar yanında yaşanan küresel gelişmelerle giderek artması söz konusudur.
- Covid-19 Salgını nedeniyle yaşanan istihdam sorunları da gıda ürün fiyatlarındaki artışları ile yeterli beslenmede sorun oluşturmaktadır. Gıda fiyatlarındaki artışın, salgının tedarik zincirinde sorunlar oluşturduğu görülmektedir. Diğer yandan ülkelerin kısıtlayıcı önlemler uyguladığı dönemlerle birlikte kendine yeterlilik hedefleri uluslararası ticareti olumsuz etkileyerek fiyatların artmasını tetiklemektedir. Küresel düzeyde normalleşme dönemine girilmeye başlanan bu yıllarda hala artan fiyatların bu seviyede kalacağı beklenmektedir.
- Küresel ölçekte dünya gıda ürünleri ticareti artan fiyatlardan etkilenmiştir. Tarımsal gıda ticaretinin büyük kısmı işlenmiş gıda ürünlerinden oluşmaktadır. Küresel tarım-gıda ticareti 1995’ten bu yana reel değeri ikiye katlarken, büyüme hızı 2008 mali krizinden bu yana daha yavaş olmuştur. Bunun COVID-19 salgınından da daha fazla etkilenmesi beklenen bir durumdu. 2008 mali krizi ve bunun sonucunda ekonomik yavaşlama, tarımsal gıda küresel değer zincirlerinin evrimini durdurmuştur. COVID-19 Salgını, ülkelerin

korumacılık ve yeterlik yapılanmasıyla küresel ticaret ve büyüme potansiyellerini daha da bozma sürecini başlatmıştır.

- Dünya toplam işlenmiş tarım ve gıda ürünleri ticareti 2017-2020 döneminde 1,7 trilyon dolar düzeyindedir. Bu yıllarda artış %6,02 düzeyinde iken, Covid -19 Salgınının olduğu 2019-2020 yıllarında ticaret hacmi yavaşlayarak %2,03 oranında artmıştır.
- Dünyada işlenmiş tarım ve gıda ürünü ihracatı artış hızı son yıllarda azalma göstermektedir. Dünya ihracatında önde yer alan tüm ülkelerde bu durum özellikle görülmektedir. Küreselleşme politikalarının yerelleşmeye dönüşünün en çarpıcı göstergesi olarak ifade edilebilen bu durum, gıda alanında yatırımların ülke içinde gelişmesi şeklinde görülmektedir.
- Benzer şekilde dünya işlenmiş tarım ve gıda ürünleri ithalatı da genelde ve ülkeler bazında azalma sürecindedir. 2017-2020 arasında ithalat %6,96 oranında artarken, bu artış hızı salgının gerçekleştiği 2019-2020 döneminde %2,09 olarak gerçekleşmiştir. İthalat azalışında en önemli neden, ülkelerin ihracat yasakları nedeniyle ithal edilecek ürün sorunu yanında bu süreçte artan gıda fiyatlarının etkisi de görülmüştür.
- 2019-2021 döneminde AB de gıda ve içecek sektöründe ciro, katma değer oranı, işyeri sayısı ve istihdam azalma gösterirken, dış ticarete ve tüketimde artış ortaya çıkmıştır. Veriler AB’nin salgında gıda ve içecek sektörünü önemli ölçüde olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Buna karşın hane halkı tüketim harcamaları içinde gıda ve içecek ürünlerine olan talep oranı artmıştır. Ancak bu artışın 2020-2021 döneminde önceki yıla göre az olduğu da dikkati çekmektedir.
- Türkiye gıda ve içecek sektörü, sanayii tüketim malları üreten grupta yer almakta ve Türkiye GSYİH içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Sektörün GSYİH içindeki payı %4 düzeyindedir ve toplumun beslenmesi yanında istihdam, işyeri, üretim ve katma değer, dış ticarete özellikle net ihracatçı yapısı ile önemli bir paya sahiptir.
- 2019-2020 döneminde net olarak yaklaşık 6,1-

6,6 milyar US Dolar dış ticaret fazlası yaratması, gıda ve içecek sanayilerinin sadece yurt içi talebi karşılamada değil aynı zamanda yurt dışına yönelik üretimin de gerçekleşmesine katkısını ortaya koymaktadır. Ancak Covid-19 Salgını döneminde küresel ekonomilerde ortaya çıkan ihracat kısıtlamaları ve yeterlilik yaklaşımlarının Türkiye gıda sanayii ürünlerinde de ortaya çıktığını görmek mümkündür.

- Türkiye sahip olduğu tarımsal yapı ve gıda/içecek alanındaki tarihsel ve kültürel güçlü yapısı ile küresel rekabette verimlilik, ar-ge, inovasyon, yeni gelişme ve ilerlemelerden yararlandığı ölçüde gelişimini sürdürecektir. Bu süreçte yurt içi ve yurt dışı sağlanan birleşme ve birlikte çalışma organizasyonlarıyla küresel gıda ve içecek piyasalarına ciddi katkılar sağlayabilecektir. Sektöre sağlanan teşvik ve desteklemelerin de bu süreçte nicelikten çok nitelik ve akıllı sistemlere uygun olarak düzenlenmesine ilişkin değerlendirmeler artırılmalıdır. Aynı zamanda 2026 yılında devreye gireceği belirtilen AB Yeşil Anlaşma sürecine uyum sürecinde de sektörel önlemlerin alınması, kurumsal yapılanmaların düzenlenmesi ve buna ilişkin piyasa düzenlemelerinin gerisinde kalınmaması gerekmektedir.
- Türkiye’de toplam işyeri sayısı içinde gıda sanayii işyerinin oranı 2017-2020 döneminde %1,54-1,60 arasında iken, imalat sanayii içinde bu oran %12,33-13,07 olarak belirlenmiştir. İşyeri sayısının en fazla olduğu alt dal un ve unlu ürünler sanayidir (Ortalama %75). Bunu diğer gıda imalatı, meyve ve sebze ile süt ve süt ürünleri sanayii izlemektedir.
- İncelenen dönemde gıda ürünleri imalatı işyeri sayısı 47.617 adetten 52.869’e, içecek imalatı işyeri sayısı da 595 adetten 657’e artış göstermiştir. Bu alanda artan yatırımlar dikkati çekmektedir. İncelenen dönemlerde gıda sanayiindeki işyerinin sayısal artış oranı da genel ortalama ve imalat sanayinden daha fazla olarak gerçekleşmiştir.
- Gıda sanayinde istihdam sayısı genel anlamda salgından etkilenmeyerek azalsa da 514 binden 537,5 bine yükselmiştir. 2018-2019 yılında aynı düzeyde olan istihdam hacmi 2019-2020

döneminde %4,56 oranında artış göstermiştir. Ancak gıda sanayiinin önemli bir kolu olan içecek sanayiinde 2018-2019 yılında çalışanların sayısında %0,74 lük azalma 2019-2020 yılında biraz artış gösterip yine % 0.53 azalma ile tamamlanmıştır. Su ürünleri sanayiinde tüm yıllarda artış gözlenmiş ve bu artış 2019-2020 yılında % 14,77 olarak gerçekleşmiştir.

- Temel beslenme ürünlerinin üretildiği sektörün aynı zamanda işgücü ağırlıklı olması nedeniyle sektörel istihdamda azalmanın olmadığı, hatta bu süreçte istihdama katkı sağladığı görülmektedir. Bu değişim tüm gıda alt sektörlerinde de pozitif olarak görülmüştür. Ancak içecek sektörü için aynı şeyi söylemek mümkün olmamış, salgının etkin olduğu dönemde istihdam hacmi az da olsa azalmıştır. İçecek alanında istihdam 16,7-17,4 bin kişi olarak görülmektedir.
- Tüm yıllarda un ve unlu ürünler alanında istihdamın önemli bir payı oluşturduğu, bunu diğer gıda imalat alanları, meyve ve sebze işleme ve et/süt ürünleri işleme sanayinin oluşturduğu görülmektedir. Un ve unlu ürünler sanayi istihdamının gıda sektörü içindeki oranı ortalama %45’e yakın olarak gerçekleşmektedir.
- Covid-19 döneminde gıda ve içecek sanayiinde üretimin durmaması ve tüketicilerin ihtiyacını karşılaması çok önemli bir olgu olarak dikkati çekmiş ve bunun önemi bilindiğinden gıdaya erişimin güvenli sağlanmasının üzerinde durulmuştur. Türk tüketicileri satış yerlerinde aradıklarını rafta bulmuşlardır. Sadece önceleri artan fiyatlar sorun teşkil etmiş, ancak sonraları arzın talebi karşılamadaki oranın artışıyla piyasa fiyatı dengeye ulaşmıştır. Gıda ve içecek sanayii üretim görevini zorlu koşullara rağmen aksatmadan tüketici talebinin karşılanmasında gerekli özeni göstermiştir. Toplumsal beslenme ve gıda ihtiyacının karşılanmasının sorumluluğunda gereken önlemlerin de etkisiyle sürdürülebilir üretimi güvenli olarak yerine getirmeye çalışmıştır. Diğer yandan salgının başında arzın yetmeyeceği endişesi ile tüketici artan talebi de istikrarlı hale getirilmiştir.
- Genel olarak gıda ürünleri imalatında ise

incelenen yıllardaki artış yükselerek birbirine yakın oranda seyretmiştir. 2017-2018 yıllarındaki artış %22,42 iken, bu oran diğer dönemlerde sırasıyla %21,68 ve %24,01 olarak gerçekleşmiştir. Talep elastikiyeti düşük olarak genelde mutlak ihtiyaç ürünü olarak görülen gıda ürünleri için değişmeyen hatta salgında da artış gösteren bir satış süreci ülkemizde bulunmaktadır.

- Koronavirüs salgını insanların gündelik hayatında çok önemli değişimlere yol açarken hane halkı tüketim alışkanlıkları da Covid-19 döneminde değişime uğramıştır. Uygulanan tedbir ve kısıtlamalardan dolayı salgın öncesi döneme göre giderek artan ölçüde hane halkının tüketim harcamaları içinde özellikle gıda harcamaları oranı artış göstermiştir. Türkiye’de hane halklarının en çok harcama yaptığı alan olarak 2020 yılında %24,2 ile gıda ve alkolsüz içecekler oluşturmuştur. Bu oran 2019 yılında %21,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum gıda ürünleri ciro hacmi artışının yükseldiğini ve gıda piyasalarına yansıdığını göstermektedir.
- Gıda ve içecek sektöründe 2017 yılında 36.554 milyon TL olan katma değer yıldan yıla artış göstererek 2020 yılında 64.475 milyon TL değerine ulaşmıştır. 2017-2018 yılında katma değer artışı %22,73 iken 2019-2020 yılında az bir azalışla % 19,70 olarak gerçekleşmiştir. 2017-2018 yılına oranla az da olsa bir düşme mevcuttur. Azalma mutlak olarak et ve et ürünleri sanayiinde ortaya çıkmış, içecek sanayiinde nerdeyse aynı kalmıştır. Ancak diğer gıda sanayii alt dallarında farklı oranlarda artışların salgında oluştuğunu söylemek mümkündür.
- Gıda ürünleri imalatında 2018 yılında kapasite kullanım oranı %73 iken 2019 yılında %72,5 ve 2020 yılında ise %71,60 ya gerilemiştir. Bu oran 2021 yılında %72,1 olarak gerçekleşmiştir. 2019-2020 Salgın döneminde kapasite artış oranı azalmışken, sonrasında 2020-2021 arasında bu oran az düzeyde de (%0,67) olsa artmıştır.
- Kapasite kullanım oranında olumsuz yönde değişim 2018-2019 için %-0,66; 2019-2020 için ise %-1,15 düzeyinde gerçekleşmiştir. İçecek ürünleri imalatı alanında kapasite kullanım oranı daha da düşük düzeydedir. İçecek sanayiinde

2018 yılında kapasite kullanım oranı %67,5 iken 2019 da %70,4’e yükselmiş ve 2020 yılında ise düşüş göstererek %58,4 olarak gerçekleşmiştir. Kapasite kullanım oranında değişim oranı içecek üretiminde 2018-2019 yılında %4,33 artış gösterirken 2019-2020 yılında -%17,07 gibi yüksek oranda düşüş gerçekleşmiştir. Sonrasında ise bu oran artarak %35,07’e hızla artmıştır.

- Türkiye’de gıda ve içecek işletmelerinde Ar-Ge ve yeni teknolojik gelişme ve inovasyon uygulamalarının giderek artabileceği bir potansiyel süreç içindedir. Sektörde KOBİ niteliğinde işletmelerin fazlalığı Ar-Ge’ye ayırdığı kaynakların imalat sanayii içerisindeki payının 2019 yılında %1,82 ve 2020 yılında %1,93 oranlarında kalması küresel rekabet açısından geliştirilmesi gereken bir yön olarak görülmektedir. Gıda ve içecek sanayiinde oluşturulan kapasite kullanımının yıllardır % 60-70 düzeyinde kalmasının temelinde, nitelikli hammadde yetersizliği, teknik bilgi, sermaye yetersizliği, üretim ve satış alanlarında karşılaşılan sorunlar yatmaktadır.
- Türkiye’de 500 büyük sanayii kuruluşu içinde yer alan ve gıda sanayinin işleme, üretim, paketlenme, lojistik, yurt içi ve yurt dışı satış sürecinde faaliyette bulunan işletmeleri, aynı zamanda Ar-Ge geliştirme kapasiteleriyle önemli bir pazarı oluşturabilecek bir potansiyele sahiptir. ISO 2020 yılı 500 büyük işletme içinde 109 işletmenin gıda işletmesinden oluşması gıda sektörünün Türkiye ekonomisindeki önemini ve gelişme potansiyelini de ortaya koymaktadır. Çoğu özel sektör kimliği ile faaliyette bulunan işletmelerin net satış hacimleri yoluyla oluşan pazar payı toplamı 2020 yılı itibarıyla 21,4 milyar dolar düzeyindedir. Bu işletmeler satışlarının önemli bir bölümünü yurt içine yapmaktadırlar. KOBİ niteliğinde olan gıda ve içecek işletmelerinin ihracattaki oranı 2019 yılında sırasıyla %45,33 ve %42,22 olarak gerçekleşmiştir. Bu arada ithalatı ise gıda ve içecek ürünleri ithalatında bulunan KOBİlerin oranı %38,11 ve %20,22 olarak görülmektedir. KOBİ yapısının üretim yanında dış ticarete de etkili olduğu gıda ve içecek alanında işletmelerde Ar-Ge çalışmalarının artırılması ve geliştirilmesi, farklı akıllı uygulamalardan yararlanması gereklidir.

- İklim değişikliği, küresel ısınma ve çevresel risk ve sorunların artışından dolayı gıda üretimi günümüzde giderek önem kazanmaktadır. Artan talep ve tüketici bilinci yanında kaynak kıtlığı, bu alanlarda akıllı sistemlerin uygulanmasını ve üretimden pazarlamaya bu sistemlerin geliştirilmesini ve bu süreçte de Ar-Ge çalışmalarına önemli bir bütçe ayrılmasını zorunlu kılmaktadır.

- Gıda ve içecek sektöründe 2019-2020 yılında ihracat değeri Türkiye toplamı ihracat değerinde % 6,19 azalış göstermiştir. Bu azalış imalat sanayiinde ise yine %6,58 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde gıda sanayii ihracat değeri %4,19 artış göstermiştir. İçecek sanayiinde ise diğer imalat sanayi gibi %6,16 azalış gözlenmiştir.

- Diğer yandan bu dönemde ithalat değerinde 2017-2018 ve 2018-2019 yıllarında azalış olmasına rağmen 2019-2020 yılında gıda sanayiinde %8,41 ve içecek sanayiinde ise %5,99 artış gözlenmiştir. Bunun önemli nedeni gıda ve içecek üretiminin artması ve üretim girdilerinin ithalat ile sağlanması olarak belirtilebilir.

- Türkiye gıda ve içecek sektörü dış ticaret dengesinde olumlu bir durum söz konusudur. 2020 yılında gıda sanayiinde %228,83 fazlalık söz konusu iken bu oran içecek sanayiinde daha düşük seviyede %53,79 olarak gerçekleşmiştir.

- Salgının getirdiği veya tetiklediği en büyük risklerden bir diğeri ise gıda güvenliği ve yoksulluktur. BM Gıda ve Tarım Örgütü, 2020'nin sonuna kadar yetersiz beslenmeyle karşı karşıya kalacak toplam insan sayısının 828 milyonu bulacağını tahmin etmektedir. BM, dünyanın en az son elli yılın en kötü gıda krizinin eşiğinde olduğu konusunda uyarıda bulunmuştur. Covid-19 Salgını, küresel gıda tedarik zincirlerini alt üst etmiş ve verdiği ekonomik zararın bir sonucu olarak aşırı yoksulluğu tetiklemiştir.

- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre kayıtlı ve onaylı işletme sayılarının inceleme dönemi içinde toplu tüketim yerleri hariç devamlı arttığı görülmektedir. Toplu tüketim yerleri salgının ilk yılı olan 2020 yılında artış gösterirken, 2021 yılında ise sokağa çıkma yasağının etkisi ile %1,7 oranında

azalma görülmektedir. TÜİK verileri ile Tarım ve Orman Bakanlığı verileri farklılık göstermektedir. Bu konuda İl Tarım Müdürlüklerinden sürekli günlük bilgi aktarılan Tarım ve Orman Bakanlığı verilerinin daha gerçekçi olduğu düşünülmektedir.

- Ülkemizde "Onay" kapsamındaki toplam gıda işletme sayısı 2017 yılında 12.164 iken 2021 de bu sayı 13.145'e ulaşmıştır.

- Ülkemizde Kayıt kapsamındaki gıda işletmelerin sayısı 2017 yılında 651.591 iken 2021 de 718.003'e yükselmiştir.

- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verilerine göre 2017 yılında 29 olan gıda sanayii AR-GE merkezi sayısı devamlı artış göstererek 2021 yılında 59'a ulaşmıştır. Aynı yıllar içinde tarım AR-GE merkezi sayısı ise 9'dan 20'ye yükselmiştir.

- Dünya, COVID-19 nedeniyle artan sayıda enfekte insan ve ölümle birlikte küresel bir sağlık kriziyle karşı karşıyayken, Salgın birçok ülkede sayısız sektör üzerinde benzeri görülmemiş bir ekonomik etkiye neden oldu. Karantina, kısmi veya tam karantina, seyahat kısıtlamaları, okul ve ofislerin kapatılması, sanal çalışma, evde kalma önerileri ve diğer sosyal mesafe kuralları gibi hastalığın yayılmasını önlemek için alınan önlemlerin neden olduğu arz ve talep şokları gıda tedarik zincirlerini, gıda güvenliğini ve gelirleri de riske atarak dünya ekonomisinin birçok sektörünü de etkilemiştir (UNDP 2021).

- Türkiye'nin, birçok önlemin alınmasının ardından COVID-19'un ekonomi ve toplum üzerindeki etkisinin acilen değerlendirilmesi çağrısına yanıt olarak Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından "Türkiye'de Tarım-Gıda Sektörü ve Kırsal Alanlarda COVID-19 Hızlı Etki Değerlendirmesi" raporu yayınlandı. Tarım ve gıda sektörünü ve kırsal toplulukların direncini analiz etmeye ve bu etkilerin hafifletilmesi için olası politika önerilerini belirlemeye ve hazırlamaya yardımcı olmak amacıyla COVID-19'un kritik etkilerini belirlemek için tedbirleri ortaya koymaya çalışmışlardır (UNDP 2021). Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Gıda ve Tarım Örgütü

(FAO) ve BM Kalkınma Programı (UNDP) gibi BM ajansları kısa ve orta vadede Hükümet ve diğer ilgili paydaşlarla daha fazla kurumsal çalışmalar için temel oluşturacak çalışmaların yapılmasını önemsemişlerdir.

- Türkiye Hükümeti tarafından halihazırda uygulanmakta olan önlemlere ek olarak hızlı etki azaltma eylemleri önermek için gıda sistemlerinin kısa vadeli bir etki analizini gerçekleştirmek; gıda güvenliğinin evrimini ve hassas hanelerin geçim kaynaklarını kırsal alanlara ve özellikle küçük ölçekli çiftçilere özel olarak odaklanarak izlemek ve politika müdahalesi de dahil olmak üzere kısa ve orta vadede kurtarma eylemlerini belirlemek oldukça önemli hale gelmiştir (UNDP 2021).
- Tarımsal ekonomi ve ürün piyasalarında son yıllarda yeni kavram ve gelişmeler artmaktadır. İyi tarım, organik tarım, tarım havzaları, güvenli gıda, sürdürülebilir tarım, kent tarımı, inovasyon, akıllı tarım ve coğrafi işaretler bunlardan sadece bazılarıdır. Bir yandan çevre koruma, diğer yandan tüketimdeki değişimler, kaynak kullanımının etkinleştirilmesi hedefleri farklı kavramlarla yeni yollar çizerek avantajları yaratmayı hedeflemektedir.
- Coğrafi işaretleri önemli kılan unsurlardan bir tanesi, içinde barındırdığı anlam ve onun bir kırsal kalkınma aracı olarak küreselleşmeye karşı, yerel hareketlerin teşvikini sağlayan bir olgu olarak görülmesidir.
- Coğrafi işaretler bölgesel ve kırsal kalkınma aracı olarak kullanılabilir. Kırsal kalkınmaya katkı sağlama, dünya pazarlarında rekabet edebilme güvencesi, doğallık, geleneksellik, sürdürülebilir kalite vb. tüm özellikler coğrafi işaretlerin katma değerleri arasında yer almaktadır. Kırsal kalkınmada, bir yörenin sahip olduğu potansiyelin doğru şekilde değerlendirilmesi ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı da önem taşımaktadır. Bundan dolayı, bir yörenin coğrafi koşullarının sunduğu olanaklara bağlı olarak üretimi yapılan ve o yöreyle özdeşleşen ürünlerin kırsal kalkınmada etkin bir şekilde kullanılması, sahip olunan potansiyelin değerlendirilmesinde büyük rol oynamaktadır.

• Tarım ve hammaddesini tarımdan alan gıda ve içecek sanayii, doğaya bağlı olarak sürdürülen bir faaliyet. Elde edilen hammaddeler gıda sanayiinde kullanıldığı için gıda sanayii de çok etkilenecektir. Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin bu özelliğini kaybetmesi de mümkün görünmemektedir. Bu nedenle iklimden etkilenen yönü diğer sektörlerden daha fazladır. İklim, tarımsal üretimin gerçekleşmesini sağlayan birinci faktördür. Buna bağlı olan gıda sanayii de hammadde eksikliğinde direkt olarak etkilenecektir.

• Küresel ölçekte son yüzyılda iklim değişikliği sektörleri ciddi ölçüde etkilemiş ve stratejilerin değişimine yol açmıştır. Bu konuda Türkiye’de 2019 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı çalışmaları ve özellikle 3. Tarım ve Orman Şurasında “Gıda Güvenliği ve Gıda Güvencesi Raporu” ve daha sonra 2021 yılında hazırlanan “İklim Değişikliği Ve Tarım Değerlendirme Raporu” ile konu farkındalıkları ve önlemler öne çıkmaya başlamıştır.

• Dünyada iklim değişikliğinin tarımsal üretime ve gıda sanayiine etkisi konusunda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda, kuru tarım yapılan ve hububat yetiştirilen alanların kuzeye doğru kayacağı tahmin edilmektedir. Verimle ilgili olan çalışmalarda da verimlilikte %10’lardan %50’lere kadar azalmaların olması beklenmektedir. Yapılacak uyum çalışmalarıyla bu azalmanın kısmen önlenebileceği de sürekli görüşülmekte, topluma ve devletlere büyük sorumluluklar yüklemektedir.

• Türkiye’de tarımda iklim değişikliğine uyum ile ilgili çalışmaların sayısı, 2007’de ülke genelinde yaşanan kuraklıkla birlikte, iklim değişikliğinde farkındalığın ve bilincin artmasıyla hızlanmıştır. 2008-2012/2013-2017/2018-2022 dönemi için Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planlarının hazırlanması da bunun önemini ortaya koymaktadır. Mevcut yaşanan gelişmeler tarımsal hammaddeler yönüyle gıda sanayiinde çok önemli düzeyde eksikliğe neden olacaktır. Küresel iklim değişikliğinin ülkemize yansımaları güney bölgelerimizde çoraklaşmaya ve dolayısıyla tarım alanlarında verim ve üretim azalmalarına yol açacaktır.

- İklim değişikliği kaynaklı kuraklık ve çoraklaşmanın Türkiye Gıda ve İçecek Sanayii ve gıda güvencesini olumsuz yönde etkilemesi çok önemli bir sorun olarak güncelliğini korumaktadır.

- İklim değişikliği nedeniyle su güvencesi ve hijyen nedeniyle gıda güvenliği riski bulunmaktadır ve Türkiye Gıda ve İçecek Sanayii bu durumdan çok etkilenecektir. Çünkü toplam suyun %70'i tarımda sulamada kullanılmaktadır. Sulama nedeniyle su kaybı da oluşmaktadır. Bu nedenle basınçlı sulama sistemlerine geçişte damla sulama ile etkin sulama teknikleri çalışmaları hız kazanmalıdır. Aslında önemli bir ön görüş ile iklim değişikliği ve gıda güvencesi konusu 11. Kalkınma Planında Küresel Gelişmeler ve Eğilimler ana başlığı altında; İklim Değişikliği, Gıda Güvenliği ve Suyun Etkin Kullanımı olarak geçmiştir.

- Dünyada her yıl önemli miktarda yenilebilir gıda, tedarik zincirinin farklı aşamalarında kayıp ve israf olmaktadır. Gıda kayıpları ve israfı tedarik zincirinin üretim, hasat, hasat sonrası depolama, taşıma, işleme, paketleme, dağıtım, nihai tüketim gibi herhangi bir aşamasında gerçekleşebilmektedir. Fakat hasat sonrası oluşan gıda kayıpları "food loss" (gıda kaybı) olarak adlandırılırken, tedarik zincirinin daha ileri aşamalarında meydana gelen kayıplar gıda israfı (food waste) olarak adlandırılmakta ve daha çok tüketici davranışı gibi davranışsal problemler sonucu gerçekleştiği kabul edilmektedir.

- Gıda kaybı (food loss); tedarik zincirinde meydana gelecek sıkıntılardan ya da teknik yetersizlikler nedeniyle karşılaşılabilecek dökülme, bozulma, çürüme gibi tüketiciye henüz ulaşmadan meydana gelen sorunları kapsarken, gıda israfı (food waste) ise tüketim için uygun ve iyi kalitede olan gıdaların bekletilmesi, ihmal edilmesi ya da atılması gibi sorunları kapsamaktadır.

- Gıdada bilgi kirliliği sadece Türkiye'de değil dünya genelinde de yaşanmaktadır ve beslenme uzmanı olmayan bazı kişiler aykırı şeyler söyleyerek gündemde kalmayı ve süreci kendi menfaatlarına yönlendirmeyi tercih etmektedirler. Son yıllarda gıdaya dair bilgilendirme adı altında olumsuzluğu öne çıkaran ve bununla medya organlarında

kendisine yüksek izlenme karşılığı yer bulan uzman (!) görüşleri, toplumun gıda ile ilgili bilgilerine kaynak teşkil etme düzeyine ulaşmıştır. Bu durum, ciddi bir bilgi kirliliğine neden olmaktadır.

- Gıdada bilgi kirliliği problemini tartışabilmek ve bilgi kirliliği ile mücadele etmek için hem üretici firmaların hem tüketicilerin hem de araştırmacıların bir araya gelebildiği bağımsız platformların oluşturulması çok önemlidir. Ayrıca konu ile ilgili yapılacak araştırmaların desteklenmesi, bu araştırmaların sayısının artması, bilgi kirliliği konusunun farklı açılardan tartışılması problemin çözümüne katkıda bulunacaktır.

- Gıda egemenliği ve gıda savunma sistemlerinin küresellikten yerelleşmeye dönüşümü "gıdada korumacılık" ve "gıda yeterliliği" sürecini artırarak dış ticarette sınırlamalar getirmektedir. Özellikle bazı ülkelerin dış ticarette temel ürünlere ihracat yasağı koyma girişimleri de küresel ölçekte tekrar açlık sorununun gündeme taşınmasına etki yaparken, dünya ticaret örgütünün faaliyet ve etkisinin sorgulanmasını ortaya çıkarmaktadır.

- Dünyanın bu yüzyılda tekrar gıda krizine doğru gitme olasılığı önlenmediği takdirde kaçınılmaz olacaktır. Bu süreç ülkelerin gıda ve içecek sanayilerini her yönüyle olumsuz etkileyerek, Türkiye'nin net dış ticaret fazlası veren gıda ve içecek sektöründe olumsuz etkilerin görülmesine veya kriz ortamının artmasına neden olabilecektir. Bu bakımdan sektörün AR-GE, inovasyon, dijitalleşme yönüyle teknolojik yatırımlara artan ölçüde yönelmeleri, hammadde gereksinimine kesiksiz ve güvenli olarak sağlanmasına yönelik önlemlerin önceliklendirilmesi gerek vardır. Tarıma geri dönüşlerin sağlanması ve girişimci kesimin tarımsal üretimde sistemlerini kolaylaştırıcı politikaların artırılması zorunludur. Tüm yönleriyle zor bir sürecin habercisi olarak görülen sürecin makro politikalar yönüyle akıllı planlama yoluyla olumlu sürece çevrilmesi için de iç ve dış gelişmelerin izlenmesi önemli görülmektedir.

TÜGİS

Türkiye Gıda Sanayii
İşverenleri Sendikası
1961

1.GİRİŞ

Gıda sanayi; bitkisel ve hayvansal kaynaklı hammaddeyi kullanan, çeşitli işleme teknikleri ile raf ömrü uzun ve tüketime hazır ambalajlı ürünlere dönüştüren imalat sanayinin çok önemli bir koludur. Bu şekilde gıda maddelerinin yılın her döneminde bulunabilmesi ve tüketimi mümkün olabilmektedir. Gıda sanayii, tarımsal hammaddenin temini aşaması olan birincil üretimden başlayarak, tüketiciye gıda maddelerinin kaliteli ve güvenli bir şekilde sunulması konusunda tüm süreçleri kapsamaktadır.

Gıda sanayi birincil üretimin hammaddesini yani tarım ürününü mamül madde haline getirip katma değer oluşturmaktadır. Bu sayede tarımsal faaliyette bulunan çiftçilerin birincil üretimde ürettikleri tarımsal hammaddeleri değerlendirme olanağı ortaya çıkmakta ve katma değer yaratılmaktadır. Burada hammaddenin çeşitli şekillerde işlenerek uzun süre muhafazası mümkün olmakta ve bu işlem sonucunda üretilme mevsimi dışında gıda tüketimi mümkün olmaktadır.

Gıdanın insan için vazgeçilemez en temel ihtiyaç ürünü olması, toplumsal sağlığı ve gelişimi bakımından büyük önem taşıması, bu alanda çalışan işletme ve aracı faaliyetlerinde bulunanların artışı ve etkinliği, gıda güvencesi ve gıda güvenliğinin politika aracına dönüşmesi sonucu; gıda ve gıda güvenliği son yıllarda dünyada ve ülkemizde en önemli güncel konulardan biri haline gelmiştir.

Bu nedenle, gıda üretimi ve gıda güvenliği ile birlikte gıda işletmelerine uygun ve sürdürülebilir hammadde temini daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

Gıda sanayinin temel yapı taşı tarım sektörü ve tarımsal üretimdir. Gıda sanayiinin aynı zamanda tüketici, çevre, enerji, teknik ve teknoloji gibi faktörlerle de karşılıklı ilişki içinde olması; dinamik yapısı nedeniyle, sürekli plan ve stratejiler aracılığıyla düzenlemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu durum, sürdürülebilir ve etkin kaynak kullanımı açısından da son derece önemlidir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde; büyük potansiyeli bulunan gıda sektörünün iç ve dış etkenlerle sürekli değişim halinde olduğu görülmektedir. Bu süreçte özellikle ihracatçı yapısı önemli olan sektörün dinamik olarak dışsal ve içsel etkilerden olumsuz etkilenmemesi için sürekli piyasa takibi ve gereksinimler dikkate alınmaktadır.

Gıda ürünleri üretim ve pazarlama sürecinde farklı aşamalar bulunmaktadır ve bu durum ürün çeşitliliğini artırmaktadır. Gıda ve içecek sanayii sektörü uluslararası standart sanayi sınıflaması-3 (ISIC-3) ve AB Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiksel Sınıflandırılması (NACE) sistemlerine göre, tarımsal hammaddelerin bir ya da birden fazla işleme tabi tutulması ile elde edilen ürünleri kapsamaktadır. Bu bakımdan ilgili kodlama sisteminde gıda ve

içecek sanayii alanında çok sayıda alt sektör bulunmaktadır. Bunlar aşağıda belirtilmiştir:

- Et ve et ürünleri sanayii (et işleme ve imalatı),
- Süt ve süt ürünleri sanayii (sthane imalatı),
- Su rnleri sanayii (Balık, kabuklu deniz hayvanları ve yumuşakçaların işlenmesi ve saklanması)
- Un ve unlu ürünler sanayii (fırın ve unlu mamuller imalatı),
- Öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve ürünleri imalatı,
- Meyve ve sebze işleme sanayii (meyve suyu ve diğerk meyve ve sebzelerin işlenmesi ve saklanması),
- Bitkisel ve hayvansal yağ sanayii (bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağ imalatı),
- Diğerk gıda maddeleri imalatı (şeker, kakao,

Çikolata, şekerleme, kahve ve çay imalatı, hazır yemek, diğerk gıdalar vb.)

- Yem sanayi (iftlik ve ev hayvanları hazır yem/ gıda imalatı)
- İçecek imalatı olarak belirtilmektedir.

Bu çalışmada gıda ve içecek sanayiinin genel yapısı ve gelişimi sürecinde bazı temel gösterge ve gelişmelerle durumu yukarıdaki sınıflama şekline uygun olarak analiz edilmiş ve Covid-19 Salgını sürecinin etkileri değerkendirilmiştir. Sanayilerin özellikle 2017-2020 döneminde işyeri sayısı ve istihdam düzeyi, üretim yapısı, ciro ve katma değerk düzeyi, kapasite kullanımı ve maliyet, yabancı sermaye ve dış ticaret dengesi araştırılmıştır. Gıda ve içecek sektörünün Türkiye ve imalat sanayi içindeki yeri yanında sanayi alt dallarının gelişimi de burada ortaya konulmuştur.

Gıda ve içecek sanayii sürekli değişim ve gelişim içindedir ve bu durum sadece Türkiye için değil, aynı zamanda tüm dünya için de geçerlidir. Son dönemlerde çeşitli nedenlerle gıda hammadde kaynaklarındaki dalgalanmalar, gıda fiyatlarındaki değişimler, maliyet artışları, var olan hammadde kaynaklarının daha verimli ve etkili kullanılmasını zorunlu kılmış; iç talebin değişmesi ile sanayii daha yenilikçi olmaya ve ileri teknolojiler kullanmaya teşvik edilmiştir. Bu nedenle; gıda sanayiinin gıda güvenliği, çevre bilinci, tüketici talebi ve gıda ticareti ve gıda işletmelerinin rekabet edebilirliklerini de göz önünde bulundurması zorunludur. Özellikle

Covid-19 Salgını sürecinin gıda ürünlerine yönelik arz ve talebi etkilemesi son yılların önemli konusu olmuş, artan fiyatlar, tüketici talebindeki değişimler, üretim ve pazarlama alanlarındaki değişimler ve nihayetinde uluslararası ticaretin değişimi güncel ve dinamik olarak sürekli araştırmalara konu olmuştur. Buna ilişkin politika ve önlemlerin sektöre etkileri analitik olarak sürecin yakından takibini zorunlu kılmıştır. Bu bakış açısı ile yapılan bu çalışmada sektörel yapının gelişimi yanında süreçten etkilenme durumu ve normale dönme için öneriler ortaya konulmuştur.

2. TÜRKİYE'DE GIDA VE İÇECEK SANAYİİNİN GENEL EKONOMİK YAPISI

2.1. Küresel Gelişmelerin Gıda ve İçecek Sektörüne Etkileri

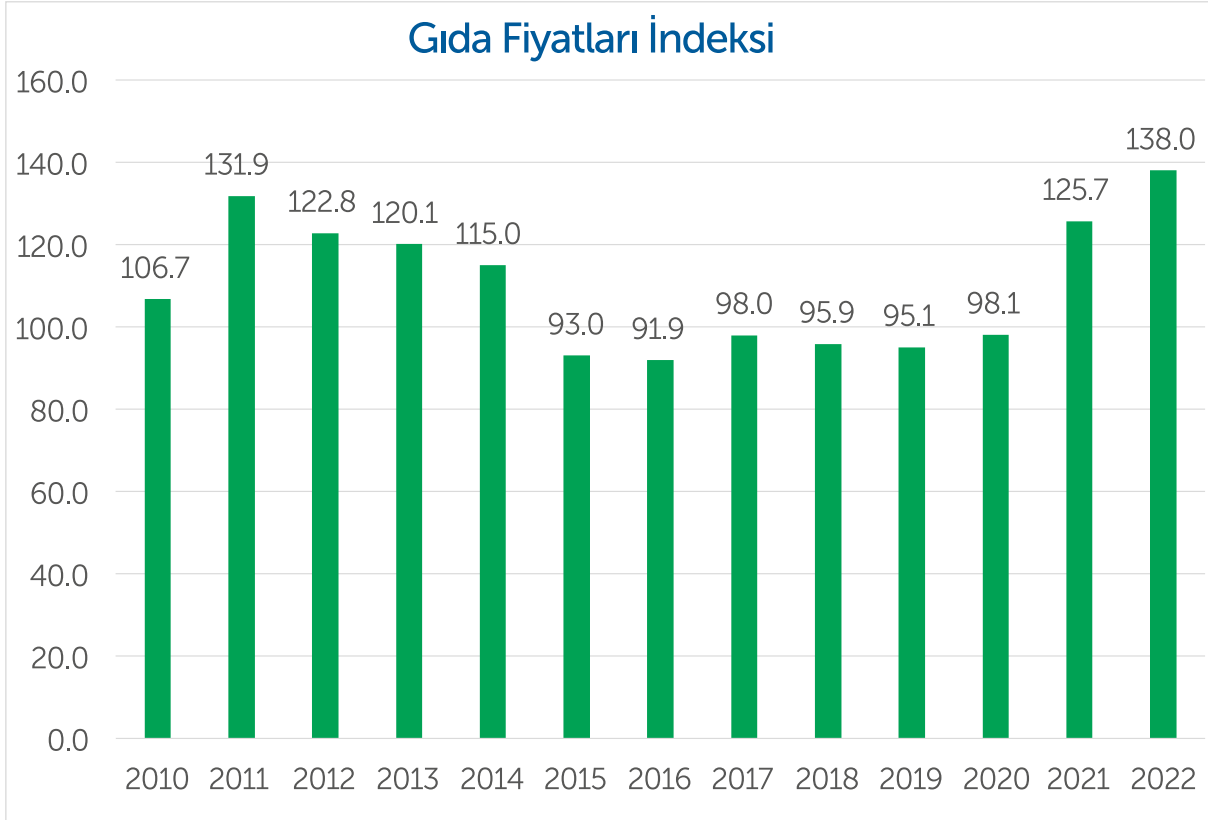
Gıda, insanların en temel gereksinimi, biyolojik ve fiziksel gelişimi için temini zorunlu bir madde olduğundan; günümüzde küresel sosyo-ekonomik gelişmelerden sıklıkla etkilenmektedir. Bu durum sadece yurt içi piyasaların değil aynı zamanda yurt dışı pazarların da etkisiyle gıdaya yönelik yapısal gelişmelerin izlenmesini zorunlu kılmaktadır. Dünya gıda arzı ve talebi 2000'li yıllardan sonra sürekli ve hızlı bir değişim içindedir. Bu değişimin temel nedenlerini sosyal ve ekonomik koşullar yanında doğa olaylarında aramak gerekir. Küresel iklim değişikliği, enerji kaynakları ve girdi kaynaklarındaki fiyat artışları, nüfus artışı ve göç hareketliliği, gıda ürünlerinin alternatif kullanım alanlarının (biyo-yakıt gibi) gelişmesi gıda sektörünü çok yönlü etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

Diğeryandan, dünyanın Asya gibi bazı bölgelerinde çeşitli ülkelerin kalkınma hızlarındaki artış ve gıda tüketiminde değişim de dünya gıda talebini önemli düzeyde farklılaştırmıştır. Ortaya çıkan salgın gıda yeterliliği ve gıda güvencesi yanında gıda güvenliğini de öne çıkarmıştır. Bu arada yükselen gıda fiyatları bu alanda yatırımların tarım ve gıdaya yönelimini artırmış, diğer yandan da gıda talebinin karşılanmasında sorunlar yaratmıştır. Son dönemlerde ortaya çıkan ve dünya barışını tehdit eden olaylar da gıda da kendine yeterlilik

politikalarını ortaya çıkartırken, dış ticaretin yavaşlaması ile bölgeler arası gıda ve beslenme adaletsizliğinin artabileceği görülmüştür.

Son yıllarda gıda alanında önemli olan bir konu, küresel fiyat artışlarının devam ettiğidir. Bu süreçte artan maliyetler (petrol fiyatlarının etkisiyle üretim ve nakliye masraf artışları), iklim değişikliği ve çeşitli bölgesel sorunların ortaya çıkarttığı gıda arz ve talep dengesizliği sonucunda fiyat artışları tarihin en yüksek düzeyine çıkmıştır. Bu arada küresel gıda fiyatları, Covid-19 salgınının etkisini gösterdiği 2020 yılından bu yana sürekli yükselerek, ekonomilerde enflasyonun artışını da hızlandırmıştır. Buna bağlı olarak yalnızca Türkiye'de değil aynı zamanda birçok gelişmiş ülkelerde de enflasyon son yılların en yüksek oranlarına dayanarak artmaktadır (Örneğin 2022 yılı mart ayı değerlere göre, ABD'de %7, Fransa'da %5,1, Brezilya'da %10, Avro alanında ortalama %5-7 arasındadır. Türkiye'de bu oranın %70'leri geçtiği görülmektedir)

Küresel gıda fiyat artışlarına ilişkin olarak gelişen seyre bakıldığında, FAO gıda fiyat indeksinin son yılların en büyük değerine ulaştığı görülmektedir (Şekil 1). 2022 yılı şubat ayında bu değer % 138 olarak rekor düzeyde artışla en yüksek rakama ulaşmıştır.

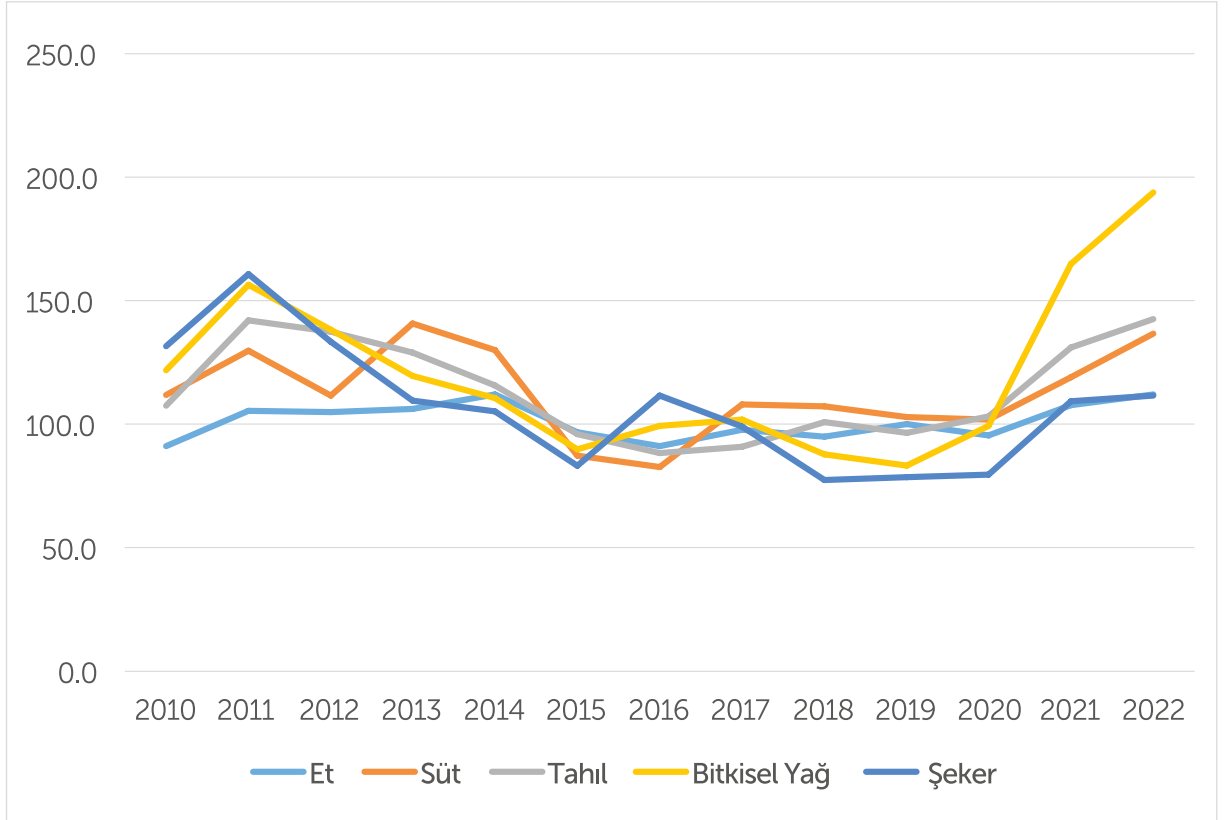
Şekil 1: Dünya gıda fiyatları endeksi

Kaynak: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (2022 şubat ayına aittir) (2014-2016=100)

Artan gıda fiyat endeksinden özellikle az gelişmiş ülkelerin olumsuz etkilendiği, yapılan çeşitli çalışmalarda ifade edilmektedir. FAO kayıtlarına göre 850 milyona yakın açlıkla sorunu olan ve bu arada bir o kadar da yetersiz beslenen nüfusun bu olumsuz değişimden etkilenmesi, küresel beslenme düzenini sağlamada adaletsizlikler ortaya çıkarmaktadır. Bu olgunun giderek artması söz konusudur.

Covid-19 Salgını nedeniyle yaşanan istihdam sorunları da gıda ürün fiyatlarındaki artışları tetikleyerek yeterli beslenmede sorun oluşturmaktadır. Gıda fiyatlarındaki artışın, ayrıca salgının tedarik zincirindeki sorunlardan da kaynaklandığı görülmektedir. Diğer yandan ülkelerin kısıtlayıcı önlemler uyguladığı dönemlerle birlikte kendine yeterlilik hedefleri uluslararası

ticareti olumsuz etkileyerek fiyatların artmasını tetiklemektedir. Küresel düzeyde normalleşme dönemine girilmeye başlanan bu yıllarda hala artan fiyatların bu seviyede kalacağı beklenmektedir. Ürünler bazında son yıllarda (2020 yılından sonra) özellikle bitkisel yağ ve tahıllarda fiyat artışı daha belirgin olarak görülmektedir. Bunları süt, et ve şeker ürünlerindeki fiyat endeksi izlemektedir. Temel ürünlerde küresel gıda fiyat artışları Şekil 2 de gösterilmiştir.

Şekil 2: Temel gıda ürünlerinde küresel fiyat indeksi

Kaynak: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (2022 şubat ayına aittir) (2014-2016=100)

Son dönemlerde küresel gıda fiyatlarını artıran en önemli nedenin, Covid-19'un küresel tedarik zincirini bozması ve deniz taşımacılığındaki yüksek maliyetin devam etmesi olarak da belirtilmektedir. Diğer yandan Covid-19 krizine yanıt olarak ABD ve Avrupa'da benimsenen genişletici para ve maliye politikalarının küresel spekülasyon emtia piyasasına büyük likidite sağlaması, üçüncü olarak da enerji fiyatlarının yüksek düzeyde olması ve yeşil enerji politikasından ötürü ABD, Avrupa ve Brezilya'da çok sayıda gıdaların ve arazinin biyoenerji için kullanılmasının tetiklenmesi de neden olarak belirtilmektedir. ABD'de mısırın 1/3'ü biyoetanol ve soya fasulyesinin 1/3'ü biyodizel için kullanılmaktadır. Bu arada sürekli gündemi meşgul eden ve özellikle arzı olumsuz etkileyen iklim değişikliği nedeniyle de arz talep dengesizliği

sonunda fiyat artışları bugünkü en yüksek seviyeye ulaşmıştır¹. Ülkeler bu nedenle kritik gıda ürünü stoklarını yükseltmekte, gıda tedariği güvenliğini ön plana almaktadır. Bu eğilimler bir yandan küresel gıda ürünleri talebini artırırken diğer yandan üretici ülkeler de kendi gıda güvenlikleri için ihracatı sınırlamaktadır. Bu koşullar içinde de fiyatlar artış göstermektedir².

Küresel ölçekte dünya gıda ürünleri ticareti artan fiyatlardan etkilenmiştir. Tarımsal gıda ticaretinin büyük kısmı işlenmiş gıda ürünlerinden oluşmaktadır. Küresel tarım-gıda ticareti 1995'ten bu yana reel değeri ikiye katlarken, büyüme hızı 2008 mali krizinden bu yana daha yavaş olmuştur. Oysa bu COVID-19 salgınından daha fazla etkilenmesi beklenen bir durumdu. 2008 mali krizi ve bunun sonucunda ekonomik yavaşlama,

tarımsal gıda küresel değer zincirlerinin evrimini durdurmuştur. COVID-19 Salgını, ülkelerin korumacılık ve yeterli yapılanmasıyla küresel ticaret ve büyüme potansiyellerini daha da bozma sürecini başlatmıştır.

Dünya toplam işlenmiş tarım ve gıda ürünleri ticareti 2017-2020 döneminde 1,7 trilyon US dolar düzeyindedir.

Bu yıllarda artış %6,02 düzeyinde iken, Covid-19 salgınının olduğu 2019-2020 yıllarında ticaret hacmi yavaşlayarak %2,03 oranında ancak artmıştır. Bu dönemler ülkelerin kendine yeterliliği hedeflediği politikaların uygulandığını göstermektedir. Bu arada küresel dış ticaret açığı da 2018 den bu yana artarak azalmaktadır (Çizelge1).

Çizelge 1. Dünya İşlenmiş Tarım ve Gıda Ürünleri Ticaret Hacmi (Milyar US Dolar)

	2017	2018	2019	2020	Artış Oranı (%) 2017-2020	Artış Oranı (%) 2019-2020
Dış Ticaret Hacmi	1.694,1	1.783,6	1.760,4	1.796,1	6,02	2,03
Dış Ticaret Açığı	4,3	-3,1	-10,0	-11,3	-	-

Kaynak: Trade Map. Trade statistics for international business development Monthly, quarterly and yearly trade data. Import & export values, volumes, growth rates, market shares, etc. 2022.

Küresel Dünyada Avrupa, Orta-Doğu Asya ve Pasifik'teki ülkeler aynı bölgeler içinde ticaret yapma eğilimindeyken, Güney Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Sahra altı Afrika, Kuzey Amerika ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki ülkelerle daha fazla ticaret yapma eğilimindedirler.

Dünyada işlenmiş tarım ve gıda ürünü ihracatı artış

hızı son yıllarda azalma göstermektedir (Çizelge2). Dünya ihracatında önde yer alan tüm ülkelerde bu durum özellikle görülmektedir. Küreselleşme politikalarının yerelleşmeye dönüşünün en çarpıcı göstergesi olarak ifade edilebilen bu durum, gıda alanında yatırımların da ülke içinde gelişmesi şeklinde görülmektedir.

Çizelge 2. Dünya İşlenmiş Tarım ve Gıda Ürünleri İhracatı (Milyar US Dolar)

	İhracat				Artış (%)	
	2017	2018	2019	2020	2017-2020	2019-2020
Dünya	849,2	890,3	875,2	892,4	5,08	1,96
Almanya	58,4	60,9	59,3	60,2	3,07	1,47
ABD	56,2	58,6	57,9	57,3	2,06	-1,03
Hollanda	50,7	53,2	52,3	53,7	5,94	2,68
Fransa	47,1	49,8	48,3	46,9	-0,43	-2,83
İtalya	35,0	38,2	39,3	41,2	17,79	4,68
Çin	41,4	45,0	42,4	40,2	-2,92	-5,19
Endonezya	32,7	30,7	27,9	32,0	-2,39	14,50
Belçika	30,1	31,8	31,2	31,6	4,78	1,03

Kaynak: Trade Map. Trade statistics for international business development, monthly, quarterly and yearly trade data. Import & export values, volumes, growth rates, market shares, etc. 2022.

¹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gida-fiyatlarindaki-artis-tum-dunyanin-kabusu/2385207>

² Türkiye İhracatçılar Meclisi 2021 Raporu.

Benzer şekilde dünya işlenmiş tarım ve gıda ürünleri ithalatı da genelde ve ülkeler bazında azalma sürecindedir (Çizelge 3). 2017-2020 arasında ithalat %6,96 oranında artarken, bu artış hızı salgının gerçekleştiği 2019-2020 döneminde

%2,09 olarak gerçekleşmiştir. İthalat azalışında en önemli neden, ülkelerin ihracat yasakları nedeniyle ithal edilecek ürün sorunu yanında bu süreçte artan gıda fiyatlarının etkisi de görülmüştür.

Çizelge 3. Dünya İşlenmiş Tarım ve Gıda Ürünleri İthalatı (Milyar US Dolar)

	İthalat				Artış (%)	
	2017	2018	2019	2020	2017-2020	2019-2020
Dünya	844,9	893,3	885,2	903,7	6,96	2,09
ABD	86,8	95,0	97,0	100,4	15,59	3,53
Çin	40,7	47,0	53,6	56,5	38,97	5,40
Almanya	50,4	53,2	51,1	53,8	6,81	5,34
İngiltere	40,0	42,4	41,6	42,7	6,79	2,54
Fransa	38,1	40,3	38,8	38,9	1,93	0,10
Hollanda	33,4	35,2	34,2	36,1	8,08	5,41
Japonya	33,7	35,5	35,8	34,5	2,39	-3,58
İtalya	26,8	27,8	26,3	25,6	-4,27	-2,68

Kaynak: Trade Map. Trade statistics for international business development, Monthly, quarterly and yearly trade data. Import & export values, volumes, growth rates, market shares, etc. 2022.

Küresel yapıda özellikle teknolojik ilerleme, kentleşme, nüfus ve gelir artışları, maliyet önleme tedbirleri ticaret politikaları ve ortalama ithalat tarifelerinde düşüş gibi unsurlar üst ve alt orta gelirli ülkelerin küresel tarım-gıda ihracatındaki paylarını 2001'de yaklaşık %25'ten 2018'de %36'ya çıkarmaktadır. Bu süreçte dijital teknolojiler, çiftlikten sofraya gıda değer zincirinin tüm aşamalarında yaşanan dönüşüm modelleri verimlilik artışı sağlamada, kaynak etkinliği ve istihdam yaratmayı kolaylaştırabilmektedir. Bölgesel ticaret antlaşmaları, küresel değer zinciri katılımını, kurumsal ve politika reformunu teşvik edebilir. Bununla birlikte, birçok kırılgan ülke, küresel piyasalara güvenmeye devam ettiğinden, çok taraflı ticaret sisteminden yararlanmayı hedeflemektedir. Bir süre daha artan gıda fiyatlarıyla dış ticaret olumsuz etkilenebilecektir. Ancak bu yeni düzene de küresel piyasalar alışarak

yeni dengelerin oluşması mümkün olacaktır. Önemli olan küresel gıda güvenliğini sağlamada uluslararası işbirliğini verimli ve sürdürülebilir olarak gerçekleştirmektir.

Dünyada gıda ve içecek sektörlerinin gelişiminde önemli yeri olan AB ülkelerinde 2019-2021 yıllarında sektörün genel ekonomik görünümü Çizelge'4 de verilmiştir. Buna göre 2019-2021 döneminde AB de gıda ve içecek sektöründe ciro, katma değer oranı, işyeri sayısı ve istihdam azalma gösterirken, dış ticarete ve tüketimde artış ortaya çıkmıştır. Veriler AB'nin salgında gıda ve içecek sektörünün önemli ölçüde olumsuz etkilendiğini göstermiştir. Buna karşın hane halkı tüketim harcamaları içinde gıda ve içecek ürünlerine olan talep oranı artmıştır. Ancak bu artışın 2020-2021 döneminde önceki yıla göre daha az olduğu da dikkati çekmektedir.

Çizelge 4. Çeşitli Ekonomik Göstergelerle AB İçinde Gıda ve İçecek Sektörü

Göstergeler	2019	2020	2021	Değişim oranı (%) (2019-2021)
Ciro (Milyar Euro)	1.192	1.205	1.093	-8,31
Katma Değer İçinde Oranı (%)	2,1	1,9	1,9	-9,52
Hanehalkı Tüketim Harcamaları İçindeki Oranı (%)	13,8	20,7	21,5	55,80
İstihdam (Milyon Kişi)	4,72	4,82	4,50	-4,66
İşyeri Sayısı (adet)	294.000	291.000	289.000	-1,70
Dış Ticaret Hacmi (Milyar Euro)	184	196	223	21,19
İhracat	110	120	145	31,82
İthalat	74	76	78	5,41
Dış Ticaret Fazlası	36	44	67	86,11

Kaynak: EU Food and Drink Industry, Data and Trends, 2019-2020-2021.

2.2. Türkiye’de Gıda ve İçecek Sanayiinin Çeşitli Göstergelerle Görünümü

Türkiye gıda ve içecek sektörü, imalat sanayii tüketim malları üreten grupta yer almakta ve Türkiye GSYİH içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Sektörün GSYİH içindeki payı %4 düzeyindedir

ve toplumun beslenmesi yanında istihdam, işyeri, üretim ve katma değer, dış ticarete özellikle net ihracatçı yapısı ile önemli bir paya sahiptir (Çizelge.5).

Çizelge 5. Çeşitli Ekonomik Göstergelerle Türkiye Gıda ve İçecek Sanayii

Ekonomik Göstergeler	2019	2020	Değişim (%)
GSYİH içinde Gıda ve İçecek Sanayii Payı (%)	4,23	4,40	4,02
İmalat Sanayii İşyeri İçindeki Payı (%)	12,9	13,1	1,55
İmalat Sanayii Üretimindeki Payı (%)	14,8	15,1	2,03
İmalat Sanayii İstihdamındaki Payı (%)	13,0	12,9	-0,77
İmalat Sanayii Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımındaki Payı (%)	21,08	26,21	24,34
Hanehalkı Tüketim İçindeki Payı (%)	20,8	24,20	16,35
Gıda ve İçecek Sanayii Değişimi	-	-	-
İşyeri Sayısı (Adet)	51.987	53.526	2,96
Çalışan Sayısı (Kişi)	603.795	659.202	9,18
Ortalama Kapasite Kullanımı (%)	71,46	65,03	-9,00
Ciro (milyon TL)	378.226	465.832	23,16
Üretim Değeri (Milyon TL)	350.052	429.615	22,73
Katma Değer (Milyon TL)	57.476	68.096	18,48
İhracat (Milyon Dolar)	13.744	14.289	3,97
İthalat (Milyon Dolar)	7.594	7.634	0,53
Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	6.150	6.655	8,21
Üretim Değeri Artış Endeksi (2017=100)	150,8	185,1	22,75
Gıda Sanayii Dış Ticaret Endeksi (2017=100)	-	-	-
İhracat	108,8	113,4	4,23
İthalat	94,3	102,1	8,27
İçecek Sanayi Dış Ticaret Endeksi (2017=100)	-	-	-
İhracat	113,2	106,3	-6,10
İthalat	81,1	85,9	5,92
Gıda ve İçecek Dış Ticaret Denge Endeksi (2017=100)	126,5	127,2	0,55

Kaynak: TÜİK (2022) TCMB (2022) veri ve istatistiklerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Covid-19 Salgın dönemini de içeren 2019-2020 yıllarında bu göstergeler bakımından sektörün ekonomik gelişimi ve süreçten etkilenme düzeyi rakamlara dayalı olarak burada görülmektedir. Özellikle bu yıllarda tüketim harcamaları içinde payın arttığı (%20,8 den %24,2'ye), hammadde ve maliyet kaynaklı nedenlerle kapasite kullanımının azaldığı (%71,46'dan %65,03'e), artan ürün fiyatları sonucunda üretim ve katma değerde artışların yaşandığı görülmektedir. Bu süreçte imalat sektörü içindeki yabancı sermaye oranı da artarak %21,08'den %24,2'ye yükselmiştir. Özellikle dayanıklı tüketim ve halk sağlığını koruyan ürünlere yönelik yatırım artışlarıyla tüketici talebinin karşılanmasına yönelik yatırımlar bu dönemde gelişme göstermiştir.

Sektörün bu dönemde istihdam hacminin artış göstermesi ekonomiye istihdam katkısının önemli olmasına bir işaret olarak algılanmalıdır. Üretimden vazgeçmeyerek işyeri sayısının az da olsa artması ve üretim değerinin artması, yurt içinden güvenli tüketimin önemli bir garantisi olarak dikkati çekmektedir. Bu süreçte gıda ve içecek sektörünün kendine yeterliliği sağlayan bir sektör olarak değerlendirilmesi ve krizlerden etkilenmede dayanıklı bir yapısının olması da önemlidir. Türkiye'nin tarihsel sürecinin etkili olduğu bu alandaki deneyimler yanında özel sektörün dinamik yapısı ve sektörel örgütlenmenin gücü buna neden olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda sektörü destekleyen tarım sektörünün çeşitli sorunlara karşın ürün çeşitliliği ve sürekliliğini sağlaması da kriz ortamında gıda ve içecek alanında yaşanan sorunlara pratik ve hızlı çözüm önerileri sunma avantajını yaratmaktadır.

2019-2020 döneminde net olarak yaklaşık 6,1-6,6 milyar US Dolar dış ticaret fazlası yaratması, gıda ve içecek sanayilerinin sadece yurt içi talebi karşılamada değil aynı zamanda yurt dışına yönelik üretimin de gerçekleşmesine katkısını ortaya koymaktadır. Ancak Covid-19 Salgını döneminde küresel ekonomilerde ortaya çıkan ihracat kısıtlamaları ve yeterlilik yaklaşımlarının Türkiye gıda sanayii ürünlerinde de ortaya çıktığını görmek mümkündür. Nitekim bu dönemde ihracat endeksi artışı %4,23 oranında gerçekleşirken, ithalatta bu artış %8,27 olarak gerçekleşmiştir. İçecek sektöründe de benzer bir eğilim vardır, hatta ihracatta azalma olurken, ithalat artışı dikkati çekmiştir. Buna karşın yine de gıda ve içecek sanayii ürünlerinde dış ticaret endeksindeki artış %0,55 oranında gerçekleşmiştir.

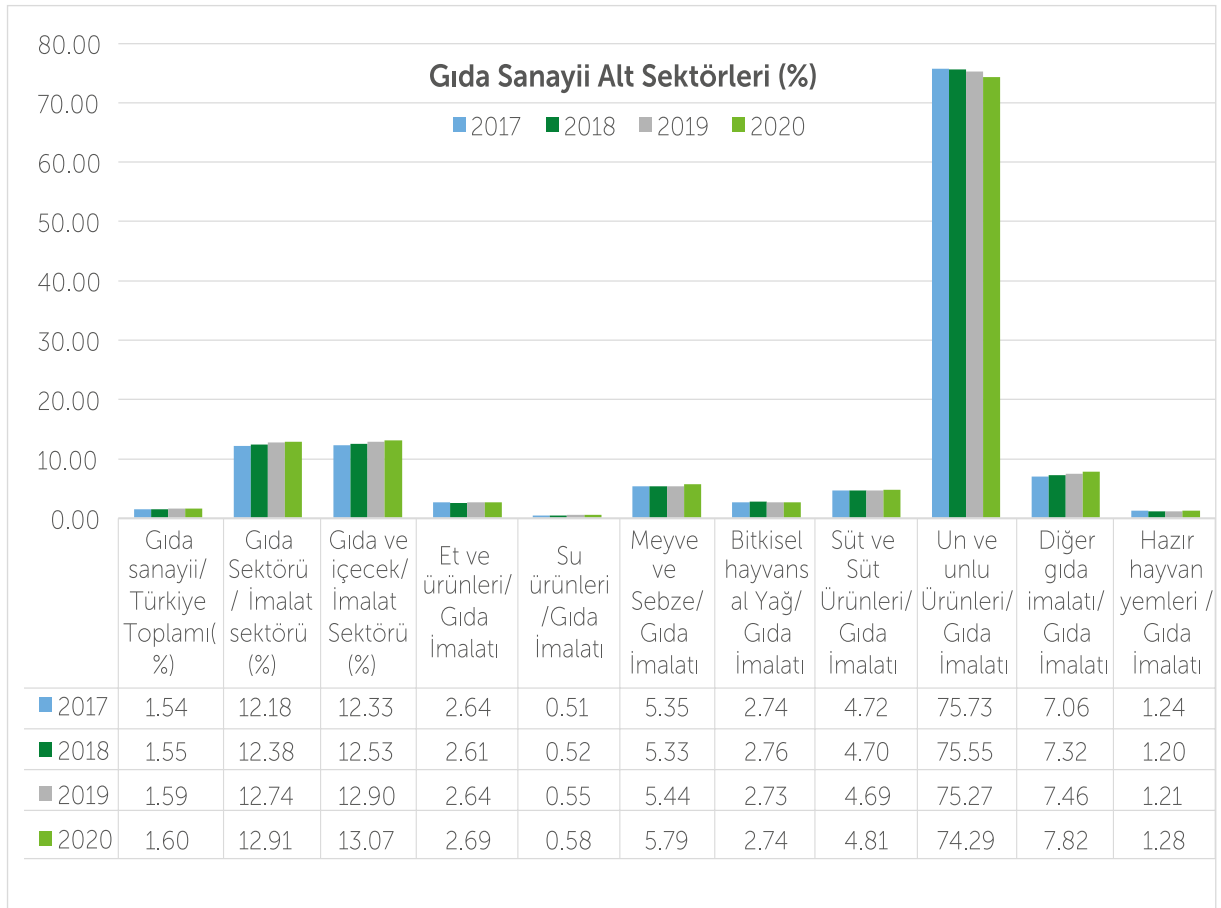
Türkiye sahip olduğu tarımsal yapı ve gıda/içecek alanındaki tarihsel ve kültürel güçlü yapısı ile küresel rekabette verimlilik, Ar-Ge, inovasyon, yeni gelişme ve ilerlemelerden yararlandığı ölçüde gelişimini sürdürecektir. Bu süreçte yurt içi ve yurt dışı sağlanan birleşme ve birlikte çalışma organizasyonlarıyla küresel gıda ve içecek piyasalarına ciddi katkılar sağlayabilecektir. Sektöre sağlanan teşvik ve desteklemelerin bu süreçte nicelikten çok nitelik ve akıllı sistemlere uygun olarak düzenlenmesine ilişkin değerlendirmeler artırılmalıdır. Aynı zamanda 2026 yılında devreye gireceği belirtilen yeşil mutabakat sürecinde uyumundan da sektörel önlemlerin alınması, kurumsal yapılanmaların düzenlenmesi ve buna ilişkin piyasa düzenlemelerinin gerisinde kalmaması gerekmektedir.

2.3. Gıda ve İçecek Sanayiinde İşyeri Sayısı ve Gelişimi

Türkiye İstatistik Kurumu sanayi istatistiklerine göre; Türkiye’de sanayii işletmeleri, imalat ve gıda sanayinin sayısal değerleri ve gelişimi, çizelge ve şekillerde gösterilmiştir.

Türkiye’de toplam işyeri sayısı içinde gıda sanayii işyerinin oranı 2017-2020 döneminde %1,54-1,60 arasında iken, imalat sanayii içinde bu oran

%12,33-13,07 olarak belirlenmiştir (Şekil 3). İşyeri sayısının en fazla olduğu alt dal un ve unlu ürünler sanayidir (Ortalama %75). Bunu diğer gıda imalatı, meyve ve sebze ile süt ve süt ürünleri sanayii izlemektedir. İncelenen dönemde diğer gıda imalatı yapan sanayilerle birlikte meyve ve sebze işleme sanayilerinin oransal artışı görülmektedir. (Çizelge 6)

Şekil.3 Gıda Sanayinin Çeşitli Büyüklükler İçindeki Oransal Gelişimi

İncelenen dönemde gıda ürünleri imalatı işyeri sayısı 47.617 adetten 52.869'e, içecek imalatı işyeri sayısı da 595 adetten 657'e artış göstermiştir. Bu alanda artan yatırımlar dikkati çekmektedir.

İncelenen dönemlerde gıda sanayiindeki işyerinin sayısal artış oranı da genel ortalama ve imalat sanayinden daha fazla olarak gerçekleşmiştir (Şekil 4).

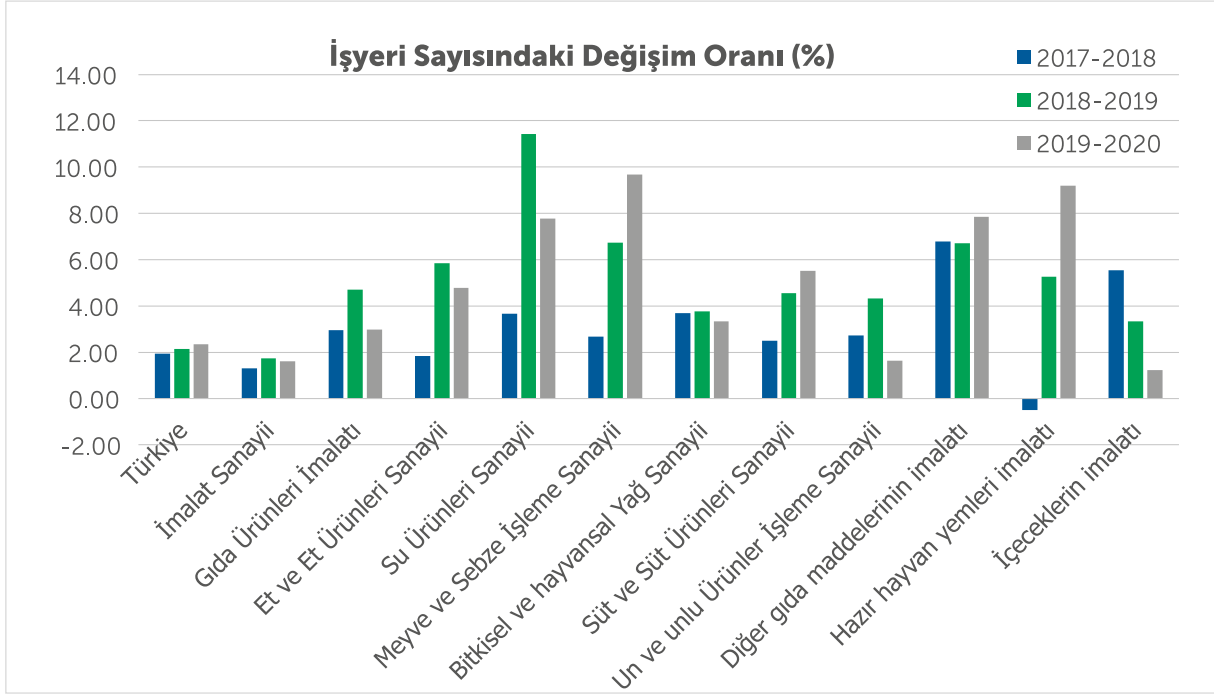
Çizelge 6. Gıda ve İçecek Sanayiinde İşyeri (Girişim) Sayısı (2017-2020) (Adet)

	YILLAR				Değişim Oranı (%)		
	2017	2018	2019	2020	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Türkiye Toplamı	3 100 412	3 160 371	3 228 421	3 304 054	1,93	2,15	2,34
İmalat Sanayii Toplamı	391 024	396 118	403 018	409 495	1,30	1,74	1,61
Gıda Ürünleri İmalatı	47 617	49 025	51 338	52 869	2,96	4,72	2,98
Et ve Et Ürünleri Sanayii	1 259	1 282	1 357	1 422	1,83	5,85	4,79
Su Ürünleri Sanayii	245	254	283	305	3,67	11,42	7,77
Meyve ve Sebze İşleme Sanayii	2 547	2 615	2 791	3 061	2,67	6,73	9,67
Bitkisel ve hayvansal Yağ Sanayii	1 305	1 353	1 404	1 451	3,68	3,77	3,35
Süt ve Süt Ürünleri Sanayii	2 248	2 304	2 409	2 542	2,49	4,56	5,52
Un ve unlu Ürünler İşleme Sanayii	36 059	37 038	38 643	39 279	2,71	4,33	1,65
Diğer gıda maddelerinin imalatı	3 363	3 591	3 832	4 133	6,78	6,71	7,85
Yem Sanayii	591	588	619	676	-0,51	5,27	9,21
İçeceklerin imalatı	595	628	649	657	5,55	3,34	1,23

Kaynak: TÜİK (2017-2022) Sanayii İstatistikleri Web sayfası.

Gıda sanayii alanında genel olarak işyeri sayısında 2017-2018 döneminde %2,96, 2018-2019 da %4,72 ve 2019-2020 arasında ise %2,98 şeklinde önce artış sonra da azalış görülmektedir. Gıda sanayii içinde işyeri sayısının sürekli olarak meyve

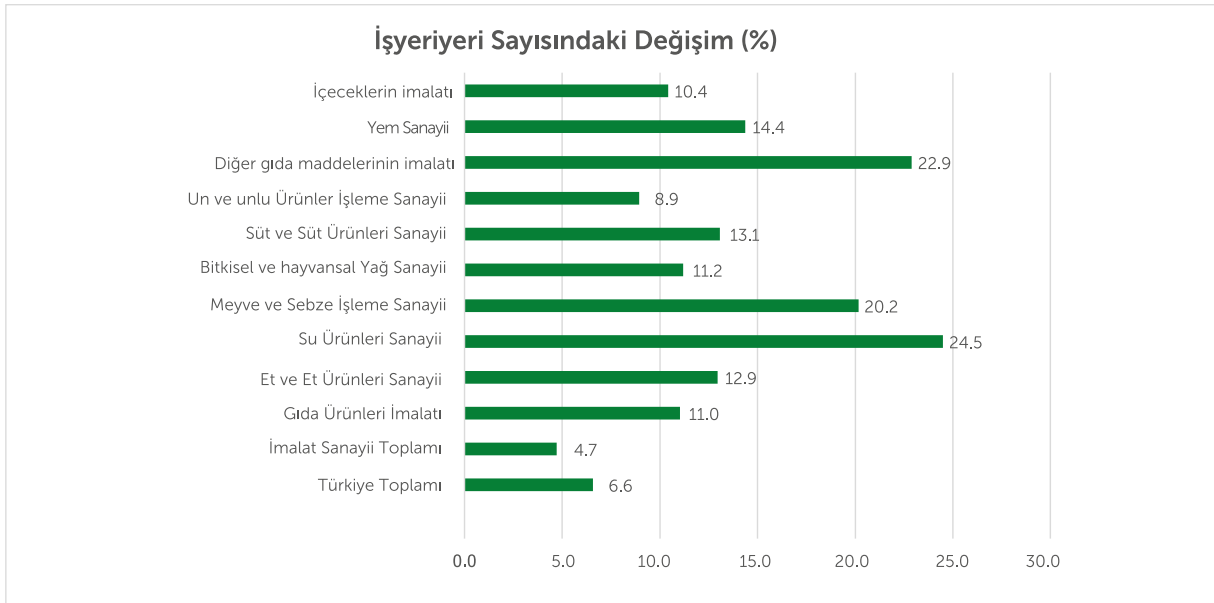
ve sebze işleme sanayi, süt ve süt ürünleri ile yem sanayiinde artış göstermektedir. Bu eğilim içecek imalatında tersine azalmaktadır. Diğer gıda sanayii alt dallarında genel olarak bir dalgalanma görülmektedir.

Şekil 4. Gıda Sanayiinin İşyeri Sayısındaki Değişimin Gelişimi

İncelenen dönemde Türkiye'de işyeri sayısı %6,6 artarken, imalat sanayi %4,7, gıda ürünleri imalatı %11,0 ve içecek imalatı %10,4 oranında artış göstermiştir. İncelenen dönemde gıda ve içecek sanayii işyerindeki sayısal artış ülke ortalaması

üzerindedir. Gıda sanayi içinde en fazla %24,5 artışla su ürünleri sanayinde artış olurken, diğer gıda maddeleri üretimi ve imalatı %22,9 meyve ve sebze işleme sanayii işyeri sayısı %20,2 oranında artış gerçekleşmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Gıda Sanayii İşyeri Sayısındaki Gelişmeler

Türkiye’de diğer farklı bir ayrıma göre; Tarım ve Orman Bakanlığı, gıda sanayi işletmelerini kayıtlı ve onaylı olarak incelemekte olup hayvansal menşeli ürünleri işleyen işletmelerin genel olarak onaylı işletme olduğu ve faaliyete geçmeden önce bakanlıktan izin aldıkları ifade edilmektedir. Bunların dışındaki bitkisel gıda üreten işletmeler kayıtlı işletmeler olup faaliyete geçtikten sonra Bakanlığın herhangi bir iznine gerek olmadan faaliyetlerini devam ettirmektedirler.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre kayıtlı ve onaylı işletme sayılarının inceleme dönemi içinde toplu tüketim yerleri hariç devamlı arttığı görülmektedir. Toplu tüketim yerleri salgının ilk yılı olan 2020 yılında artış gösterirken, 2021 yılında ise sokağa çıkma yasağının etkisi ile %1,7 oranında azalma görülmektedir (Çizelge 7). Öte yandan Tarım ve Orman Bakanlığının verileri TÜİK işletme sayılarının üzerinde görülmektedir. Burada hiç olmazsa onaylı işletmelerin sayısının Tarım ve Orman Bakanlığı ile TÜİK verilerinin aynı olması beklenirdi.

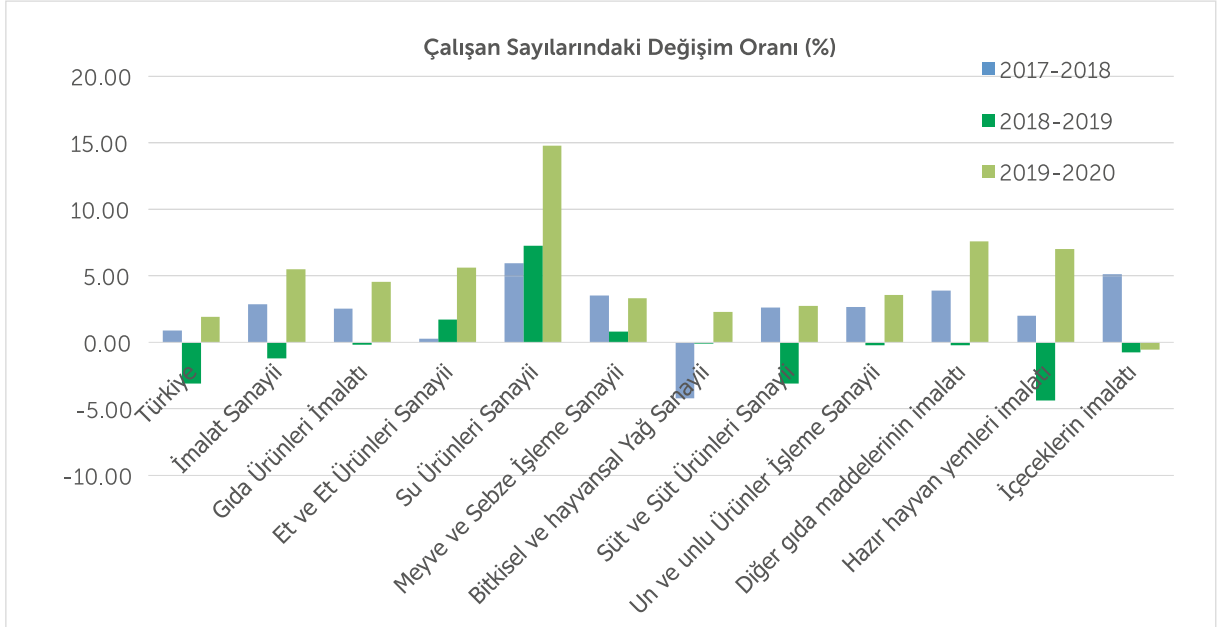
Çizelge 7. Türkiye’de Tarım ve Orman Bakanlığı Verilerinde Gıda İşletmelerinin Sayısal Gelişimi

ONAY KAPSAMINDAKİ GIDA İŞLETMELERİ					
İşletme Tipi	2017	2018	2019	2020	2021
Süt İşletme	2.124	2.217	2.302	2.395	2.483
Süt Toplama	6.030	6.125	6.074	6.204	6.144
Kırmızı Et Kesimhanesi	428	453	478	488	506
Kanatlı Et Kesimhanesi	65	63	63	63	68
Et Parçalama ve İşleme	1.873	1.956	2.031	2.178	2.279
Su Ürünleri İşleme	221	227	247	258	261
Hayvansal Yan Ürün İşleme	114	131	149	158	164
Yumurta ve Ürünleri	1.309	1.401	1.444	1.505	1.510
TOPLAM	12.164	12.583	12.788	13.249	13.415
KAYIT KAPSAMINDAKİ GIDA İŞLETMELERİ					
Gıda Üretim Yeri	72.056	74.476	76.215	79.232	81.904
Satış Yeri	311.268	316.290	319.018	334.376	344.759
Toplu Tüketim Yeri	256.103	271.060	280.138	282.464	277.925
TOPLAM	639.427	661.826	675.371	696.072	704.588
GIDA İŞLETMELERİNİN SAYISI TOPLAM	651.591	674.409	688.159	709.321	718.003

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Kayıt e-Verileri (2017-2021)

Gıda ve içecek sanayiinde çalışanların sayısı (2017-2020) tarihleri arasında Şekil 6 da gösterilmiştir. Buna göre Türkiye’de sanayi alanında istihdam 2017 yılında 16 milyon, 2018 yılında 16,2 milyona yakın iken, bu değer 2019 yılında COVID-19 nedeniyle azalış göstererek 15,7 ve 2020 yılında Salgın ile uyumlu olarak bir miktar artış göstererek 15,9 milyon olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 8). Belirtilen yıllarda gıda sanayiinde istihdam genel anlamda pandemiden etkilenmeyerek azalsa

da 514 binden 537,5 bine yükselmiştir. 2018-2019 yılında aynı düzeyde olan istihdam hacmi 2019-2020 döneminde %4,56 oranında artış göstermiştir. Ancak gıda sanayiinin önemli bir kolu olan içecek sanayiinde 2018-2019 yılında çalışanların sayısında %0,74 lük azalma 2019-2020 yılında biraz artış gösterip yine % 0.53 azalma ile tamalanmıştır. Su ürünleri sanayiinde tüm yıllarda artış gözlenmiş ve bu artış 2019-2020 yılında % 14,77 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Türkiye’de Karşılaştırmalı Olarak Gıda ve İçecek Sektöründeki İstihdamın Gelişimi

Temel beslenme ürünlerinin üretildiği sektörün aynı zamanda işgücü ağırlıklı olması nedeniyle sektörel istihdamda gerilemenin olmadığı, hatta bu süreçte istihdama katkı sağladığı görülmektedir. Bu değişim tüm gıda alt sektörlerinde de pozitif olarak görülmüştür. Ancak içecek sektörü için aynı şeyi söylemek mümkün olmamış, pandeminin etkin olduğu dönemde istihdam hacmi nerdeyse

değişmemiştir. İçecek alanında istihdam 16,7-17,4 bin kişi olarak görülmektedir. Verilerin Tarım ve Orman Bakanlığı tarafında sürekli olmayışı, her iki kurum arasında farklı durumun izahını zorlaştırmaktadır. Ancak gıda ve içecek sektörü incelenen dönemde çalışan sayısı itibariyle önemini koruyarak faaliyetlerine işgücü değişikliği yapmadan devam etmiştir.

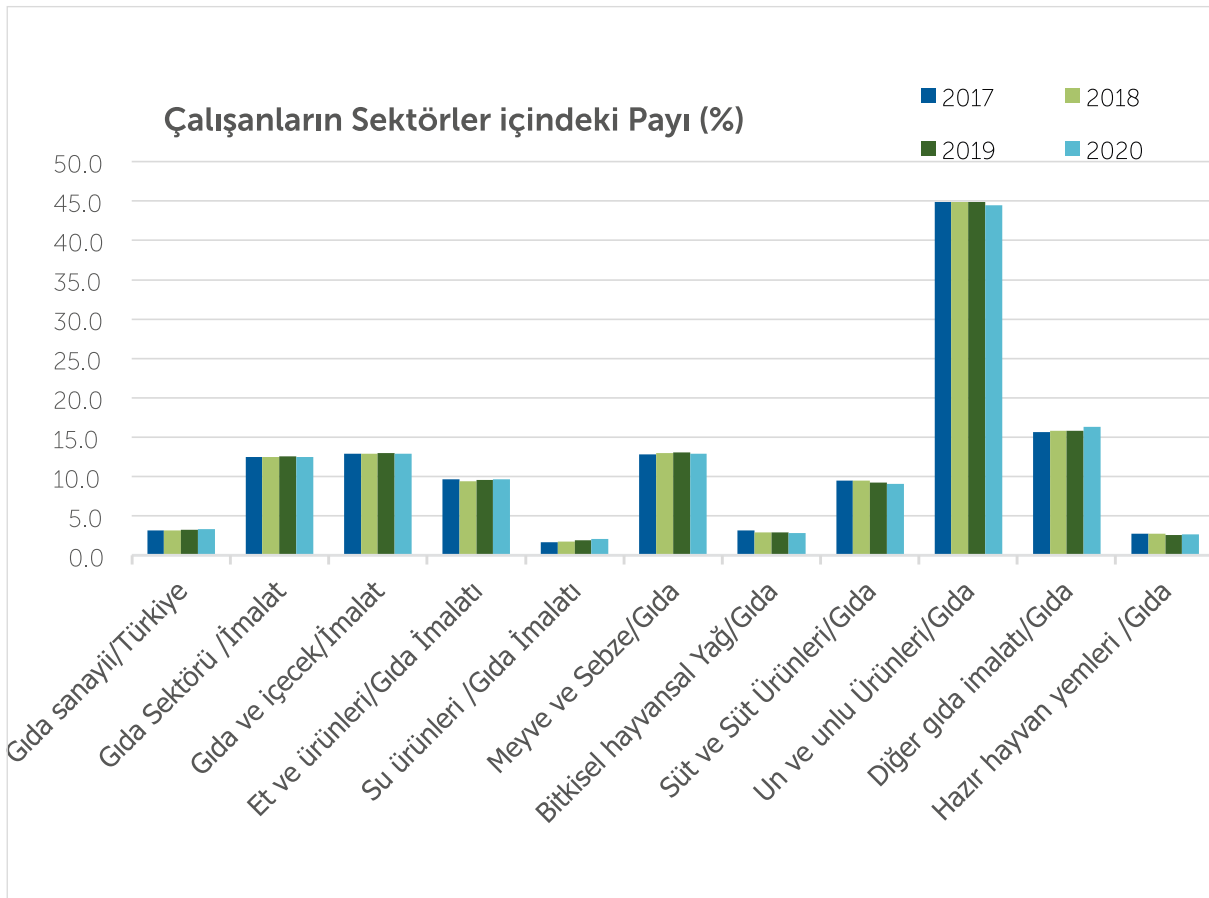
Çizelge 8. Gıda ve İçecek Sanayiinde Çalışanların Sayısı (2017-2020) (Kişi)

	YILLAR				Değişim Oranı (%)		
	2017	2018	2019	2020	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Türkiye Toplamı	16 013 635	16 156 378	15 656 571	15 953 915	0,89	-3,09	1,90
İmalat Sanayii Toplamı	4 018 741	4 133 611	4 084 281	4 308 982	2,86	-1,19	5,50
Gıda Ürünleri İmalatı	502 225	514 971	514 128	537 596	2,54	-0,16	4,56
Et ve Et Ürünleri Sanayii	48 379	48 507	49 332	52 111	0,26	1,70	5,63
Su Ürünleri Sanayii	8 532	9 038	9 693	11 125	5,93	7,25	14,77
Meyve ve Sebze İşleme Sanayii	64 518	66 783	67 326	69 565	3,51	0,81	3,33
Bitkisel ve hayvansal Yağ Sanayii	15 769	15 104	15 091	15 439	-4,22	-0,09	2,31
Süt ve Süt Ürünleri Sanayii	47 706	48 953	47 434	48 730	2,61	-3,10	2,73
Un ve unlu Ürünler İşleme Sanayii	225 120	231 072	230 538	238 789	2,64	-0,23	3,58
Diğer gıda maddelerinin imalatı	78 481	81 521	81 335	87 519	3,87	-0,23	7,60
Yem Sanayii	13 720	13 993	13 379	14 318	1,99	-4,39	7,02
İçeceklerin imalatı	16 738	17 594	17 464	17 371	5,11	-0,74	-0,53

Kaynak: TÜİK (2017-2022) Sanayii İstatistikleri Web sayfası.

İstihdam edilen kişilerin sektör içindeki değişimi ise Şekil 7 de verilmiştir. İmalat sanayii içinde gıda ve içecek sanayinin istihdam oranı %12,9 olarak görülmektedir. Şekil 7 de de görülebileceği gibi, tüm yıllarda un ve unlu ürünler alanında istihdamın önemli bir payı oluşturduğu, bunu diğer gıda imalat

alanları, meyve ve sebze işleme ve et/süt ürünleri işleme sanayinin oluşturduğu görülmektedir. Un ve unlu ürünler sanayi istihdamının gıda sektörü içindeki oranı ortalama % 45'e yakın olarak gerçekleşmektedir.

Şekil.7 İstihdamın Sektörler içindeki Dağılımının Oransal Gelişimi (%)

Genel anlamda gıda ve içecek sektörünün pandemi sürecinde görülen kapanmalara karşın istihdama katkı sağlayarak ekonomiye olumlu katkıya devam ettiği görülmüştür. Mutlak ihtiyaç ürünlerinin yurt içinden güvenli sağlanması

sürecinde işgücünün devamlılığı yanında ücretli çalışanlara iş sağlamaya devam edilmesi, sektörün ekonomik güvenlik ve ülkesel gelişimi sağlamada önemliliği bir kez daha ortaya çıkmıştır.

2.4. Gıda ve İçecek Sanayinde Üretim Değeri ve Gelişimi

Gıda ve içecek sanayiinde üretim değerindeki değişimler (Üretim değeri, endeksi ve eğiliminde) 2017-2020 tarihleri arasında Çizelge 9'da gösterilmiştir. İncelenen dönemde genel anlamda Türkiye sanayii ve imalat sanayii üretim değeri azalırken, gıda sanayiinde bu değer artış göstermiştir (Şekil 8). 2017-2020 yılları arasında değişim oranları incelendiğinde yıllık olarak bu artışın Türkiye üretim değerinde özellikle 2019-

2020 yılında %13,69, imalat sanayinde %20,01 iken gıda sektöründe üretim değerinin %23,59 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Gıda sektörü içinde bu dönemde et sektöründe üretim değerinin %5,08 olduğu, diğer yandan içecek imalatında artışın ancak %6,96 olduğu görülmektedir. Özellikle pandemi ile birlikte içecek alanında üretim değeri artışının azaldığı bunun sonucunda da önceki yıllardaki artışın yakalanmadığı görülmüştür.

Çizelge 9 Gıda ve İçecek Sanayiinde Sanayii Üretim Değerindeki³ Gelişmeler (Milyon TL)

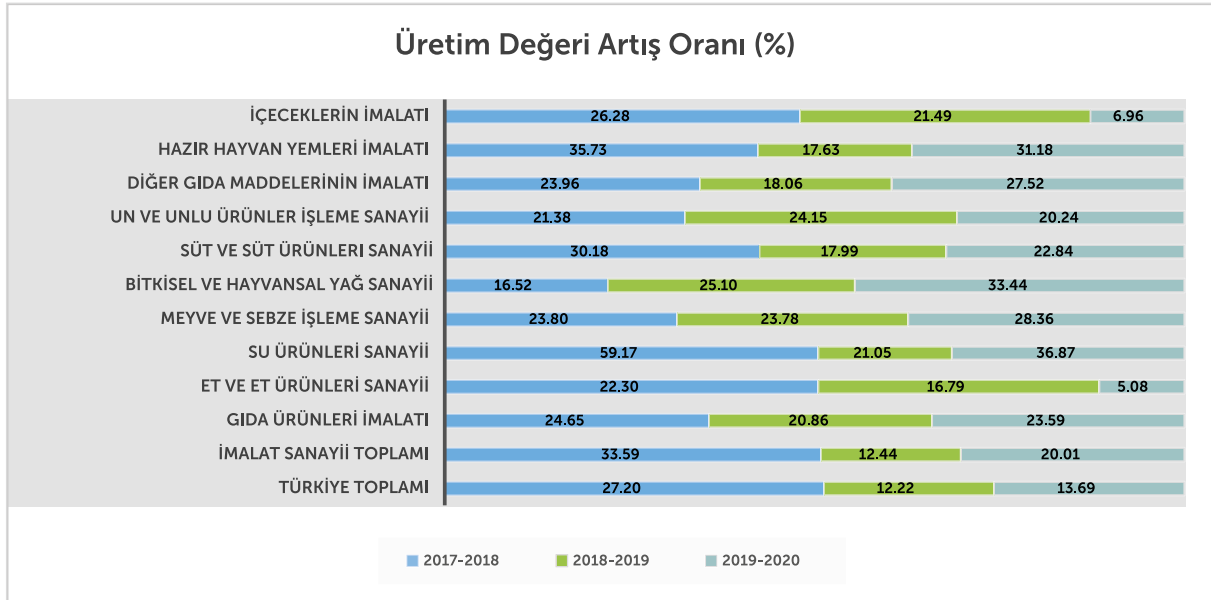
	YILLAR				Değişim Oranı (%)		
	2017	2018	2019	2020	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Türkiye Toplamı	3 716 968	4 727 811	5 305 544	6 031 988	27,20	12,22	13,69
İmalat Sanayii Toplamı	1 574 831	2 103 805	2 365 544	2 838 847	33,59	12,44	20,01
Gıda Ürünleri İmalatı	220 292	274 600	331 873	410 171	24,65	20,86	23,59
Et ve Et Ürünleri Sanayii	27 839	34 046	39 761	41 780	22,30	16,79	5,08
Su Ürünleri Sanayii	3 877	6 170	7 469	10 222	59,17	21,05	36,87
Meyve ve Sebze İşleme Sanayii	36 342	44 991	55 691	71 486	23,80	23,78	28,36
Bitkisel ve hayvansal Yağ Sanayii	19 472	22 688	28 383	37 873	16,52	25,10	33,44
Süt ve Süt Ürünleri Sanayii	28 700	37 360	44 079	54 148	30,18	17,99	22,84
Un ve unlu Ürünler İşleme Sanayii	52 308	63 490	78 825	94 779	21,38	24,15	20,24
Diğer gıda maddelerinin imalatı	37 298	46 233	54 582	69 602	23,96	18,06	27,52
Yem Sanayii	14 457	19 622	23 083	30 281	35,73	17,63	31,18
İçeceklerin imalatı	11 848	14 963	18 178	19 444	26,28	21,49	6,96

Kaynak: TÜİK (2017-2022) Sanayii İstatistikleri Web sayfası.

³ Üretim değeri: Satılmasına, stoklara konulmasına veya kendi üretiminde hammadde veya malzeme olarak kullanılmasına bakılmaksızın referans yılı içerisinde üretilen ürünlerin değeridir.

Covid-19 döneminde gıda ve içecek sanayiinde üretimin durmaması ve tüketicilerin ihtiyacını karşılaması çok önemli bir olgu olarak dikkati çekmiş ve bunun önemi bilindiğinden gıdaya erişimin güvenli sağlanmasının üzerinde durulmuştur. Türk tüketicileri satış yerlerinde aradıklarını rafta bulmuşlardır. Sadece önceleri artan fiyatlar sorun teşkil etmiş, ancak sonraları arzın talebi karşılama oranının artışıyla piyasa fiyatı dengeye ulaşmıştır. Gıda ve içecek sanayii üretim

görevini zorlu koşullara rağmen aksatmadan tüketici talebinin karşılanmasında gerekli özeni göstermiştir. Toplumsal beslenme ve gıda ihtiyacının karşılanmasının sorumluluğunda gereken önlemlerin de etkisiyle sürdürülebilir üretimi güvenli olarak yerine getirmeye çalışmıştır. Diğer yandan pandemi başında arzın yetmeyeceği endişesi ile tüketici artan talebi de istikrarlı hale getirilmiştir.

Şekil.8 Gıda ve İçecek Sektörü ve Alt Dalları Üretim Değerindeki Artışlar (%)

2.5. Gıda ve İçecek Sanayinin Ciro ve Katma Değer Gelişimi

Ciro değeri gelişimi sanayi ve gıda/içecek sanayii alanında 2017-2020 yılları arasında Çizelge 10'da verilmiştir. Genel olarak incelendiğinde tüm sektörlerde artan bir ciro değeri göze çarpmaktadır. Ancak farklı

olan unsur, yıllık artışlarda da görülmektedir. Diğer yandan içecek imalatında bunun ancak %6,44 olduğu görülmektedir (Şekil 10).

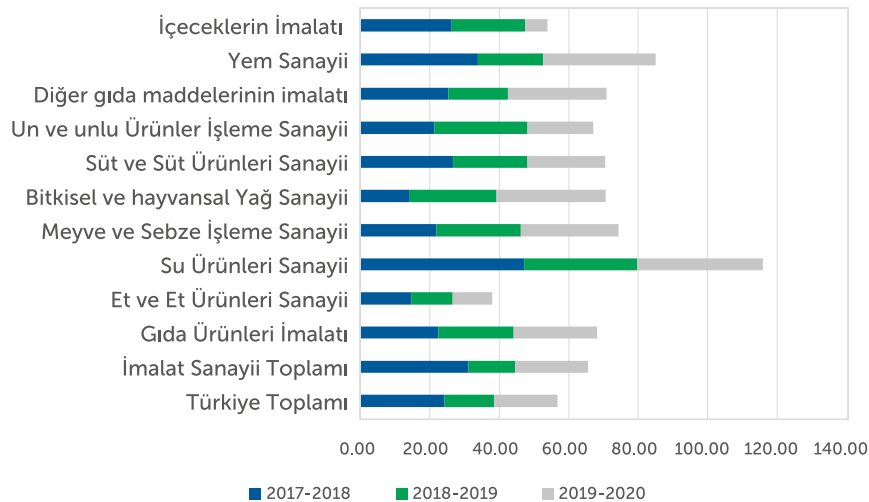
Çizelge 10. Gıda Sanayii Ciro Değerindeki Gelişmeler (Milyon TL)

	YILLAR				Değişim Oranı (%)		
	2017	2018	2019	2020	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Türkiye Toplamı	6.298.907	7.824.109	8.940.594	10.576.042	24,21	14,27	18,29
İmalat Sanayii Toplamı	1.695.855	2.223.272	2.523.560	3.052.951	31,10	13,51	20,98
Gıda Ürünleri İmalatı	241.701	295.887	360.028	446.461	22,42	21,68	24,01
Et ve Et Ürünleri Sanayii	31.516	36.137	40.448	45.023	14,66	11,93	11,31
Su Ürünleri Sanayii	3.867	5.688	7.540	10.275	47,09	32,55	36,27
Meyve ve Sebze İşleme Sanayii	39.636	48.291	60.065	76.930	21,84	24,38	28,08
Bitkisel ve hayvansal Yağ Sanayii	23.251	26.547	33.183	43.615	14,18	24,99	31,44
Süt ve Süt Ürünleri Sanayii	31.419	39.808	48.333	59.149	26,70	21,42	22,38
Un ve unlu Ürünler İşleme Sanayii	58.072	70.494	89.314	106.269	21,39	26,70	18,98
Diğer gıda maddelerinin imalatı	38.026	47.633	55.846	71.701	25,27	17,24	28,39
Yem Sanayii	15.914	21.289	25.299	33.499	33,77	18,84	32,41
İçeceklerin imalatı	11.898	15.028	18.199	19.371	26,31	21,10	6,44

Kaynak: TÜİK (2017-2022) Sanayii İstatistikleri Web sayfası.

Buna göre içecek imalatı ciro değeri son dönemlerde azalan bir artış trendi içinde iken, bu durum et ve et ürünleri sanayinde de görülmektedir. Genel olarak gıda ürünleri imalatında ise incelenen yıllardaki artış yükselerek birbirine yakın oranda seyretmiştir. 2017-2018 yıllarındaki artış %22,42

iken, bu oran diğer dönemlerde sırasıyla %21,68 ve %24,01 olarak gerçekleşmiştir. Talep elastikiyeti düşük olan ve genelde mutlak ihtiyaç ürünü olarak görülen gıda ürünleri için değişmeyen hatta pandemi de de artış gösteren bir satış süreci ülkemizde bulunmaktadır.

Şekil.9. Gıda ve İçecek Sektörü ve Alt Dalları Ciro Değerindeki Artışlar (%)

Koronavirüs Salgını insanların gündelik hayatında çok önemli değişimlere yol açarken hane halkı tüketim alışkanlıkları da Covid-19 döneminde değişime uğramıştır. Uygulanan tedbir ve kısıtlamalardan dolayı salgın öncesi döneme göre fazlaca artış sonucunda da hane halklarının tüketim harcamaları içinde özellikle gıda harcamaları oranı artmıştır. Türkiye’de hane halklarının en çok harcama yaptığı alan olarak 2020 yılında %24,2 ile gıda ve alkolsüz içecekler oluşturmuştur. Bu oran 2019 yılında %21,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu da gıda ürünleri ciro hacminin artışının yükseldiğini ve gıda piyasalarına yansıdığını göstermektedir.

Gıda ve içecek sanayii yanında diğer imalat

sanayindeki katma değeri⁴ ve gelişmeler de Çizelge 11’de gösterilmiştir. Görüldüğü gibi 2017 yılında 36.554 milyon TL olan katma değer yıldan yıla artış göstererek 2020 yılında 64.475 milyon TL değerine ulaşmıştır. 2017-2018 yılında katma değer artışı %22,73 iken 2019-2020 yılında az bir azalışla % 19,70 olarak gerçekleşmiştir. Henüz 2017-2018 yılına oranla az da olsa bir düşme mevcuttur. Bu azalan artış 2019-2020 yılında da oluşmuştur. Azalma mutlak olarak et ve et ürünleri sanayiinde ortaya çıkmış, içecek sanayiinde nerdeyse aynı kalmıştır. Ancak diğer gıda sanayii alt dallarında farklı oranlarda artışların pandemi de oluştuğunu söylemek mümkündür.

Çizelge 11. Gıda Sanayii katma değerindeki gelişmeler (Milyon TL)

	Yıllar				Değişim Oranı (%)		
	2017	2018	2019	2020	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Türkiye Toplamı	971 227	1 219 683	1 385 897	1 651 248	25,58	13,63	19,15
İmalat Sanayii Toplamı	343 595	463 187	488 797	644 628	34,81	5,53	31,88
Gıda Ürünleri İmalatı	36 554	44 864	53 861	64 475	22,73	20,05	19,70
Et Ve Et Ürünleri Sanayii	4 592	3 308	5 506	4 369	-27,95	66,44	-20,65
Su Ürünleri Sanayii	1 031	1 663	1 742	3 046	61,33	4,75	74,79
Meyve Ve Sebze İşleme Sanayii	4 856	6 854	8 040	10 030	41,16	17,31	24,75
Bitkisel Ve Hayvansal Yağ Sanayii	1 807	2 647	2 986	4 215	46,45	12,79	41,19
Süt Ve Süt Ürünleri Sanayii	4 495	5 649	6 826	8 073	25,67	20,84	18,27
Un Ve Unlu Ürünler İşleme Sanayii	9 857	12 147	14 932	17 096	23,23	22,93	14,50
Diğer Gıda Maddelerinin İmalatı	8 016	10 082	11 297	14 331	25,77	12,05	26,86
Yem Sanayii	1 899	2 514	2 532	3 314	32,34	0,74	30,86
İçeceklerin İmalatı	2 647	3 101	3 615	3 621	17,15	16,59	0,16

Kaynak: TÜİK (2017-2022) Sanayii İstatistikleri Web sayfası.

⁴ Katma değer, ticari hayatta üretim bandına giren ve çıkan ürünler arasında oluşan farktır. Üretim sürecinde meydana gelen katma değer farkı ürünün her el değiştirmesiyle değişmektedir. Ekonomik olarak ifade edilen katma değer, nihai ürünün tüketiciye satış fiyatını ifade etmektedir.

2.6. Gıda ve İçecek Sanayinin Maliyet Bileşenleri

Gıda sanayiinde personel maliyetinin gelişimi (2017-2020) Milyon TL olarak Çizelge 12’de gösterilmiştir. Çizelge 12’de görüldüğü gibi gıda sanayiinde personel maliyeti 2017-2018 yılında %20,53; 2018-2019 yılında %20,63 oranında artış göstermiş ve her iki dönemde önemli bir değişiklik göstermemiştir. Ancak 2019-2020 yılında bir önceki yıla göre yaşanan artış azalmış, %10,68 olarak bu değer hesaplanmıştır. Burada pandemi nedeni ile personel maliyetinde azalmaların olduğu görülmektedir. Bu dönemde sürekli olmayan ama bazı mevsimlerde ya da çalışma periyodlarında işten tasarrufta bulunma yaklaşımlarının olduğu görülmüştür. Ancak gıda ve içecek sektöründe uzun süreli bir işten çıkartılma sektöründe yaşanmamıştır.

Türkiye’de Kanunun işverene verdiği destekler 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunun 90.maddesine 17/4/2008 tarihli ve 5754 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 54 üncü maddesi ile eklenen altıncı fıkrasının uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemekte; devlet yardımı, teşvik ve desteklerden yararlanacak olanları kapsamaktadır. Araştırma, geliştirme, üretim, yatırım, pazarlama ve benzeri tüm aşamalarda uygulanan devlet yardımı, teşvik ve destekler bu tebliğ kapsamında yer almaktadır. İstihdama yönelik desteklerin ayrıntılarıyla ilgili olarak 14477 sayılı Kanunun geçici 19. ve 21. Maddelerinde uygulanmaktadır⁵.

Çizelge 12. Gıda Sanayiinde Personel Maliyetinin Gelişimi (Milyon TL)

	YILLAR				Değişim Oranı (%)		
	2017	2018	2019	2020	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Türkiye Toplamı	502 122	584 553	696 794	729 430	16,42	19,20	4,68
İmalat Sanayii Toplamı	154 656	186 405	224 868	248 874	20,53	20,63	10,68
Gıda Ürünleri İmalatı	17 872	21 072	25 434	28 685	17,90	20,70	12,78
Et ve Et Ürünleri Sanayii	1 787	2 069	2 524	2 890	15,78	21,99	14,49
Su Ürünleri Sanayii	314	384	490	615	22,21	27,72	25,41
Meyve ve Sebze İşleme Sanayii	2 025	2 396	3 073	3 501	18,33	28,28	13,92
Bitkisel ve hayvansal Yağ Sanayii	720	758	1 020	1 167	5,29	34,48	14,42
Süt ve Süt Ürünleri Sanayii	2 217	2 574	3 033	3 365	16,10	17,79	10,97
Un ve unlu Ürünler İşleme Sanayii	6 133	7 353	8 871	9 595	19,88	20,65	8,16
Diğer gıda maddelerinin imalatı	4 049	4 791	5 575	6 544	18,33	16,36	17,37
Yem Sanayii	626	746	848	1 008	19,14	13,66	18,92
İçeceklerin imalatı	1 038	1 231	1 498	1 709	18,52	21,77	14,02

Kaynak: TÜİK (2017-2022) Sanayii İstatistikleri Web sayfası.

⁵ <https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-devlet-yarimlari-istihdam-destekleri>

Gıda sanayiinde mal ve hizmet satın alışı gelişimi (2017-2020) Milyon TL olarak Çizelge 13’de gösterilmiştir. Çizelge de görüldüğü gibi mal ve hizmet satın alışında gıda ürünleri imalatında 2017-2018 yılında bir önceki yıla göre %23,84 pozitif yönde artış gözlemlenmiştir. 2018-2019 yılında bir düşme ile bu değer %20,68’e azalmış ve 2019-2020 yılında bir toparlanma ile %26,95 değerine

ulaşmıştır. Pandemi ile talep artışının karşılanması sürecinde hammadde ve diğer girdilere yönelik alışların etkisi ile bu artış gerçekleşmiştir. Bu arada belli kapasite hacmi ile üretimde bulunan gıda işletmelerinin dış talebi de düşünerek faaliyet yapılanmasında bulunması da bu gelişimin bir diğer nedenini oluşturmuştur.

Çizelge 13. Gıda Sanayiinde mal ve hizmet satın alışı gelişimi (2017-2020) (Milyon TL)

	YILLAR				Değişim Oranı (%)		
	2017	2018	2019	2020	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Türkiye Toplamı	5 630 909	6 963 940	7 848 823	9 424 069	23,67	12,71	20,07
İmalat Sanayii Toplamı	1 432 390	1 895 092	2 118 251	2 560 612	32,30	11,78	20,88
Gıda Ürünleri İmalatı	216 442	268 040	323 474	410 660	23,84	20,68	26,95
Et ve Et Ürünleri Sanayii	28 269	34 528	37 055	41 716	22,14	7,32	12,58
Su Ürünleri Sanayii	3 211	5 047	6 539	8 284	57,16	29,56	26,68
Meyve ve Sebze İşleme Sanayii	36 365	46 324	54 451	71 122	27,38	17,54	30,62
Bitkisel ve hayvansal Yağ Sanayii	22 092	24 563	31 528	42 992	11,18	28,36	36,36
Süt ve Süt Ürünleri Sanayii	27 893	36 066	42 727	53 670	29,30	18,47	25,61
Un ve unlu Ürünler İşleme Sanayii	51 048	61 873	79 136	96 263	21,21	27,90	21,64
Diğer gıda maddelerinin imalatı	32 846	39 955	48 427	63 877	21,64	21,21	31,90
Yem Sanayii	14 718	19 685	23 611	32 737	33,75	19,94	38,65
İçeceklerin imalatı	9 771	12 979	15 340	16 806	32,83	18,20	9,55

Kaynak: TÜİK (2017-2022) Sanayii İstatistikleri Web sayfası.

Gıda sanayiinde mal ve hizmet stok değişimi Çizelge 14’de belirtilmiştir. Bazı alanlarda üçten az işletme yer aldığından, bunlara ilişkin veriler (c) Çizelge 14’de (et ve su ürünleri sanayi) belirtilmemiştir. Gıda sanayiinde mal ve hizmet stok değişimindeki gelişim 2017-2018 yılında değişim %51,15 iken dalgalanma ile önce %2,08 gibi düşük bir artış değerine sonra da %69,01

artışa ulaşmıştır. 2019-2020 yılında pandemi dönemindeki açılma oluştuktan sonra bunun etkileri 2020 yılının sonunda azalmaya başlamıştır. Artan düzelme süreci ile önümüzdeki dönemlerde bu keskin dönüşüm ve değişimlerin azalacağı beklenmektedir. Nitekim aynı değişim içecek sektöründe de görülmüş ve bu süreçte artış ve azalışlar daha belirgin olarak yaşanmıştır.

Çizelge 14. Gıda Sanayiinde Mal ve Hizmet Stok Değişimindeki Gelişim (Milyon TL)

	YILLAR				Değişim Oranı (%)		
	2017	2018	2019	2020	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Türkiye Toplamı	308 892	374 271	226 058	457 936	21,17	-39,60	102,57
İmalat Sanayii Toplamı	72 150	121 738	67 130	133 891	68,73	-44,86	99,45
Gıda Ürünleri İmalatı	10 078	15 232	15 549	26 280	51,15	2,08	69,01
Et ve Et Ürünleri Sanayii	1 240	1 484	1 954	c	19,66	31,66	-
Su Ürünleri Sanayii	327	955	676	c	192,19	-29,23	-
Meyve ve Sebze İşleme Sanayii	1 445	4 770	2 240	3 958	230,03	-53,04	76,68
Bitkisel ve hayvansal Yağ Sanayii	464	397	1 173	3 107	-14,32	195,22	164,99
Süt ve Süt Ürünleri Sanayii	612	1 415	732	2 115	131,11	-48,28	189,09
Un ve unlu Ürünler İşleme Sanayii	2 693	3 177	4 402	6 680	17,96	38,56	51,77
Diğer gıda maddelerinin imalatı	2 619	2 165	3 592	6 114	-17,33	65,94	70,19
Yem Sanayii	678	870	781	2 460	28,34	-10,24	215,07
İçeceklerin imalatı	236	772	438	702	226,91	-43,25	60,35

Kaynak: TÜİK (2017-2022) Sanayii İstatistikleri Web sayfası.

2.7. Gıda ve İçecek Sanayiinde Kapasite Kullanımı ve Stok Değişimi

Gıda ve içecek sanayiinde kapasite kullanımı oranı ile ilgili değişim değerleri Çizelge 15'de gösterilmiştir. Çizelge 15'de de görüldüğü gibi gıda ürünleri imalatında 2018 yılında kapasite kullanım oranı %73 iken 2019 yılında %72,5 ve

2020 yılında ise %71,60 ya gerilemiştir. Bu oran 2021 yılında %72,1 olarak gerçekleşmiştir. 2019-2020 pandemi döneminde kapasite artış oranı azalmışken, sonrasında 2020-2021 arasında bu oran az düzeyde de (%0,67) olsa artmıştır.

Çizelge 15. Gıda Sanayiinde Kapasite Kullanım Oranı ve Gelişimi

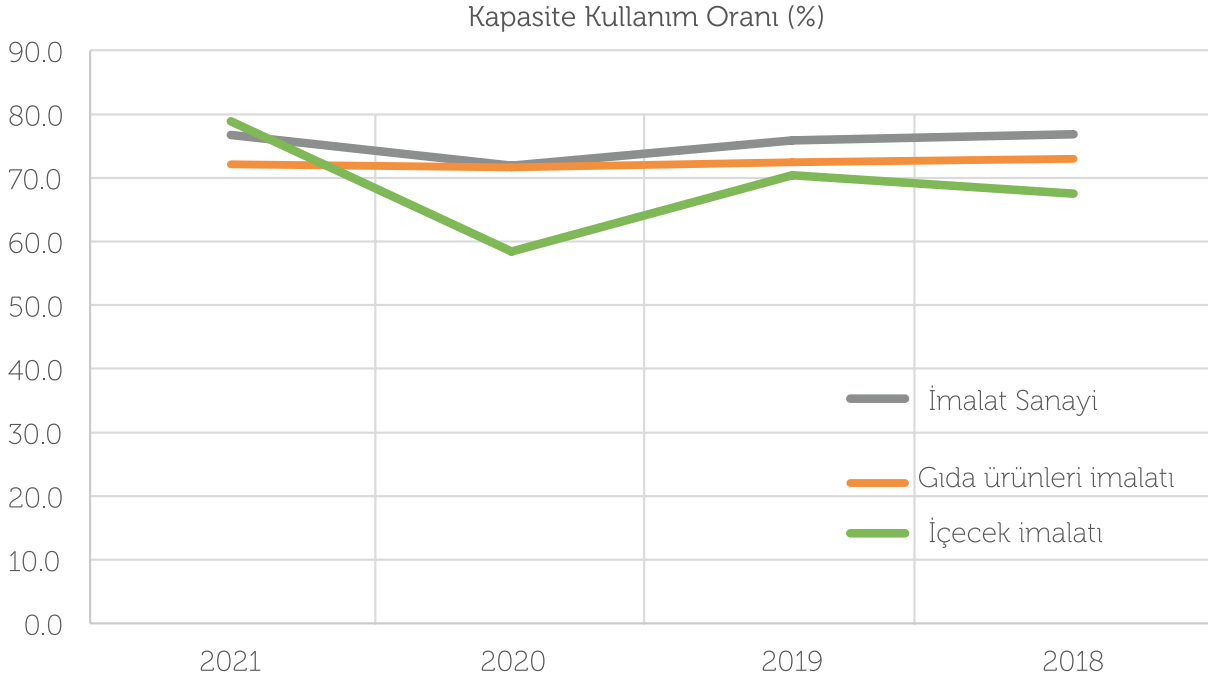
YILLAR	İmalat Sanayii Kapasite Kullanım Oranı (%)	Gıda ürünlerinin İmalatı Kapasite Kullanım Oranı (%)	İçeceklerin İmalatı Kapasite Kullanım Oranı (%)
2018	76,8	73,0	67,5
2019	75,9	72,5	70,4
2020	71,9	71,6	58,4
2021	76,7	72,1	78,9
Değişim Oranı (%)			
2018-2019	-1,21	-0,66	4,33
2019-2020	-5,31	-1,15	-17,07
2020-2021	6,73	0,67	35,07

Kaynak: TCMB (2022) Elektronik Veri Değerlendirme Sisteminden çıkartılmıştır.

Kapasite kullanım oranında olumsuz yönde değişim 2018-2019 için %-0,66; 2019-2020 için ise %-1,15 düzeyinde gerçekleşmiştir. İçecek ürünleri imalatı alanında kapasite kullanım oranı daha da düşük düzeydedir. İçecek sanayiinde 2018 yılında kapasite kullanım oranı %67,5 iken 2019 da %70,4'e yükselmiş ve 2020 yılında ise düşüş göstererek %58,4 olarak gerçekleşmiştir.

Kapasite kullanım oranında değişim oranı içecek üretiminde 2018-2019 yılında %4,33 artış gösterirken 2019-2020 yılında -%17,07 gibi yüksek oranda düşüş gerçekleşmiştir. Sonrasında ise bu oran artarak %35,07'e hızla artmıştır. Ancak genel imalat sanayi ile karşılaştırıldığında gıda imalat sanayi kapasite kullanım oranındaki artış daha yüksektir (Şekil 10).

Şekil 10: Genel imalat sanayii ile gıda ve içecek imalat sanayii kapasite kullanım oranı

Son dönemde içecek sektöründeki kapasite artışındaki azalmayı, işletmelerin ürünlerine olan talep azalışında aramak gerekmektedir. Bu arada özellikle yaz döneminde işletmelerin kapalı kalması bu sürecin bir önemli nedeni olarak da ifade edilebilir. Süreç içinde aslında ciddi bir talep azalması söz konusu olmamıştır. Özellikle tüketicilerin Covid-19 Salgını ile ürün taleplerini

içecek ürünlerinde saf ve kaliteli ürünlere yönlentmeleri, kullanım kapasitesinin keskin değişimine neden olmuştur. Ancak son dönemde tekrar kapasite artışı sağlanarak içecek imalatında kapasite en yüksek düzeyine (%78,9) ulaşmıştır. Bu süreçte tüketici istek ve taleplerini karşılama hedefi ile içecek sektörünün geliştiği görülmüştür.

2.8. Gıda ve İçecek Sanayinde Yabancı Sermaye ve AR-GE Faaliyetleri

Gıda sanayinde yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi (Milyon ABD Doları) Çizelge 16 da gösterilmiştir. Son dönemlerde gıda ve içecek alanlarında artan yatırımların olduğu dikkate değerdir. Covid-19 Salgını döneminde bu alanda sağlığın öneminin beslenme ile ilişkisinin yeniden hatırlanması nedeniyle gıda ürünlerine yönelik beklenen talep artışları, yatırımları daha da artırmıştır. Bu gelişimin diğer bazı faktörler (maliyet,

fiyat yanında lojistik belirsizlikler, savaşlar ve diğer olumsuz ekonomik koşullar) de dikkate alındığında etkileneceği beklenmektedir. Ancak yabancı yatırımların gelişimi makro ve mikro koşulların etkisi ile şekillenmektedir. Ülke ekonomisindeki nüfus yapısı ve gelişimi yanında arz kaynaklı gelişmeler ve makroekonomik göstergelerin etkisi yabancı yatırımların ülkelere yönelmesinde ilk faktörler olarak görülmektedir.

Çizelge 16. Gıda Sanayinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi (Milyon ABD Doları)

YILLAR	TOPLAM	İmalat	Gıda ve İçecek Ürünleri İmalatı*
2018	132.203	30.738	5.752
2019	153.441	34.875	7.353
2020	223.309	76.975	20.173
Değişim Oranı (%)			
2018-2019	16,06	13,46	27,83
2019-2020	45,53	120,72	174,35

*Bu sınıflamaya bütün de dahil olarak bu değer belirtilmiştir.

Kaynak: TCMB (2022) Elektronik Veri Değerlendirme Sistemi

Türkiye’de gıda ve içecek işletmelerinde Ar-Ge ve yeni teknolojik gelişme ve inovasyon uygulamalarının giderek artabileceği bir potansiyel süreç içindedir. Sektörde KOBİ niteliğinde işletmelerin fazlalığı Ar-Ge’ye ayırdığı kaynakların imalat sanayii içerisindeki payının 2019 yılında %1,82 ve 2020 yılında %1,93 oranlarında kalması küresel rekabet açısından geliştirilmesi gereken bir yön olarak görülmektedir.

Gıda ve içecek sanayiinde oluşturulan kapasite kullanımının % 60-70 düzeyinde kalmasının temelinde, nitelikli hammadde yetersizliği, teknik bilgi, sermaye yetersizliği, üretim ve satış alanlarında karşılaşılan sorunlar yatmaktadır⁶.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verilerine göre 2017 yılında 29 olan gıda sanayi AR-GE merkezi sayısı devamlı artış göstererek 2021 yılında 59’ a ulaşmıştır. Aynı yıllar içinde tarım AR-GE merkezi sayısı ise 9’dan 20’ye çıkmıştır (Çizelge 17).

Çizelge 17. 2017-2021 Yılları Tarım ve Gıda Ar-Ge merkezleri sayısı

Sektör	YILLAR				
	2017	2018	2019	2020	2021
Tarım	9	11	14	16	20
Gıda	29	44	49	55	59

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kayıtları (2017-2021)

⁶TC. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Gıda ve İçecek Sektörü Raporu (2020).
Tüsiad Tarım ve Gıda 2020 Raporu
TÜİK araştırma geliştirme araştırması, 2020.

Türkiye’de İstanbul Sanayii Odası ISO 500 büyük sanayii kuruluşu içinde yer alan ve gıda sanayinin işleme, üretim, paketlenme, lojistik, yurt içi ve yurt dışı satış sürecinde faaliyette bulunan işletmeleri, aynı zamanda Ar-Ge geliştirme kapasiteleriyle önemli bir pazarı oluşturabilecek bir potansiyele sahiptir. ISO 500-büyük işletme içinde 2020 yılında 109 işletmenin gıda işletmesinden oluşması gıda sektörünün Türkiye ekonomisindeki önemini ve gelişme potansiyelini de ortaya koymaktadır⁷. Çoğu özel sektör kimliği ile faaliyette bulunan işletmelerin net satış hacimleri yoluyla oluşan pazar payı toplamı 2020 yılı itibarıyla 21,4 milyar dolar düzeyindedir. Bu işletmelerin satışlarının önemli bir bölümünü yurt içine yapmaktadırlar ve yurt dışı satış değerleri düşük düzeydedir. KOBİ niteliğinde olan gıda ve içecek işletmelerinin ihracattaki oranı 2019 yılında sırasıyla %45,33 ve %42,22 olarak gerçekleşmiştir. Bu arada ithalatı ise gıda ve içecek ürünleri ithalatında bulunan KOBİlerin oranı %38,11 ve %20,22 olarak görülmektedir. KOBİ yapısının üretim yanında dış ticarete de etkili olduğu gıda ve içecek alanında işletmelerde Ar-Ge çalışmalarının artırılması ve geliştirilmesi, farklı akıllı uygulamalardan yararlanması gereklidir.

İklim değişikliği, küresel ısınma ve çevresel risk ve sorunların artışından dolayı gıda üretimi günümüzde giderek önem kazanmaktadır. Artan talep ve tüketici bilinci yanında kaynak kıtlığı, bu alanlarda akıllı sistemlerin uygulanmasını ve üretimden pazarlamaya bu sistemlerin geliştirilmesini ve bu süreçte de AR-GE çalışmalarına önemli bir bütçe ayrılmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye imalat sanayi içinde AR-GE harcamaları düşük olarak yer alan sektörün AR-GE finans kaynaklarının büyük kısmı yurt içi kaynaklardan (%62,60) oluşmaktadır. Öz kaynakların AR-GE olarak kullanıldığı ve bu yönüyle de dış kaynakların içinde devlet destek ve teşviklerin artırılmasının önemini belirtmek gerekmektedir. İşletmelerin geniş ölçüde gelişmelerin takip edilebilmesi ve modern yatırımların gerçekleştirilmesinde harekete geçirilmesine yönelik uygulamaların

artırılması, sektörel yapının güçlenmesini ve ülke ekonomisine katkısının artırılmasını sağlayacaktır. Gıda ve içecek işletmelerinin yeni fikir geliştirmede çoğunlukla internet, fuar organizasyonları ve işletmede gerçekleştirilen toplantı ve beyin fırtınası çalışmalarından faydalandığı ve yeni fikir üreten çalışanlarını parasal ödül ile teşvik ettiği bilinmektedir. İşletme organizasyonunun bu içsel yapısı yanında uluslararası ölçekte ihracatı önemli düzeyde olan gıda ve içecek işletmelerinin gelişmiş ülke partnerleriyle ikili işbirliği ve ortak çalışma süreciyle daha modern ve akıllı sistemleri keşfetme ve uygulama yönünde desteklerin artırılması gereklidir.

Sektör içinde sürdürülebilir bir AR-GE kültürünün oluşturulması zorunludur. Yapılan bir çalışmada Türkiye Gıda Sektörü’ndeki firmaların %65’inin Ar-Ge faaliyeti yürütmediği tespit edilmiştir. Sektörde Ar-Ge faaliyeti yürüten firmaların %32’sinin Ar-Ge birimi kurma düşüncesi olmadığı ve bu düşüncenin finansman yetersizliği, firma üst yönetimlerinin talep etmemesi ve AR-GE faaliyetlerine ihtiyaçlarının olmadığı fikrinden kaynaklandığı belirlenmiştir. Gıda Sanayiinde yer alan firmaların %56’sı Ar-Ge harcamaları için %75’ini kendi özkaynaklarından sağlamaktadır. Destek ve teşviklerin kullanılmama ve kullanılırken karşılaşılan zorlukların başında gelen en önemli nedenler ise proje fikrine uygun desteğin bulunmaması, başvuru kriterlerinin bazı alt sektörlerle ve başvuru sahiplerine uygun olmaması ve projenin başvuru kriterlerine uygun görülmemesi olarak sıralanmaktadır. Proje yürütmede birçok problemle karşılaşılmayla birlikte en önemli sorun bazı harcama kalemlerinin destek kapsamı dışında kalması olarak ortaya çıkmıştır⁸. Tübitak bu süreçte gıda sanayiine çeşitli desteklerde bulunmaktadır. Gıda sanayiine Ar-Ge ve üretim desteği olarak gıda enstitüsü pilot tesisinde yarı işlenmiş/işlenmiş gıda ürünleri, ara ürünleri, katkı maddeleri araştırma-geliştirme hizmetlerinde bulunmaktadır. Buna ilişkin ayrıntılı bilgiler ve destekler ilgili web sayfasında yer almaktadır⁹.

⁷ <https://www.turkchem.net/gida-sektoru-iso-500-listesinde-109-sirkete-yer-aldi.html>

⁸ Zeynep Bakkaloğlu, 2015. Türkiye’de Gıda Sanayiinde Ar-ge Çalışmalarının Durumu ve Geliştirilmesine Yönelik Önerilerin Oluşturulması (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

⁹ <https://mam.tubitak.gov.tr/tr/teknoloji-transfer-ofisi/gida-sanayiine-ar-ge-ve-uretim-destegi>

2.9. Gıda ve İçecek Sanayii Dış Ticaretindeki Gelişmeler

Gıda sanayii ihracat ve ithalat değerindeki gelişmeler Çizelge 18 de gösterilmiştir. Buna göre 2019-2020 yılında ihracat değeri Türkiye toplamı ihracat değerinde % 6,19 azalış görülmektedir. Bu azalış imalat sanayiinde ise yine %6,58 olarak

gerçekleşmiştir. Aynı dönemde gıda sanayii ihracat değeri %4,19 artış göstermiştir. İçecek sanayiinde ise diğer imalat sanayi gibi %6,16 azalış gözlenmiştir.

Çizelge 18: Gıda Sanayii İhracat ve İthalat Değerindeki Gelişmeler (Bin ABD Doları)

	İhracat				Değişim Oranı (%)		
	2017	2018	2019	2020	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Türkiye Toplamı	164 494 619	177 168 756	180 832 722	169 637 755	7,70	2,07	-6,19
İmalat Sanayii	154 698 118	167 064 019	171 218 582	159 952 829	7,99	2,49	-6,58
Gıda Sanayii	12 347 652	12 760 886	13 436 543	14 000 134	3,35	5,29	4,19
İçecek Sanayii	271 833	318 349	307 822	288 867	17,11	-3,31	-6,16
	İthalat				Değişim Oranı (%)		
	2017	2018	2019	2020	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Türkiye Toplamı	238 715 128	231 152 483	210 345 203	219 516 807	-3,17	-9,00	4,36
İmalat Sanayii	195 865 975	184 463 128	162 143 182	179 808 651	-5,82	-12,10	10,89
Gıda Sanayii	5 992 990	5 648 898	5 643 833	6 118 258	-5,74	-0,09	8,41
İçecek Sanayii	624 628	584 374	506 705	537 063	-6,44	-13,29	5,99
Dış Ticaret Dengesi (%)							
Türkiye Toplamı	68,91	76,65	85,97	77,28	-	-	-
İmalat Sanayii	78,98	90,57	105,60	88,96	-	-	-
Gıda Sanayii	206,03	225,90	238,07	228,83	-	-	-
İçecek Sanayii	43,52	54,48	60,75	53,79	-	-	-

Kaynak: TÜİK (2017-2022) Sanayii İstatistikleri Web sayfası.

Diğer yandan bu dönemde ithalat değerinde 2017-2018 ve 2018-2019 yıllarında azalış olmasına rağmen 2019-2020 yılında gıda sanayiinde %8,41 ve İçecek sanayiinde ise %5,99 artış gözlenmiştir. Bunun önemli nedeni gıda ve içecek üretimin artması ve üretim girdilerinin ithalat ile sağlanması olarak belirtilebilir.

Türkiye gıda ve içecek sektörü dış ticaret dengesinde olumlu bir durum söz konusudur. 2020 yılında gıda sanayiinde %228,83 fazlalık söz konusu iken bu oran içecek sanayiinde daha düşük seviyede %53,79 olarak gerçekleşmiştir.

3. COVID-19 SALGINININ GIDA VE İÇECEK SANAYİİNE ETKİSİ

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) uluslararası halk sağlığı acil durumu ilan etmesine neden olan ve hâlihazırda devam eden, başladığı günlerde 2019-nCoV, daha sonra WHO'nun resmi kararıyla Covid-19 olarak adlandırılan Salgın, 2019'un Aralık ayının son günlerinden beri dünyanın gündemindedir. Salgına neden olan koronavirüs başlangıçta tanınmış gelmemiş olsa da aslında pek çok kişinin bu virüsün daha hafif türleri ile önceden karşılaşmış olması muhtemeldir. Bazıları insanları enfekte edebilmekte ve yaygın olarak basit bir soğuk algınlığına ya da MERS-CoV (Orta Doğu Solunum Sendromu) ve SARS-CoV (Şiddetli Akut Solunum Sendromu) gibi çok ciddi hastalıklara neden olabilmektedir.

Dünya, COVID-19 nedeniyle artan sayıda enfekte insan ve ölümle birlikte küresel bir sağlık kriziyle karşı karşıyayken, Salgın birçok ülkede sayısız sektör üzerinde benzeri görülmemiş ekonomik bir etkiye neden oldu. Karantina, kısmi veya tam karantina, seyahat kısıtlamaları, okul ve ofislerin kapatılması, sanal çalışma, evde kalma önerileri ve diğer sosyal mesafe kuralları gibi hastalığın yayılmasını önlemek için alınan önlemlerin neden olduğu arz ve talep şokları – gıda tedarik zincirlerini, gıda güvenliğini ve gelirleri de riske atarak dünya ekonomisinin birçok sektörünü etkilemiştir (UNDP 2021).

Türkiye'nin, benzer önlemlerin alınmasının ardından COVID-19'un ekonomi ve toplum üzerindeki etkisinin acilen değerlendirilmesi çağrısına yanıt olarak Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından "Türkiye'de Tarım-Gıda Sektörü ve Kırsal Alanlarda COVID-19 Hızlı Etki Değerlendirmesi"

raporu yayınlandı. Tarım ve gıda sektörünü ve kırsal toplumların direncini analiz etmeye ve bu etkilerin hafifletilmesi için olası politika önerilerini belirlemeye ve hazırlamaya yardımcı olmak amacıyla COVID-19'un kritik etkilerini belirlemek için tedbirleri ortaya koymaya çalışmışlardır (UNDP 2021). Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve BM Kalkınma Programı (UNDP) gibi BM ajansları kısa ve orta vadede Hükümet ve diğer ilgili paydaşlarla daha fazla kurumsal çalışmalar için temel oluşturacak çalışmaların yapılmasını önermişlerdir.

Türkiye Hükümeti tarafından halihazırda uygulanmakta olan önlemlere ek olarak hızlı etki azaltma eylemleri önermek için gıda sistemlerinin kısa vadeli bir etki analizini gerçekleştirmek; gıda güvenliğinin evrimini ve hassas hanelerin geçim kaynaklarını kırsal alanlara ve özellikle küçük ölçekli çiftçilere özel olarak odaklanarak izlemek ve politika müdahalesi de dahil olmak üzere kısa ve orta vadede kurtarma eylemlerini belirlemek oldukça önemli hale gelmiştir (UNDP 2021).

Salgının getirdiği veya tetiklediği en büyük risklerden biri; gıda güvenliği ve yoksulluktur. BM Gıda ve Tarım Örgütü, 2020'nin sonuna kadar yetersiz beslenmeyle karşı karşıya kalacak toplam insan sayısının 828 milyonu bulacağını tahmin etmektedir. BM, dünyanın en az son elli yılın en kötü gıda krizinin eşiğinde olduğu konusunda uyarıda bulunmuştur. Covid-19 Salgını, küresel gıda tedarik zincirlerini alt üst etmiş ve verdiği ekonomik zararın bir sonucu olarak aşırı yoksulluğu tetiklemiştir.

İklim değişikliğinin etkileri ve Covid-19 salgının yarattığı yeni koşullar karşısında tarım ve gıda

ürünlerinin ülkeler için kritik önemi giderek artmaya başlamıştır ve artan bu önem, tarım ve gıda ticaretini de yeniden şekillendirmektedir. İklim değişikliği ile yaşanan kuraklıklar ve ani hava olayları tarım üretiminde belirsizlikleri artırmaktadır. Yine Covid-19 Salgını ile ortaya çıkan kapanma ve ticaretin kesilmesi koşulları karşısında gıda güvenliği her zamankinden daha çok stratejik öneme sahip hale gelmiştir. Yapılan bir çalışmada COVID-19 Salgınının olası etkilerini ve Salgın sonrası gelecek beklentilerini ortaya koymak amacıyla yapılan bir çalışmada, gıda ve

içecek sektöründe, salgının sektörü hem olumlu (örn. mesleğin öneminin artması), hem de olumsuz (örn. ekonomik daralma, iş olanaklarının ve çalışma koşullarının kötüleşmesi) yönde etkileyebileceğini belirtmiş ve Salgın sonrasında gıda ve içecek sektöründe ortaya çıkabilecek değişikliklerin menü planlama, gıda güvenliği gibi konularda yaşanabileceğini belirtmiştir (Bucak ve Yiğit 2021). Bu süreçte tüketiciler için kaliteli ve güvenli tüketimde organik ve fonksiyonel gıdalara yönelim dikkati çekmiştir.

Covid-19 döneminde toplum sağlığı ve beslenme açısından gıda güvenliği ve gıda güvencesi konuları çok daha önemli hale gelmiş durumdadır. Gıda sanayii işletmelerinin bu süreçte yönetim sistemlerini daha uygun koşullarda uygulayarak tüketici talebinin karşılanmasına yardımcı olmaları önemlidir. Gıda tedarik ve değer zinciri sürecinde üretim ve tüketimin güvenliğini sağlayıcı politika ve uygulamalar bu dönemde artmış ve giderek önemli hale gelmiştir.

Covid -19 Salgını ile gıda işyerlerinin hijyen uygulamalarına artan ölçüde yönelimleri dikkati

çekmiştir. COVID-19 kapsamında işletmeye kabulü yapılacak olan tüm gıda ve gıda ile temas eden malzeme için uygunluk kriterleri, ürün şartnameleri, zorunlu analiz listeleri yeniden değerlendirilmeli ve girdi kabul alanına ön gereksinimler çerçevesinde altyapı ve ekipman gereklilikleri sağlanmaktadır. Özellikle ürün izlenebilirliği ve tüketiciye üretimin güvenli koşul ve ortamda yapıldığının gösterilmesi sanayinin teknik alt yapı ve gelişimini göstermesi veya bu alanda organizasyonların yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Gıda sanayii ürünlerinin üretimi, işlenmesi, taşınması için kullanılan ambalaj materyalleri ve ekipmanlar araç ve/veya kaplar, gıda maddelerini bulaşmadan koruyacak, iyi şartlarda muhafaza edilmesini sağlayacak durumda temizlik ve dezenfeksiyona uygun şekilde olmasına yönelik gelişmeler yaşanmıştır. Gıda piyasalarındaki değişimler, Salgın ile hız kazanmıştır. Salgının özellikle ilk dönemlerinde market raflarının tüketiciler tarafından boşaltılması ve bazı büyük satış yerlerinin önünde uzun kuyruklar oluşması, birçok tüketicinin yerel pazarlara yönelimini artırmıştır. Kısa dönemde görülen bu talep artışı, gıdaya erişim sorununun bu yolla karşılanmasını sağlamıştır. Online satış kanallarının da etkisinin arttığı bu dönemdeki alışkanlıklar hala devam etmektedir. Bu süreçte ürüne erişme yanında gıda güvenliği de önemli olmuştur. Sanayinin teknik yönden özellikle depolama sırasında ürünün koruması için soğuk-donuk zincir, ilk girenlerin ilk önce kullanılması, depolama sırasında ürünlere bulaşının önlenmesi gibi gıda güvenliği önlemleri alınması söz konusu olmuştur. Bu süreçte çalışanların sağlığının daha önemli hale gelmesi ile iş sağlığı ve güvenliği alanında "insan sermayesi yatırımları" artmıştır.

Özetle, Covid-19 Salgını süreci aslında küresel anlamda gıda üretim ve ticaretinin yeniden düzenlenmesine etkide bulunmuş ve çeşili teknik ve ekonomik ilişki ve organizasyonlarla olumsuzlukların fırsata çevrilebileceği bir süreci ortaya çıkartmıştır.

4. KÜRESEL GELİŞMELERİN GIDA VE İÇECEK SANAYİİNE ETKİSİ: ÇEŞİTLİ YÖNLERDEN DEĞERLENDİRMELER

4.1. Coğrafi İşaretler Açısından Gıda ve İçecek Sanayi

Türkiye’de coğrafi işaretler, 22.12.2016 tarih ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında tescil edilerek korunmaktadır. Koruma kapsamından amaç, marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model ile geleneksel ürün adlarına ilişkin hakların korunması ve bu suretle teknolojik, ekonomik ve sosyal ilerlemenin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktır. Belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla kökeninin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaretler “coğrafi işaret” olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi işaret kavramı Dünyada ve Türkiye’de son yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Artan tüketici bilinci ve geleneksel ürünlere olan talep artışı, coğrafi işaretli ürünlerin piyasalardaki pazarını yükselterek ulusal ve uluslararası pazarlarda yerini sağlamlaştırmaktadır. Bu süreçte üretici için pazar garantisi artan coğrafi işaretli ürünlerde denetim ve kontrollerin sıklıkla yapılması gerekmektedir. Artan başarı, pazarlamanın ötesinde ürünün sürdürülebilir üretimini de güçlü kılacaktır. Gıda Sanayiinde de coğrafi işaretli ürünlerin piyasaya sürülmesi gıdaların katma değerini artırmakta ve geçmiş geleceğe taşınmaktadır.

Coğrafi işaretler alansal, yöresel, bölgesel, ülkesel genelliğe, bir anlamda anonim duruma sahip olup, sağladığı hak belli bir kişiye veya bazı kişilere bağlanamaz. 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu’na göre aşağıda listelenen kurum ve kuruluşlar coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı tescil başvurusunda bulunma hakkına sahiptir:

- a) Üretici grupları
- b) Ürün veya ürünün kaynaklandığı coğrafi alanla ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları
- c) Ürünle ilgili olarak kamu yararına çalışan veya üyelerinin ekonomik çıkarlarını korumaya yetkili dernekler, vakıflar ve kooperatifler
- d) Ürünün tek bir üreticisi varsa, bu durumu ispat etmesi şartıyla ilgili üreticiler

4.1.1. Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Özellikleri

Tarımsal ekonomi ve ürün piyasalarında son yıllarda yeni kavram ve gelişmeler artmaktadır. İyi tarım, organik tarım, tarım havzaları, güvenli gıda, sürdürülebilir tarım, kent tarımı, inovasyon, akıllı tarım ve coğrafi işaretler bunlardan sadece bazılarıdır. Bir yandan çevre koruma, diğer yandan tüketimdeki değişimler, kaynak kullanımının etkinleştirilmesi hedefleri farklı kavramlarla yeni yollar çizerek avantajları yaratmayı hedeflemektedir.

Coğrafi işaretleri önemli kılan unsurlardan bir tanesi, içinde barındırdığı anlam ve onun bir kırsal kalkınma aracı olarak küreselleşmeye karşı, yerel hareketlerin teşvikini sağlayan bir olgu olarak görülmesidir. Bu nedenle, coğrafi işaretin yerele ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya sağladığı avantajlar çok fazla ve çeşitlidir:

- Koruma Aracı olarak Ci*: Bu işaretler, sahte kullanımdan dolayı üreticileri haklarının gasp edilmesinden, tüketicileri ise aldatılmaktan koruyan bir araçtır.

- Pazarlama Aracı olarak Cİ: Tescilli coğrafi işaretler, ürünün pazardaki bilinirliği, imajını ve profilini olumlu etkilemektedir.
- Kırsal Kalkınma Aracı olarak Cİ: Kırsal bölgelerde gelir ve istihdam yaratarak, yerel işletmelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması, kırsal-kültürel mirasın ve biyo çeşitliliğin korunması amacı ile kullanılabilir.
- Ekonomik Bir Denge Oluşturma Aracı olarak Cİ: Az gelişmiş ile gelişmiş alanlar arasındaki ekonomik farklılığın giderilmesinde kullanılabilir.
- Bilgi Aracı olarak Cİ*: Coğrafi işaretler, üretici ile tüketici arasında bilginin ve kültürün paylaşımını sağlayan önemli bir bilgi aracıdır. Özellikle tüketicilerin sadece tükettikleri ürün hakkında değil, bölgenin kültürü hakkında da bilgi sahibi olmasına olanak verirler.

*Cİ, Coğrafi İşaretler

4.1.2. Türkiye’de Coğrafi İşaretlerin Gıda Sanayii Açısından Değerlendirilmesi

Coğrafi işaret kolektif bir hak ve ürüne ait işaret; belirgin bir nitelik, ün, köken, yöreye özgü, ayrıntılı üretim süreci ile belirlenmektedir. Bu yönüyle kültürel geçmiş ve tarihsel süreç başvuruda dikkate alınan önemli bir unsur olarak ele alınmaktadır. Toplulukların kültürel mirasları, en değerli hazineleridir. Gıda ve tarımsal ürünlerdeki geleneksel çeşitlilik, bu hazinenin bir parçasıdır. Küresel rekabet ve ticari kaygılar, geleneksel gıda ve tarımsal ürünlerin korunmasını zorunlu kılmakta

ve sürdürülebilirliği konusunda önlem alınmasını gerekli kılmaktadır. Coğrafi işarete konu olan ürünler genellikle yiyecek, içecek, alkollü içecekler ve şarap gibi tarıma dayalı ürünler olabileceği gibi el sanatları ürünleri de olabilir.

Binlerce yıllık medeniyetlere ev sahibi olmuş Anadolu’nun kültürel mirası ve orta iklim kuşağında yer alan ülkemizin iklimsel özgürlüğü ve mikro klima bölgelerinin sıklığı neticesinde 2500’e yakın coğrafi işaret tescili alabilecek ürün olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Ülkemizde Temmuz 2018 itibarıyla Türk Patent ve Marka Kurumunun tescillediği 398 ürün, tescil süreci devam eden 352 ürün bulunmaktadır (TPMK, 2018). Coğrafi işaretli gıda ürünlerinin artması gıda sanayiinin gelişimi ve katma değerin artması nedeni ile çok önemlidir.

6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu’nda, coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adlar “mahreç”; coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlar “menşe” olarak tanımlanmıştır.

Mahreç olarak tescillenen ürünlerin pazarlama avantajı yakalaması daha kolay görünmektedir. Çünkü gerekli hammadde ve ustalık sağlandığında ürünün üretimi dünyanın her yerinde yapılabilir. Hammaddenin genelde ürünün anavatanından tedarik edilmesi ve gerekli ustalığın ürünün ana vatanında yetişmiş kişilerden temin edilmesi, ürünün üretiminde tedarik zinciri kurularak ticari katkı sağlanmaktadır. Öte yandan, menşe olarak tescillenen ürünler, ürünün anavatanında üretilmesi sebebiyle, yerel istihdama katkıda bulunmakta, bu şekilde tescillenmiş birçok ürün bölgenin turizm değerini artırmaktadır.

Geleneksel Ürün Adı Logosu: İlgili piyasada bir ürünü tarif etmek için geleneksel olarak en az 30 yıl süreyle kullanıldığı kanıtlanan adları temsil etmektedir. Ürün aşağıdaki şartlardan en az birini sağlaması halinde geleneksel ürün adı olarak tanımlanır. Geleneksel üretim veya işleme yöntemi yahut geleneksel bileşimden kaynaklanması Geleneksel hammadde veya malzemeden üretilmiş olmasıdır.

Türkiye’de coğrafi işaretlerin en büyük sorunlarından biri doğru tedarik zinciri

oluşturulamadığı için ürünlerin alıcı ve tüketiciler ile buluşturulamamasıdır. Ancak, sektörde son yıllarda artan bilinç düzeyi, coğrafi işaretlerin pazarlama aracının daha etkin kullanımı için birçok perakende zinciri harekete geçmiştir. 6585 Sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun’a göre hızlı tüketim mallarının satışı olan büyük mağazalar ile bayi işletmeler ve özel yetkili işletmeler, satış alanlarının en az %1’i (yüzde biri) oranındaki raf alanını yöresel ürünlerin satışı amacıyla ayırmak durumundadır. Nitekim HORECA sektörünün yanında son tüketiciye de ulaşabilen önemli perakende zincirleri, coğrafi işaretler ile ilgili projeler geliştirmekte, bu ürünlerden yüksek karlar elde edebilmektedir. Ancak bu ürünlerin doğrudan tüketiciyle buluşturulması ve ürünlerin yasal zorunluluk olan market raflarının en az %1’inde kendine yer bulabilmesi için tedarik zincirlerinin oluşturulması zorunlu hale gelmiştir.

Türkiye’de de coğrafi işaretli ürünlerin pazara girişinde tutundurma çalışmalarında, rekabet avantajı sağlayabilmesi için güçlü örgütlenme yapılarının oluşturulması oldukça önemlidir. Öte yandan, 2017 ve 2019 yılında Ankara Ticaret Odası

coğrafi işaretli ürünler zirvesi gerçekleştirmiştir. 2017 zirvesinin misyonu coğrafi işaretlerin Türkiye’de ihmal edilen ekonomik önemini mercek altına alarak coğrafi işaretler konusunda vizyon oluşturmak ve Türkiye’nin yerel ürünlerinin pazarlama gücünü arttırmaktır. Ankara Ticaret Odası zirve ile coğrafi işaretlerin kırsal kalkınma ve ülke ekonomilerine sağladığı faydalar konusunda farkındalık yaratmayı, Türkiye’nin coğrafi işaretli ürün potansiyelini ortaya koyarak yerel ürünlerini tanıtmayı ve alıcı ve satıcıları bir araya getirerek ürünlerin ticarileşmesine katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Zirve’ye Ankara ve çevre illerden, üreticiden tüketiciye, akademisyenden öğrenciye her kesimden 12.000 kişi katılmıştır. Zirve’de konferans, eğitim, fuar ve B2B ayaklarının her biri eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Özellikle yerel kaynakların farkındalığı yanında tüketicilerin bu ürünlere yönelik talepleri tarım ve gıda piyasalarında coğrafi işaretli ürünlerin giderek artan paya sahip olmasına etken olmaktadır.

4.1.3. Coğrafi İşaretlemenin Kalkınma ve Gıda Sanayiine Etkisi

Coğrafi işaretler bölgesel ve kırsal kalkınma aracı olarak kullanılabilir. Kırsal kalkınmaya katkı sağlama, dünya pazarlarında rekabet edebilme güvencesi, doğallık, geleneksellik, sürdürülebilir kalite vb. tüm özellikler coğrafi işaretlerin katma değerleri arasında yer almaktadır. Kırsal kalkınmada, bir yörenin sahip olduğu potansiyelin doğru şekilde değerlendirilmesi ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı da önem taşımaktadır. Bundan dolayı, bir yörenin coğrafi koşullarının sunduğu olanaklara bağlı olarak üretimi yapılan ve o yöreyle özdeşleşen ürünlerin kırsal kalkınmada etkin bir şekilde kullanılması, sahip olunan potansiyelin değerlendirilmesinde büyük rol oynamaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde, kırsal kalkınma yerel şartlara göre gerçekleştirilmekte ve standart yaklaşımlar yerine alanın özelliğini dikkate alan stratejiler geliştirilmektedir. Bu çerçevede yerel ve bölgesel ürünlerin kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik katkısı büyüktür. Yerel ürünler arasında bulunan coğrafi işaretlerin de kırsal kalkınmada etkin bir rol oynadığı bilinmektedir. Ayrıca gıda sanayiine kaliteli hammadde temini mümkün olacaktır.

4.2. İklim Değişikliğinin Gıda Sanayii ve Gıda Güvenliğine Etkisi

Tarım ve hammaddesini tarımdan alan gıda ve içecek sanayii, doğaya bağlı olarak sürdürülen bir faaliyettir. Elde edilen hammaddeler gıda sanayiinde kullanıldığı için gıda sanayii de çok etkilenecektir. Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin bu özelliğini kaybetmesi de mümkün görünmemektedir. Bu nedenle iklimden etkilenen yönü diğer sektörlerden daha fazladır. İklim, tarımsal üretimin gerçekleşmesini sağlayan birinci faktördür. Buna bağlı olan gıda sanayii de hammadde eksikliğinde doğrudan etkilenecektir.

Küresel ölçekte son yüzyılda iklim değişikliği sektörleri ciddi ölçüde etkilemiş ve stratejilerin değişimine yol açmıştır. Bu konuda Türkiye’de 2019 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı çalışmaları ve özellikle 3.Tarım ve Orman Şurasında “Gıda Güvenliği ve Gıda Güvencesi Raporu ” ve daha sonra 2021 yılında hazırlanan “ İklim Değişikliği Ve Tarım Değerlendirme Raporu” ile konu farkındalıkları ve önlemler öne çıkmaya başlamıştır.

İklim değişikliği küresel bir sorun olmakla birlikte etkileri bölgelere, kuşaklara, yaşa, ekonomik koşullara ve cinsiyete bağlı olarak önemli farklılıklar göstermektedir. Ancak iklim değişikliğinin etkilerini en ağır şekilde hissedenler ve zarar görenler geçimlerini doğal kaynaklardan sağlayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ve bu ülkelerde yaşayan tarımla ve bu süreçte hammaddesini tarımdan alan gıda ve içecek sektörü olacaktır.

Dünyada iklim değişikliğinin tarımsal üretime ve gıda sanayiine etkisi konusunda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda, kuru tarım yapılan ve hububat yetiştirilen alanların kuzeye doğru kayacağı tahmin edilmektedir. Verimle ilgili olan çalışmalarda da verimlilikte %10’lardan %50’lere kadar azalmaların olması beklenmektedir. Yapılacak uyum çalışmalarıyla bu azalmanın kısmen önlenilebileceği de sürekli görüşülmekte, topluma ve devletlere büyük sorumluluklar yüklemektedir.

Türkiye’de tarımda iklim değişikliğine uyum ile ilgili çalışmaların sayısı, 2007’de ülke genelinde yaşanan kuraklıkla birlikte, iklim değişikliğinde farkındalığın ve bilincin artmasıyla hızlanmıştır. 2008-2012/2013-2017/2018-2022 dönemi için Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planlarının hazırlanması da bunun önemini ortaya koymaktadır. Mevcut yaşanan gelişmeler tarımsal hammaddeler yönüyle gıda sanayiinde çok önemli düzeyde eksikliğe neden olacaktır. Küresel iklim değişikliğinin ülkemize yansımaları güney bölgelerimizde çoraklaşmaya ve dolayısıyla tarım alanlarında verim ve üretim azalmalarına yol açacaktır. İklim değişikliği kaynaklı kuraklık ve çoraklaşmanın Türkiye gıda sanayiini ve gıda güvencesini olumsuz yönde etkilemesi çok önemli bir sorun olarak güncelliğini korumaktadır.

21. yüzyılın stratejik sektörleri arasında gösterilen tarım ve gıda sektörü, 2050’de 10 milyara ulaşacağı hesaplanan dünya nüfusunun beslenmesinde yetersiz kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Araştırmalar, 2050 yılında dünya nüfusunu beslemek için, tarım ve gıda üretiminin, bugünkü düzeyinden en az %50 oranında fazla olması gerektiğini belirtmektedir. İklim değişikliğinin etkisiyle dünyada su kıtlığının ve kuraklığın artacağını, tarımsal verimliliğin düşeceğini, gıda fiyatlarında dünya genelinde %85’e varan artışların gerçekleşebileceği tahmin edilmektedir. Yağış rejiminin değişmesi nedeniyle bazı tarım alanlarının kuraklaştığı, tarımsal ürünlerin olgunlaşma sürelerinin değiştiği, bazı tarım alanlarının sel suları altında kalarak kullanılamaz hale geldiği ya da deniz suyunun yükselmesi ile tuzlandığı ve verimin düştüğü bilinmektedir. Yükselen sıcaklıklar da gıdalarda bakteri üretimini artıracaktır. Özetle iklim değişikliği gıda güvenliği ve gıda güvencesini de tehdit etmektedir. Ayrıca azalan tarım ürünü nedeniyle gıda sanayiinin hammadde sorunu

yaşaması ortaya çıkabilecektir. Tüm bu açıklamalar doğrultusunda iklim değişikliğinin etkisiyle ekim alanı ve üretim deseninin değişeceği, verimde düşmenin yaşanacağı ve üretim miktarının azalacağı belirtilerek, gelecek 30 yılda tarımsal verimlilikte yaklaşık %25 oranında bir düşüş olacağı farklı otoriteler tarafından belirtilmektedir ve çok acil önlemlerin alınması sürekli görüşmelere konu olmaktadır.

İklim değişikliği nedeniyle su güvencesi ve hijyen nedeniyle gıda güvenliği riski bulunmakta ve gıda ve İçecek sanayii bu durumdan çok etkilenmektedir. Çünkü toplam suyun %70'i tarımda sulamada kullanılmaktadır. Sulama nedeniyle su kaybı da oluşmaktadır. Bu nedenle basınçlı sulama sistemlerine geçişte damla sulama ile etkin sulama teknikleri çalışmaları hız kazanmalıdır. Aslında önemli bir ön görüş ile iklim değişikliği ve gıda güvencesi konusu 11. Kalkınma Planında Küresel Gelişmeler ve Eğilimler ana

başlığı altında; İklim Değişikliği, Gıda Güvenliği ve Suyun Etkin Kullanımı olarak geçmiştir.

Tarım sektöründe iklim değişikliğine uyum ve etkisinin azaltılmasında kısa, orta ve uzun vadeli yatırım ve uygulamaların gerektiği sözü edilen ve bilinen bir gerçektir. Buna ilişkin çok farklı hedefler toplantı, çalıştay ve şuralarda dile getirilmiştir. Burada temel yaklaşım, modern ve çevre dostu tarım sistemlerinin yaygınlaştırılmasının sağlanması, tarım teknolojilerinden azami ölçülerde yararlanma, tarımsal üretimin kaliteli ve sürdürülebilir devamlılığının sağlanması, kuraklığa ve soğuğa toleranslı tohum çeşitleri geliştirilecek ve hastalıklara dayanıklı çeşitlerinin kullanım alanları yaygınlaştırılması yanında son dönemlerde tarım sektöründe sera gazı emisyon azaltım potansiyeli ve maliyetinin belirlenmesi odaklı olmuştur. Bu süreçte tarım ve gıda sanayii işbirliği son derece önemli hale gelmiştir.

4.3. Gıda Kaybı ve İsrafı

İnsan beslenmesinde rol oynayan gıda ürünlerinin güvenliği, güvencesi ve kalitesi önemlidir. Gıda güvencesi, tüm insanların fiziki ve ekonomik açıdan yeterli ve sağlıklı gıdaya ulaşabilmesi anlamındadır. Gıda kaybı, israf ve atık gıdaları daha az erişilebilir kılarak gıda güvencesini olumsuz yönde etkilemektedir. Gıda kaybı ve atıklarının artması sonucunda gıda fiyatlarının yükselmesi uluslararası piyasalarda gıda güvencesi sorunu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde gıda kayıplarının %40'ının hasat sonrası dönemde ve işleme aşamalarında gerçekleştiği; gelişmiş ülkelerde ise gıda kayıplarının %40'ının perakende ve tüketici aşamalarında gerçekleştiği belirtilmektedir. Yani gelişmekte olan ülkelerde gıda kayıpları daha çok tedarik zincirinin erken aşamalarında olurken, gelişmiş ülkelerde ise bu duruma daha

çok gıda tedarik zincirinin sonraki aşamalarında rastlanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki gıda kayıplarında hasat teknikleri, taşıma, depolama ve soğutma tesisleri, kamu altyapısı, nakliye araçları, ambalajlama ve pazarlama sistemlerindeki mali, idari ve teknik sınırlamaların büyük rol oynadığı belirtilmektedir (Güneş ve Keskin 2018).

Dünyada her yıl önemli miktarda yenilebilir gıda, tedarik zincirinin farklı aşamalarında kayıp ve israf olmaktadır. Gıda kayıpları ve israfı tedarik zincirinin üretim, hasat, hasat sonrası depolama, taşıma, işleme, paketleme, dağıtım, nihai tüketim gibi herhangi bir aşamasında gerçekleşebilmektedir. Fakat hasat sonrası oluşan gıda kayıpları "food loss" (gıda kaybı) olarak adlandırılırken, tedarik zincirinin daha ileri aşamalarında meydana gelen kayıplar "food waste" (gıda israfı) olarak adlandırılmakta ve daha çok tüketici davranışı

gibi davranışsal problemler sonucu gerçekleştiği kabul edilmektedir. Diğer bir söylemle, gıda kaybı (food loss); tedarik zincirinde meydana gelecek sıkıntılardan ya da teknik yetersizlikler nedeniyle karşılaşılabilecek dökülme, bozulma, çürüme gibi tüketiciye henüz ulaşmadan meydana gelen sorunları kapsarken, gıda israfı (food waste) ise tüketim için uygun ve iyi kalitede olan gıdaların bekletilmesi, ihmal edilmesi ya da atılması gibi sorunları kapsamaktadır. Yine de literatürde bu iki durumun food waste (gıda israfı) adı altında da incelendiği çalışmalar da bulunmaktadır.

Gıda israf ve kayıpları su, toprak, enerji, emek ve sermaye gibi kaynakların büyük ölçüde boşa gitmesine anlamına gelmekte ve bu nedenle zararları sırf gıdayla sınırlı kalmamaktadır. Gıda kayıpları aynı zamanda su, toprak, enerji, emek ve sermaye gibi üretim kaynaklarının büyük ölçüde boşa gitmesi anlamına gelmektedir. Bu durum üretim kaynakları yanında gıda üretim ve pazarlama sürecinde ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlar yaratmaktadır. Tatlı su ve fosil yakıtların fazla tüketimine neden olan gıda israfı sonucunda, metan ve CO₂ emisyonu artarak küresel iklim değişikliğini etkilemektedir. (Karakaş 2019)

Gıda israfının boyutları ve yönü ülkelerin sosyo-ekonomik özelliklerine göre farklılaşmaktadır. Gıda kaybı daha çok gelişmekte olan ülkelerde önemli boyutta iken gıda israfı gelişmiş ülkelerde daha fazladır. Çünkü gelişmiş ülkelerde gelir artışı ve buna bağlı olarak tüketim miktar ve çeşidinin artması, pazarlama metotlarının çeşitlenmesi, ev dışı tüketimin yaygınlaşması, kentleşme, doğa ve tarımdan uzaklaşılması israfı arttıran önemli faktörler arasındadır. Gıda zinciri basamakları arasında bulunan yetersiz teknoloji, kötü taşıma, hatalı depolama, yanlış ambalajlama ve hatalı muhafaza koşulları israfa sebep olabilmektedir (Güneş ve Keskin 2018).

Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), dünyada her yıl insan tüketimi için üretilen 4 milyar ton gıdanın yaklaşık %30'unun gıda kaybı ya da gıda atığı olarak boşa

harcandığını bildirmiştir. Bir başka ifadeyle her yıl yaklaşık 1.3 milyar ton (kişi başına dünyada yaklaşık 190 kg) gıda çöpe atılmaktadır. Bu durum aynı zamanda kayıp olan bu gıdaların üretiminde kullanılan kaynakların büyük çoğunluğunun boşa kullanılması ve gıda üretiminin yol açtığı sera gazı emisyonlarına maruz kalındığı anlamına gelmektedir. Dünyada açlık çeken nüfusu besleyecek kadar gıda yeterli düzeyde üretilmektedir ancak bu gıdaların adil paylaşımının yapılmamasıyla birlikte tüm ülkelerde değişen nedenlerle ortaya çıkan gıda israfı, önlenmesi gereken bir sorundur. Çünkü gıda zincirindeki tüm gıdaların %32'sinin kaybolduğu veya israf edildiği tahmin edilmektedir.

Küresel ölçekte yılda 870 milyon insanın yetersiz beslendiği (dünya nüfusunun %12,5'i) ve milyonlarca insanın açlık nedeniyle hayatını kaybettiği dünyada, gıda israfı ciddi boyutlara ulaşmıştır. 2050 yılında 10 milyara ulaşması beklenen dünya nüfusunun beslenme ihtiyacı için küresel gıda üretiminin %50 oranında artması gerekmektedir. Ancak BM-FAO Raporu, mevcut kaynaklar hızla tükenirken mevcut çabalarla 2050 yılında bile açlığı bitirebilmenin çok zor olduğunu belirtmektedir. Küresel Açlık Endeksine göre 119 ülkeden 52'sinde "ciddi", "alarm verici" ve "son derece ciddi" düzeyde açlık bulunmaktadır ve son yıllarda artan savaş ve mülteci akınlarıyla bu dengesizliğin kontrol edilemez duruma geldiği de görülmektedir. Yani artan ölçülerde gıda kayıplarının ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun yaklaşık %15'i açlık çekerken gelişmiş ülkelerde de gıda güvencesizliği sorunu yaşanmaktadır ve dış ticaret yasaklamaları ile de bu sorun daha kronik hale gelmektedir.

Diğer yandan sosyal ve ekonomik yönden etkileri olan gıda kaybı ve gıda atığının doğal kaynakların şiddetli biçimde tükenmesine ve olumsuz çevresel etkiye de yol açtığı bilinmektedir. Özellikle sürdürülebilir gıda üretimi konusunda önemli olan bu konu, gerekli önlemlerin

alınmaması durumunda artan nüfusun gıda taleplerini karşılamaması, gıdaya olan talebin artması ile birlikte doğal kaynakların tükenmesi ve beraberinde çevre kirliliği gibi sürdürülebilirliği tehlikeye atacak sonuçların ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Günümüzde su ve hava kirliliği, küresel ısınma, biyolojik çeşitliliğin azalması, ormanların tahrip edilmesi, aşırı otlatma, aşırı avlanma, gıda güvencesi ve çevre kirliliği gibi sürdürülebilirlik sorunlarının çoğu insan davranışlarından kaynaklanmaktadır. Gıda kaybı ve israfı, sürdürülebilirlik sorunlarından birisi olan gıda güvencesinin riske girmesine ve su ve fosil kaynakların fazla tüketimi sonucu sera gazı emisyonlarının artmasına neden olduğundan küresel iklim değişikliğini etkilemektedir.

Gıdaya olan talebin artması gıda fiyatlarını da arttırmaktadır. Gıda fiyatlarının artması ise özellikle gelirlerinin büyük bir kısmını gıdaya harcamak durumunda olan düşük gelir grubundaki aileleri etkilemektedir (Dölekoğlu vd. 2014). Bu yönüyle satın alınan gıdaların tüketilmemesi ya da ihtiyaçtan fazla gıda satın alınmasının özellikle düşük gelir grubundaki ailelere sosyal etkisi çok büyük olmaktadır. Yani, satın alınıp tüketilmeyen her gıda aslında düşük gelir grubundaki ailelerin gıda satın almasını zorlaştırmaktadır. ABD’de gıda kayıplarını yılda %15 oranında azaltmanın bile, 25 milyondan fazla ABD vatandaşını beslemek için yeterli olan gıdayı sağladığı hesaplanmıştır (Güneş 2019).

Gıda kayıplarının ve israflarının pek fazla üstünde durulmayan fakat önemli bir etkisi de ekolojik dengeyi bozabilmesi ve yaban hayatına zarar verebilmesidir. Bu yön atık yönetimi ile ilgilidir. Örneğin, Avrupa ve Afrika’da her yıl 10 milyon tonun üstünde sığır eti çeşitli sebeplerden dolayı iskartaya çıkarılmakta, tüketilmemekte ve atılmaktadır. ABD ve Avustralya’da ise her yıl 3 milyonun üstünde gıda yenilebilecek durumda olmasına rağmen çöpe atılmaktadır. Dünyada avlanan toplam balıkların yaklaşık %8’i iskartaya çıkarılmaktadır. Tüm bu kayıplar ve israflar, ekonomik etkilerin yanında önemli çevresel etkiler de oluşturmaktadır. Örneğin, balıkçılıkta aşırı avlanma, atıkların artması ve iskarta balıkların denize dökülmesi su kirliliğine sebep olmakta, kıyı şeridinin yapısını ve beslenme düzenini bozabilmekte, bu durum bazı türlerin aşırı çoğalmasına, bazılarının ise neslinin tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir. Genel anlamda gıda atıklarının arttığı durumlarda da hayvanların plastik ve diğer sindiremedikleri atıkları tüketme riski de artmaktadır. Kayıp ve israfların bir diğer etkisi ise sera gazı salınımını arttırmasıdır. Gıda kayıp ve israflarının dünya toplam sera gazı salınımının %8’inden sorumlu olduğu belirtilmektedir (FAO, 2015). Bu yönüyle bu kayıp ve israflar iklim değişikliği ve küresel ısınmaya da sebep olabilmektedir. Buna ek olarak, israf olan gıdaların üretilmesi sürecinde birçok doğal kaynak kullanılmakta ve bu kaynaklar da boş yere tüketilmiş olmaktadır (Güneş 2019).

4.4. Gıdada Bilgi Kirliliği ve Gıda Sanayiine Etkileri

Yeterli ve dengeli beslenme, tüm canlılar için özellikle de insanlar için gereklidir. Sağlıklı bir yaşamın sürekliliğinin sağlanmasında doğru ve dengeli beslenme yadsınamaz öneme sahiptir. Bu nedenle toplumun güvenilir gıdaya erişiminin sağlanması, başta devlet olmak üzere ilgili her kurum ve kuruluşun asli görevleri arasında görülmektedir. Gıdada bilgi kirliliği sadece Türkiye’de değil dünya genelinde de yaşanmaktadır ve beslenme uzmanı olmayan bazı kişiler aykırı şeyler söyleyerek gündemde kalmayı ve süreci kendi çıkarlarına yönlendirmeyi tercih etmektedirler. Son yıllarda gıdaya dair bilgilendirme adı altında olumsuzluğu öne çıkaran ve bununla medya organlarında kendisine yüksek izlenme karşılığı yer bulan uzman (!) görüşleri, toplumun gıda ile ilgili bilgilerine kaynak teşkil etme düzeyine ulaşmıştır. Bu durum, ciddi bir bilgi kirliliğine neden olmaktadır.

Dünyada “Bilgi kirliliği” kavramına ilişkin çalışmalar 1960’lı yılların sonuna doğru ve 1970’li yılların başında başlamış ve bu yıllardan sonra artış

göstermiştir. Bu yıllarla bilgi kirliliği kavramına değinilmeye başlansa da ayrıntılı çalışmaların ve tartışmaların sonraki dönemlerde yoğunluk kazandığı dikkati çekmiştir. Günümüzde bilgi kirliliğinin çok farklı etkilerinin olduğu görülmektedir. Kişiler, toplum ve iş kolları üzerinde farklı seviyelerde etki yapan bilgi kirliliğinin sosyal, ekonomik, psikolojik, teknik vb. etkileri farklı biçimlerde ortaya çıkmakta, yerel ölçekte işletme ve hane halklarını ulusal ölçekte de toplumu etkilediği görülmektedir.

Gıdada bilgi kirliliğine karşı mücadele sürecinde gıda sektörünün güçlü yönleri aşağıda sunulmuştur. Bu güçlü yönler mücadelede başarıyı artıracaktır.

- Genç nüfusun varlığı ve tüketim gücündeki artış
- Toplumun konuya ilgisinin canlılığı ve duyarlılığı
- Gıda mevzuatının AB’ye uyumunda sağlanan başarı
- Hijyen ve teknoloji kalitesindeki iyileşmeler

- Sektörde insan gücünün yeterliliği ve bilgiye ulaşımındaki kolaylık
- Sektörde yetişmiş akademisyenler ve güçlü meslek odalarının varlığı
- Gıda güvenliği ve beslenme ile ilgili farklı alanlarda üniversite ve enstitü düzeyinde çalışmalarda bulunan kurumların varlığı
- Sektörde küresel kimlikte bulunan ve güçlü olarak ifade edebilen firmaların varlığı. Aynı zamanda bu firmaların laboratuvar teknolojisinin güçlülüğü de dikkati çekmektedir.

Özellikle gıdanın vazgeçilemez ve sürekli talep edebilir yapısı nedeniyle de bu alanda önemli fırsatların oluşu, konunun önemini artırmaktadır. Bu fırsatlar:

- Uluslararası bilgilendirme ve risk iletişimi stratejilerine sektörün ticari ilişkileri ile ulaşabilmesi.
 - STK 'ların uluslararası kuruluşlarla yaptığı projelere ulaşabilmesi.
 - Sektörün reklama ve Ar-Ge faaliyetlerine bütçe ayırabilmesi
 - Kamunun sorunun çözümüne yönelik istekliliği.
- Ancak gıda sektörünün kimi zayıf yönleri ve buna

eklenen spekülasyon düşüncesi ve eğilimlerle kirliliğin artması kolaylaşmaktadır. Buna göre aşağıdaki hususlar önem taşımaktadır:

- Kamunun bilgi kirliliğine karşı gerekli müdahalesi zamanında ve etkili olmamaktadır.
- Popülerite arayan bazı grupların gıda konusunda bilgi eksikliği, bilgi kirliliğini artırmaktadır.
- Bazı mesleki grupların özellikle gıda işleme aşamalarını bilmemeleri nedeniyle, işlenmemiş gıda çeşitlerinin güvenli olduğu gibi yanlış algılar ve ifadelerinin varlığı
- Kurumsal savunuculukta örgütlenme eksikliği
- Tüketicilerin tıp doktorlarına duyulan sorgusuz ve sonsuz itibar duygusu
- Tarım ve Orman Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı arasındaki iletişimin geliştirilmesi
- Sağlık Bakanlığının ilgili komisyonunda konunun uzmanlarına yer verilmesi
- Ulusal Gıda Komitesi çalışmalarındaki şeffaflığın artırılması
- Bazı gıda tüketim yerlerinde hijyen eksikliği tüm sektörü olumsuz etkilemekte ve bu durum gıdaya ilişkin spekülasyonları artırmaktadır.

- Kamu denetçisi sayısının azlığı sorun olarak görülmektedir.

Gıda sanayiini küresel ölçekte de ciddi boyutu ile etkileyen bilgi kirliliğinin önlenmesi konusunda çeşitli öneriler belirtilebilir. Öncelikle gıdada bilgi kirliliği problemini tartışabilmek ve bilgi kirliliği ile mücadele etmek için hem üretici firmaların hem tüketicilerin hem de araştırmacıların bir araya gelebildiği bağımsız platformların oluşturulması çok önemlidir. Ayrıca konu ile ilgili yapılacak araştırmaların desteklenmesi, bu araştırmaların sayısının artması, bilgi kirliliği konusunun farklı açılardan tartışılması problemin çözümüne katkıda bulunacaktır.

Gıdada Bilgi kirliliğinin azalmasına yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Gıda ile ilgili yalan haberlerin sorumsuzluğunun cezai yaptırımı sağlanmalıdır. Medyada konuşacak kişiler yetkili olmalı ve yanlış yönlendirenlere yaptırım uygulanmalıdır.
- Reklamlarda gıda kirliliğinin her türlü etkileri dikkate alınmalıdır.
- Tüketici kararsızlığını ortadan kaldırmak ve üretici güçlü yapısını artırmak amacıyla AB etiket sisteminin yenilikleri uygulanmalıdır.
- Tarım ve gıda paydaşları, meslek odaları ve ilgili taraflar sürekli ve belli çalışma amaçlarıyla bir araya gelmelidir.
- Bu alanda bilgi kirliliğini yaratanlar kadar toplumun gıdaya yönelik tutum ve davranışlarını doğru yönlendirebilecek ve eğitsel sürece katkıda bulunacak kanaat önderleri olmalı.
- Öğretmenlere gıda eğitimi verilmelidir.
- TV'lerde eğitici programlara yer verilmeli, sosyal medya iyi kullanılmalıdır. TRT Belgesel e-görsel anlatımlar ile gıdaların üretim proseslerinin dizi halinde yayımlanması sağlanmalıdır.
- Kuşak ve yemek programlarında gıda güvenliği ve beslenmeye doğru mesajın program içine yerleştirilerek verilmesi
- Ticaret Bakanlığı reklam kurulu ile birlikte çalışmalıdır.
- Türkiye'de EFSA benzeri bir otorite olmalıdır. Bağımsız ve proaktif olarak faaliyette bulunan Gıda Güvenliği otoritesi akademik yapı ile birlikte çalışmalıdır.

- Kurumlar arası fikir iletişimi olmalı, Sağlık Bakanlığı medyadaki yanlış bilgilendirmelere karşı açıklama yapmalıdır.

- Şeffaf olunmalı, sosyal medyanın olumlu etkisinden yararlanılmalı

- Gıda ve beslenmede okur yazarlık konusu işlenmeli, doğru etiket okuma öğretilmeli, tüketicilerin doğru bilgilendirilmesi projesi gibi çalışmalar yapılmalı ve tüketiciler ile ilgili metinler hazırlanmalıdır.

- STK ve meslek odalarına güven konusunda ilgili kesimlerin birlikte hareket etmeleri sağlanmalı, MEB ile işbirliği yardımıyla okullarda gıda ve beslenme konusunda etkili ve güncel eğitimlerle, gıda işlemleri ve gıdalara karşı önyargı aşılanmalıdır.

- Tarım ve Orman Bakanlığının gıda ile ilgili iletişim ofisi kurulmalı, medyadaki yanlış bilgilendirmelere karşı doğru açıklamalar anında yapılmalıdır.

- Gıda Güvenliği Portalı oluşturulmalıdır. Tüketicinin doğru bilgi kaynaklarına ulaşması, kanıta ve araştırmaya dayalı bilgi ile buluşması ve gıdayı algılarla değil de bilimsel gerçeklerle yönetilmesi sağlanmalıdır.

Gıda ve beslenmeye yönelik bilgi kirliliğini ortadan kaldırmak için, doğru bilginin doğru kaynağından elde edilmesi gerekir. Oluşan kirlilik; bir yandan halk sağlığını olumsuz etkilerken diğer yandan Türkiye'nin en önemli dış satım kalemlerinden olan ve dış ticaret fazlası oluşmasını sağlayan gıda ve içecek sanayiinin saygınlığına gölge düşürmektedir. Son Kalkınma Planında da belirtildiği gibi; gıda sektörünün haksız yere karalanmasını engellemek amacıyla;

- Toplumda gıda tüketimi ve beslenmeye yönelik eğitim ve bilgilendirme eksikliğinin giderilmesi
- Meslek etiği kurallarının geliştirilmesi ve bu kuralların uygulanıp uygulanmadığının meslek odalarınca takip edilmesi
- Tüketicilerde gıda sanayiine karşı bilgi kirliliği nedeniyle oluşan olumsuzluklara bilimsel temelli müdahalenin yapılabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gıda konusundaki sorunlar küresel düzeyde dünyanın temel sorunları arasında gündemi son dönemlerde sürekli işgal etmektedir. Bu çerçevede, tarımsal yatırımların geleceği, ölçek sorunu, yeterli ve dengeli beslenme bağlamında gıda güvenliği, gıda güvencesi, gıda savunması, gıda stokları, gıda arz ve talebinde etkili faktörlerin olumsuz olanlarının en aza indirgenmesi, gıda hammadde kaynaklarının maliyeti, alternatif kullanım alanları, çevresel konular, yeşil enerji gibi konular ön plana çıkmıştır. Belirtilen sorunlar;

- Gıda ve içecek alanında faaliyette bulunan işletmelerin üretim gücünün azalmasına neden olmakta,
- İşletmelerin risk ve belirsizlik ortamında, üretim gücünü oluşturan kapasiteye ve yeni yatırımlara ilişkin kararlarını belirsizleştirmekte,
- Gıda ve içecek ürünleri ticaretini, var olan kısıtlamalarla azaltmakta,
- Girdi maliyetlerinin gıda ürünlerinde fiyat artışları yaratmasıyla, talep düzeyinin azalmasına neden olmakta,
- Biyoyakıt sektöründen hammadde talebi gelmesi nedeniyle, temini sorun yaratmakta,
- Tarımsal hammaddelerin yeterli kalite, miktar ve küresel piyasa koşullarında rekabet edilebilir fiyatlarda teminini engellemektedir.

Son dönemlerde gıda alanında var olan gelişme ve sorunlar, bu alanda farklı kavramların ortaya çıkmasına ve uygulamalarda bunların dikkat edilmesine neden olmuştur. Bunlar; gıda koruma

ve savunması, gıda güvenliği ve güvencesi, gıda egemenliği, gıdada yeterlilik vb. gibi her geçen gün önemi daha da çok artan kavramlardır. Bu kavram ve tanımlar, küresel ve toplumsal değişimler, gıda tüketicileri arz-talep ve fiyat değişimleri vb. gelişmelere koşturarak önemi farklı düzeylerde görülmektedir. Bütün kavramlarda, gıdada arz ve talep sürdürülebilirliği, üretimin kalite ve yeterlikle ilgili izlenebilirliği irdelenmekte ve bunun sınırları çizilmektedir. Salgın ile sektörün tüketici talebi ve bilinci doğrultusunda daha güvenli yöntemlerle hammaddeden pazara kadarki süreçte tedarik, üretim ve dağıtımına yönelmesi de artış göstermektedir.

Uzun yıllardan günümüze önemli bir tarihi geçmişe sahip olan ve Türkiye ekonomisinde önemli yeri olan gıda ve içecek sanayinin, Türkiye dış ticaretinde önemi yanında iç talebin karşılanmasında "kendine yeterlilik" gibi stratejik bir öneme sahip oluşu, bu yüzyıldaki yapısı göz önüne alınmalıdır. Uygulanan politika ve stratejilerde bu "güvenlik" sağlama konumu küçümsememelidir.

Genel anlamda;

- Gıda sektör işletmelerinin yenilik kapasitelerinin düşüklüğü,
- Araştırma kurumları ve üniversiteler ile gıda sanayi işbirliklerinin yetersizliği,
- Tüketici güvenliğini sağlayacak standart ve uygulamaların yeterince dikkate alınmaması
- Ana hammadde kaynağını sağlayan tarımsal üretim süreçleri ile uyumundaki sorunlar, sektörün

uluslararası rekabet gücünü azaltan temel sorunlar olarak uzun süredir etkili olmaktadır.

Küresel ekonominin COVID-19 Salgınıyla 2020 yılı ilk aylarında benzeri görülmemiş bir şok yaşamasının üzerinden geçen sürede salgının hem ekonomik hem de siyasi sonuçları devam etmektedir. Aslında Dünyada "Salgın sonrası yeni normale uyum" dikkati çekmekte, bu süreçte yeni tedaviler ve aşılama ile salgının endemiye dönüştüğü, ABD demokrasisi ve Çin otokrasisinin ihtilaflarının, istihdamın evden çalışmayla dönüşümünün, kriptolardaki büyümenin süreceği, süper güçler arasındaki teknoloji ve uzay savaşlarının gündemi meşgul edeceği, küresel seyahatin eski günlerine dönmekte zorlanacağı ve iklim krizinin odağında arz ve talep dengesizliği ve anormal fiyat artışlarıyla enflasyon oranındaki yükselmelerin odağında bir ekonomik görünümün ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir.

Dünyada gelişen Covid-19 Salgını sürecinde sağlık sektörü yanında insanların tarıma ve gıdaya bakış ve yönelimleri önemli hale gelerek tarım ve gıda sektörüne farkındalığını artırmıştır. Tarımsal üretimin geleceğini ve geliştirilmesini, yeni modellerle gıdanın üretiminde sürdürülebilirliği ve gıdaya erişimin kolaylaştırılmasının nasıl mümkün olabileceği arayışlarını ortaya çıkartmıştır. Arayışlar hükümet politikalarında kamu kurum ve kuruluşlar

düzeyinde olduğu gibi yerel düzeyde kooperatifler, belediyeler, üretici örgütleri ekseninde de görülmüştür. Bu süreçte gelişmiş ülke örneklerinde görüldüğü gibi katılımcı, bilimsel temelli, toplumca kabul edilen ve benimsenen modeller başarılı olmaktadır. Düzeltici değişimlerden çok radikal dönüşüme ihtiyaç duyulmaktadır.

Küresel düzeyde yaşanan dönüşümlerin sonucunda gıda ve içecek sektörünün odak alanlarında kaliteli, ulaşılabilir ve sürdürülebilir güvenilir üretim olmalı buna ulaşım sağlayacak tüketicilerin karşı karşıya kaldığı engeller ve riskler gıda sistemlerinde yapılacak değişimler ile aşılanmalıdır. Bu süreçte;

- Sürdürülebilir tarım, iklim değişikliği ve kaynak etkinliği/Verimliliği sağlama,
- İnovasyon ve teknoloji,
- Şeffaf ve sorumlu tedarik zinciri,
- Sıfır atık ve gıda atıkları yoluyla çevreci yaklaşımlar,
- Sürdürülebilir gıda perakendeciliği,
- Sorumlu iletişim ve pazarlama,
- Sürdürülebilir ve güvenli beslenme,
- Sürdürülebilir gıda arzı
- Sürdürülebilir büyüme ve kârlılıkla güvenli pazarlar,

- Yasa ve yönetmeliklerin etik ve uygun ölçülerde başarılı olarak uygulanıp yönetildiği bir gıda ve içecek sektörü temel konu alanlarını oluşturmaktadır.

Türkiye bitkisel yağ ve kırmızı et dışında gıda arz güvenliğini (gıda güvencesi yani food security) sağlamış az sayıdaki gelişmekte olan ülkeler arasındadır. Tarım ve gıda sektörü, salgına karşı ilk aşamada başarılı bir sınav vermiştir. Ancak gelir grupları ve coğrafi bölgeler bakımından tüketimde yetersizlikler ve büyük dengesizlikler mevcuttur. Kişi başına gelir artışı, gelir dağılımındaki dengesizliğin azaltılması çabaları, nüfus artışı, kentleşme, nüfusun yaş piramidindeki değişme ve ülkemize gelen turist sayısındaki artış gibi faktörler önümüzdeki yıllarda çeşitli gıda ürünlerine olan talep büyümesini hızlandıracaktır. Türkiye sürdürülebilir yaşamın devamlılığını sağlamak amacıyla tarım ve gıda ürünlerinin arz gıda güvenliği için aşağıdaki tedbirlerin alınması yararlı olacaktır (Mart 2022).

1-Herhangi bir kriz durumunda sıkıntı çekmemek için stoklanabilir tarım ve gıda ürünleri için kritik stok programları oluşturulmalı, sivil toplum kuruluşlarına ve lisanslı depolar milli stok programında görev ve sorumluluklar verilmelidir.

2-Genç nüfusu tarımda tutacak tedbirler alınmalıdır. Ülke nüfusunun yaş ortalaması 33,1 iken tarımda çalışan nüfusunun yaş ortalamasının

58 olduğu dikkate alınarak gençlerin köye dönüşü teşvik edilmeli ve öncelikle gençlerin sigorta primlerini devlet ödemelidir.

3- Uzun vadeli bir şekilde gıda güvenliğini sağlamayı amaçlayan hangi ürünlerin üretiminden vazgeçilerek hangi ürünlerin artırılacağını politikaları hayata geçirilmelidir. Türkiye, içinde bulunduğu coğrafya ve iklimden de faydalanarak, rekabet üstünlüğüne sahip olduğu ürünlerde üretimini, ticaretini ve o ürünlerle ilgili tarımsal sanayi ve teknolojiyi geliştirmelidir. Özellikle ülkemiz için yeterlilik seviye tespit programları ile planlama kritik ürünler olan buğday, mısır, pirinç, yağlı tohumlar ve bakliyat ürünlerinde bizi dış bağımlılıktan kurtaracak politikalar uygulanmalıdır. Bunun için çiftçiye belirli kalitede ki ürüne alım garantisi verilmelidir. Arz-talep dengesizliğini ve fiyat istikrarsızlığının giderecek, girdi maliyetlerini düşürecek tedbirler alınmalıdır. Ülkenin nüfus ve tüketim verileri ekseninde yeterlilik belirlemeleri dikkate alınarak üretim planlanması yapılmalı. Kamu eli ile üretim desenleri oluşturulmalı ve destekleme alımları yapılmalı.

4-Sürdürülebilir tarım için toprak ve su kaynaklarını koruyacak tedbirler alınmalı, özellikle Türkiye'nin zengin su kaynaklarına sahip olmadığı dikkate alınarak kaynakların en uygun ve optimum şekilde kullanması sağlanmalıdır. Mevcut yeraltı ve yerüstü su kaynaklarımız hızlı bir şekilde tükenmekte, aşırı

israfı söz konusudur. Su kaynaklarımızı en uygun ve optimum şekilde kullanmalıyız. Su kaynaklarını ve havzalarını kirlilikten ve yok olmaktan korumalıyız.

5- Tarım eğitimi tekrar düzenlenmelidir. Tarım eğitiminde orta eğitim alanı Tarım Bakanlığından Mili Eğitim Bakanlığına devredilmesiyle bu kurumlar uygulamadan kopararak teorik eğitim verilir hale getirilmiş ve tamamen kapatılma durumu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu okullar uygulamalı hale getirilmelidir.

Lisans eğitimi yapan fakültelerin öğretim elemanı sayısı ve fiziksel altyapıları geliştirilmeli ancak yeterli düzeyde olanlara öğrenci alımı gerçekleştirilmeli. Tarım eğitimi veren fakültelerde bulunması gereken temel altyapı standartları belirlenmelidir. Mevcut fakültelerin belirlenen altyapı standartlarına ulaşmaları sağlanmalı, ulaşana kadar eğitim-öğretime ara verilmelidir. Yeni kurulacak fakültelerin eğitim-öğretime başlayabilmesi için belirlenen altyapı standartlarının karşılanma şartı getirilmelidir (TIP Fakültelerinde olduğu gibi).

6- Tarım arazilerinin parsel bazında değil tarım işletmesi bazında düzenlenmesi, aile çiftçiliğinin güçlendirilmesi sağlanmalıdır. Bunun için miras hukukuna paralel olarak kredi sistemi yürürlüğe konulmalıdır.

7-Çiftçilerin ürettikleri ürünlerde rekabet gücüne kavuşturulması için tarımsal girdileri çiftçinin dünya fiyatlarından temini için tedbirler alınmalıdır.

8- Hayvansal ürün arzını garantiye almak için maliyetin büyük bir kısmını oluşturan ve ihtiyacımızın yarısını ithal ettiğimiz yem hammaddelerinin temininde özellikle protein kaynağı olan soya vb. yem hammaddelerinde yaşanabilecek olumsuzluklara karşı ikame yem kaynaklarının biran önce devreye alacak tedbirler alınmalıdır.

9- Bitki ve hayvan ıslahın önemi dikkate alınarak araştırma-geliştirme çalışmalarına, akıllı tarım uygulamalarına, verimliliğe önem vermeliyiz.

10-Gıda kayıplarının en aza indirmek için tarımsal

lisanslı depolar dahil lojistik sektöründe gerekli yatırımlar yapılmalıdır.

11- Hayvansal ürün arzını garantiye almak için hayvancılık işletmeleri kısa orta ve uzun vadede yapılacak planlama ile kendi yemini (Özellikle kaba yem ve dane yemin bir kısmı) üretir hale getirilmelidir. Soya ve mısıra alternatif bulmak güç de olsa; savaş ve zor durumlar için özellikle ikame yem kaynaklarını biran önce devreye alacak tedbirler alınabilir ve yurt dışından arazi kiralanarak üretim yapılabilir ve arz güvenliği sağlanabilir. Böylelikle, günümüzde yaşanan küresel Salgın ve kıtlıkları en az hasarla atlatmak mümkün hale gelecektir.

12-Gıda sanayinin hammadde ihtiyacının düzenli ve kaliteli olarak temini için sözleşmeli üretim teşvik edilmelidir. Bunun için yapılan sözleşme karşılığı çiftçiye TCZB'ınca finansman sağlanmalı, kefil olarakta sanayi işletmesi olmalı, teşekkür eden fiyat dünya fiyatlarının altında olduğu takdirde aradaki fark yetiştiriciye "fark ödemesi" olarak yapılmalıdır.

13- Gıda piyasalarında köklü kamu kurumlarının piyasa düzenleyici olarak yer almaları, spekülasyon faaliyetleri önleme sürecinde etkili olmaları, güçlü yapılarıyla kooperatif ve özel işletmelerle birlikte zor koşullar dışında müdahaleci olmamaları ve düzenleme fonksiyonlarını yerine getirmeleri gerekmektedir. Serbest piyasa ekonomisi kuralları ihlal edilmemelidir.

Sonuç olarak, gıda arzının olmazsa olmazı olan bitkisel ve hayvansal üretimin (su ürünleri dahil) ülke genelinde ve il il üretim desenlerinin ve kapasitelerinin biliniyor olması, olağanüstü hal stoklarının nelerde stoklanacağı ve kimin işesini nereden nasıl karşılayacağı, açığın nereden karşılanacağı ve fazlalığın nereye pazarlanacağı konusunda çalışmalar yapmak üzere konu uzmanları ve saha temsilcilerinden oluşan "GIDA ARZ GÜVENLİĞİ KURULU" nun varlığı veya bu işlevin Cumhurbaşkanlığımız bünyesindeki kurulu olan kurullardan biri tarafından sahiplenmesinden

çok oluşturulacak özel bir kurul Gıda Arzımızın Güvenliğini de garanti altına alacaktır.

Temel konu alanlarındaki başarılı çalışmalar, risk yaklaşımlarının en aza indirilmesine uygulanacak strateji ve yapılanmalara bağlıdır. Günümüzde sanayinin gelişiminde bilgi, yönetim ve organizasyon ele alınan soyut üretim faktörleri olarak önemli hale gelmektedir. Tedarik ve değer zincirini bir bütün olarak ele alan düzenlemeler ve faaliyetler, sanayideki gelişmelerin sürdürülebilirliği açısından gereklidir. Sanayilerdeki gelişme, bu yüzyılda önemli olan üretim ve pazarlama tekniklerine bağlı olarak değişim gösterecektir. Risklerin yönetimi ve her alanda kaynak kullanım etkinliği sadece rekabette başarıyı değil aynı zamanda işbirliği ve organizasyonda da

sürdürülebilir gelişmenin anahtarı niteliğindedir. Çağı simgeleyen inovasyon ve Ar-Ge, döngüsel ekonomi kavramı içinde atık ve kayıpların dönüşümü ve en aza indirilmesi konularında, çevrenin ve doğal kaynakların korunması alanlarında yapılacak çalışmalar, gelecekte sektörel rekabette öne çıkan unsurlar olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abeliotis, K., Lasaridi, K., Chroni C. (2014). Attitudes and Behaviour of Greek Households Regarding Food Waste Prevention. *Waste Management and Research*, 32(3): 237-240.
- Agarwal, S. ve Barone M. 2005. 'Emerging Issues for Geographical Indication Branding Strategies', MATRIC Research Paper 05-MRP 9, Iowa State.
- Arıkan, A. (2011). Ambalaj: Ürünü Korur, Maliyeti Düşürür, İsrافی Önler, Ambalaj Bülteni, Temmuz-Ağustos, 2011.
- Artık, N. 2020 .3.Tarım Şurası"Gıda Güvenliği ve Gıda Güvencesi" Komisyon Raporu.
- Artık, N., Hancı, H. (2020). Covid-19 Sonrası Gıda Kayıp ve İsrافی Azaltılmalı Gıda Üretimi Arttırılmalıdır. e Gıda-Gastronomi Dergisi, 2(6): 8-14.
- Babcock, B. A. ve Clemens R. 2004. 'Geographical Indications and Property Rights: Protecting Value-Added Agricultural Products', MATRIC Briefing Paper 04-MBP 7, Iowa State University.
- Bacı, Merve Gözde 2018. Avrupa Birliği'nde Örgütlenme, Ankara.
- Bal, E.Z., Sayılı M., Gözener B. (2013). Tokat İli Merkez İlçede Ailelerin Ekmek Tüketimleri Üzerine Bir Araştırma. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 30(1): 61-69.
- Bucak, T. ve Yiğit, S. 2021. The future of the chef occupation and the food and beverage sector after the COVID-19 outbreak: Opinions of Turkish chefs. *International Journal of Hospitality Management*, 92, 102682.
- Buzby, J.C., Hyman, J. (2012). Total and Per Capita Value of Food Loss in the United States, *Food Policy*, 37(5): 561-570.
- Corsini, F., Gusmerotti, N.M., Testa, F., Iraldo, F. (2018). Exploring Waste Prevention Behaviour Through Empirical Research. *Waste Management*, 79: 132-141.
- Coşgun, M. (2012). Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1): 837-850.
- Deily K. (2017). Role of Packaging in Preventing Food Waste, <https://www.foodqualityandsafety.com/article/role-packaging-preventing-food-waste/>.
- Demirbaş, N. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Gıda İsrafını Önleme Çalışmalarının Değerlendirilmesi. VIII. IBANESS Kongreler Serisi, Plovdiv, Bulgaristan, 21-22.
- Dijkma, S. (2015). No More Food to Waste, Global Action to Stop Food Losses and Food Waste, Netherlands.
- Dölekoglu, C. O., Gün, S., Giray, F. H., 2014, Yoksulluk ve Gıda İsrافی Sarmalı, XI. Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiri Kitabı, 3-5 Eylül, 172-191.

- Dölekoğlu, C.Ö., Gün, S., Giray, F.H. (2014). Yoksulluk ve Gıda İsrafi Sarmalı. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 1, 172-181, Samsun, 3-5 Eylül 2014.
- EESC, (2013). Prevention and Reduction of Food Waste, NAT/570, s.11.
- Escudero, S. 2001. International Protection of Geographical Indications and Developing Countries, Trade-Related Agenda, Development and Equity, Working Papers 10, July.
- EU Food and Drink Industry, Data and Trends, 201-2020-2021.
- FAO, (2011). Global Food Losses and Food Waste - Extent, Causes And Prevention. Processing of Fresh-Cut Tropical Fruits and Vegetables: A Technical Guide.
- FAO, (2013). Report of the Expert Consultation Meeting on Food Losses and Waste Reduction in The Near East Region: Towards A Regional Comprehensive Strategy. The State of Food Insecurity in the World. FAO, (2013) The State of Food Insecurity in the World.
- FAO, (2014). Food Loss Assessments: Causes and Solutions Case Studies in Small-Scale Agriculture and Fisheries Subsectors. Kenya: Banana, Maize, Milk, Fish. Global Initiative on Food Loss and Waste Reduction - Save Food.
- FAO, (2017). <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en/>
- FAO, (2020). Türkiye'nin Gıda Kayıpları ve İsrafının Önlenmesi Azaltılması ve Yönetimine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı. Ankara.
- FAO, 2015, Food wastage footprint & Climate Change, FAO Report, <http://www.fao.org/documents/card/en/c/7338e109-45e8-42da-92f3-ceb8d92002b0/> (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2017).
- Gökovalı, U. 2004. 'Trends in Patenting Activities: Worldwide Evidence and Turkish Case', Ekonomik Yaklaşım, WIPO, 2003.
- Gökovalı, U. 2007, coğrafi işaretler ve Ekonomik Etkileri, Türkiye Örneği, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 21 Haziran 2007, Sayı: 2.
- Gustavsson, J., Cedeberg, C., Sonesson, U., Otterdijk, R.V., Meybeck, A. (2011). Global Food Losses and Food Waste: Extend, Causes and Prevention, FAO, Rome.
- Gündüz, O. (2002). Bursa'da Değişen Alışveriş Merkezleri ve Değişen Tüketim Kültürü. I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu, 4-6 Nisan Bildiri Kitabı, Uludağ Üniversitesi, Cilt: I, 143-154, Bursa.
- Güneş, E. 2019. Küresel Gıda Kayıp ve İsrafi: Ekonomik Yönden Değerlendirme ve Türkiye'de Gıda Kaybının Ölçülmesi, FAO çalıştay izmir.
- Güneş, E. Ve Keskin, B. 2018. Gıda Üretimi ve Tüketimi Süreçlerinde Kayıp ve İsrafın İncelenmesi, International Eurasian Congress on Natural Nutrition and Healty Life, 12-15 July Ankara.
- Halıcı, N.1999. Siniden Tepsiye, Klasik Türk Mutfağı. İstanbul: Numune Matbaacılık Ltd. Şti. İstanbul
- HLPE, (2014). Food Losses and Waste in the Context of Sustainable Food Systems.
- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gida-fiyatlarindaki-artis-tum-dunyaninkabusu/2385207>.
- <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (2022 şubat ayına aittir) (2014-2016=100)
- <https://www.turkchem.net/gida-sektoru-iso-500-listesinde-109-sirkete-yer-aldi.html>
- Karakas, G. (2019). Behavioral Determinants of Food Waste; the Case of Çorum Province. Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology, 7(3), 467-474.
- Keding, G.B., Schneider, K., Jordan, I. (2013). Production and Processing of Foods as Core Aspects of Nutrition-Sensitive Agriculture and Sustainable Diets. Food Security, 5(6): 825-846.
- Kibler, K.M., Reinhart, D., Hawkins, C., Motlagh,

- A.M., Wright, J. (2018). Food Waste and the Food-Energy-Water Nexus: A Review of FW Management Alternatives. *Waste Management*, 74: 52-62.
- Koç, G., Uzmay, A. (2015). Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliği: Kavramsal Çerçeve, Gelişmeler Ve Türkiye Tarım Ekonomisi Dergisi, 21(1): 39-48
- Kumar, R. ve Naik, V. 2006.http://www.wipo.int/sme/en/index.jsp?sub_col=sme-cs&cat=geographical%20indications, erişim tarihi 2-6-2018
- Martin-Rios, C., Demen-Meier, C., Gössling, S., Cornuz, C. (2018). Food Waste Management Innovations in the Foodservice Industry. *Waste Management*, 79: 196-206.
- Mena, C., Diaz, B.A., Yurt, Ö. (2011). The Causes of Food Waste in the Supplier-Retailer Interface: Evidence from the UK and Spain. *Resources, Conservation and Recycling*, 55(6): 648-658.
- Mert, İ. 2020 Covid-19 Tarımın Mercek Altına Alınmasını Sağladı. ASOMEDYA Ankara Sanayi Odası Dergisi, Mayıs-Haziran 2020, S:80-83 ANKARA
- Mete, H. (2017). Ekmek İsrafı ve Önleme Yöntemleri. Tekirdağ SMMM Odası Sosyal Bilimler Dergisi, 7: 1-10.
- Mülkiyet Kanunu, Sınai Mülkiyet Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik.
- Özçiçek-Dölekoğlu, C.Ö. (2017). Gıda Kayıpları, İsfraf ve Toplumsal Çabalar. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(2): 179-186.
- Parfitt, J., Barthel, M., & Macnaughton, S. (2010). Food Waste Within Food Supply Chains: Quantification and Potential for Change to 2050. *Philosophical Transactions Of The Royal Society B: Biological Sciences*, 365(1554): 3065-3081.
- Premanandh, J. (2011). Factors Affecting Food Security and Contribution of Modern Technologies in Food Sustainability. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 91(15): 2707-2714.
- Quested, T.E., Marsh, E., Stunell, D., Parry, A.D. (2013). Spaghetti Soup: The Complex World of Food Waste Behaviours. *Resources, Conservation and Recycling*, 79: 43-51.
- Rangnekar, D. 2004. The Socio-Economics of Geographical Indications'Addor ve Grazioli, 2002.
- Rangnekar, D., 2004. The Socio-Economics of Geographical Indications, A Review of Empirical Evidence from Europe, UNCTAD-ICTSD Project on IPRs and Sustainable Development, Issue Paper No. 8, Switzerland. <http://eur-lex.europa.eu/> (Council Regulation EC 510/2006; Protection of Geographical Indications and Designations of Origin For Agricultural Products and Foodstuffs) (16.6.2018)
- Salihoglu, G., Salihoglu, N.K., Ucaroglu, S., Banar, M. (2018). Food Loss and Waste Management in Turkey. *Bioresource Technology*, 248: 88-99.
- Şahinöz, A. (2016). Yerelden Küresele Gıda Güvencesi Türkiye Biyoetik Dergisi, 3(4): 184-197.
- TC. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Gıda ve İçecek Sektörü Raporu (2020).
- TCMB Elektronik Veri Değerlendirme Sistemi, 2022.
- Tepe S. 2008, coğrafi işaretlerin Ekonomik Etkileri, T.C. Türk Patent Enstitüsü Markalar Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi.
- TMO, (2013). Türkiye'de Ekmek İsrafı Araştırması. Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Ankara.
- TPMK, 2018, <http://www.turkpatent.gov.tr/TurkPatent/geographicalRegisteredList/>, erişim tarihi 06-06-2018.
- Trade Map. Trade statistics for international business development Monthly, quarterly and yearly trade data. Import & export values, volumes, growth rates, market shares, 2022.
- TÜGİS, (2016). Et Sektöründe Atık Yönetimi. Gıda Atıklarının Azaltılması ve Geri Kazanımı Projesi, Türkiye Gıda Sanayii İşverenleri

Sendikası, <https://www.tugis.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/2-et-sektorunde-atik-yonetimi.pdf>

TÜİK araştırma geliştirme araştırması, 2020.

Türkiye İhracataçılar Meclisi 2021 Raporu.

Türkiye İsrar Raporu, (2018). Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü, Aralık 2018, Ankara.

Türkiye İsrar Önleme Vakfı, (2018). Açlık Haftası ve Gıda İsrarının Önlenmesi. <http://www.israf.org/sayfa/Aclik-haftasi-ve-Gida-israfinin-onlenmesi/549>,

Tüsiad Tarım ve Gıda 2020 Raporu, Ankara.

UNDP 2021. <https://www.undp.org/tr/turkey/publications/t%C3%BCrkiyede-tar%C4%B1m-g%C4%B1da-sekt%C3%B6r%C3%BC-ve-k%C4%B1rsal-kalk%C4%B1nma-alanlar%C4%B1nda-covid-19-h%C4%B1zlıC4%B1-etki>

Ündevli, A., Kadam, G., Bekdik, Y.L., Yılmaz, H.İ., Çobanoğlu, F. (2019). Gıda İsrarının Belirlenmesi: Aydın İli Örneği. Turkish Journal of Agricultural Economics, 25(2): 169-185.

Vanderroost, M., Ragaerta, P., Devlieghere, F., De Meulenaer, B. (2014). Intelligent Food Packaging: The Next Generation. Trends in Food Science and

Technology, 39(1): 47-62.

Vlek, C., Steg, L. (2007). Human Behavior and Environmental Sustainability: Problems, Driving Forces, and Research Topics. Journal of Social Issues, 63: 1-19.

WIPO, 2018, erişim tarihi 06-06-2018, http://www.wipo.int/geo_indications/en/.

Yıldırım, H., Capone, R., Karanlık, A., Bottalico, F., Debs, P., El-Bilali, H. (2016). Food Wastage in Turkey: An Exploratory Survey on Household Food Waste. Journal of Food and Nutrition Research, 4(8): 486-489.

YÜciTA, 2018, erişim tarihi 10-06-2018, <http://yucita.org/>

Zeynep Bakkaloğlu, 2015. Türkiye’de Gıda Sanayiinde Ar-ge Çalışmalarının Durumu ve Geliştirilmesine Yönelik Önerilerin Oluşturulması (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

585 Sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve 6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu, Sınai Mülkiyet Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik.

Bu yayının tüm hakları TÜGİS’e aittir.

TÜGİS’ten izin alınmadan kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, ancak kaynak gösterilerek yararlanabilir.

TÜGİS

Türkiye Gıda Sanayii
İşverenleri Sendikası
1961

Meşrutiyet Caddesi Aslı Han A Blok Kat:3 No: 10 Galatasaray İstanbul, 34435
Tel: 0 212 251 34 80-0 212 251 34 81 - Faks: 0 212 251 34 82
tugis@tugis.org.tr - www.tugis.org.tr